

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

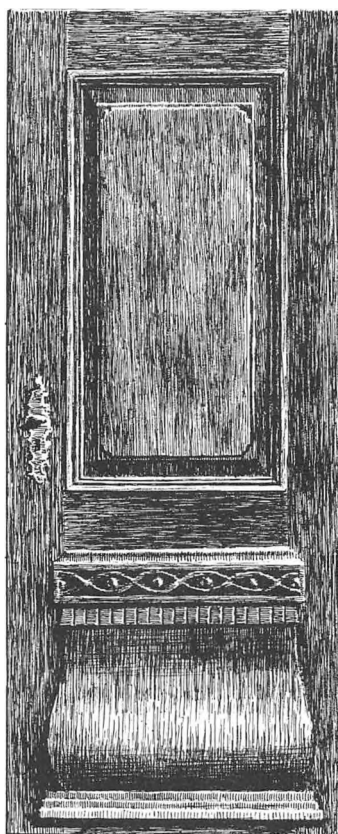
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELSINGØR KOMMUNES MUSEER

ÅRBOG 1998

HELSINGØR KOMMUNES
MUSEER
1998

HELSINGØR 1999

Redaktion, billedredaktion og tilrettelæggelse:
Kjeld Damgaard

Udgivet i 1999 i et samarbejde mellem
Helsingør Kommunes Museer og
Helsingør Museumsforening

Sat med 8 og 10 punkt ordinær og kursiv Times
og trykt på 100 gr. Biber Allegro Gloss
hos Nofo-print, Helsingør.

Oplag: 800 eksemplarer.
ISSN: 0108-0393

Årbogens forfattere er alene ansvarlige
for deres bidrag.

Aftryk i referat af Årbogens artikler
er tilladt, når Årbogen angives som kilde,
og et eksemplar af aftrykket sendes til
Helsingør Kommunes Museer.

Ved aftryk i større omfang må forfatterens
samtykke indhentes gennem museerne.

Hvor intet andet er anført tilhører de gengivne
illustrationer forfatteren til den pågældende artikel.

Omstående side: *Tegning af dør i Stjernegade 20, tegnet af Otto Bülow i 1922.*

Omslag: *Det ældgamle mødes med det gamle: Stenalder-jættestuen »Djævlehøj« i forgrunden og middelalderkirken i Tikøb i baggrunden. (Foto: Carsten Møller febr. 1999).*

Indhold

Tikøb Kommunes historie <i>Kjeld Damgaard</i>	4
»Ørved og ævred« - brudstykker af Nordøstsjællandss oldtidsbebyggelse <i>Lone Hvass</i>	7
De drak og forødt penge <i>Kjeld Damgaard</i>	29
Krogerups skole for Tibberup og Mørdrup <i>Kirsten Johansen</i>	35
En festlig begravelse fra Holmegaardslund <i>Christian Hansen og Kjeld Damgaard</i>	40
Skotterup Lervarefabrik <i>Kjeld Damgaard</i>	47
En kærestesorg og dens følger <i>Kjeld Damgaard</i>	55
Niels Jeppe Andersen <i>Kirsten Johansen</i>	59
Kun den kan vinde sejr, som angriber fjendens lejr <i>Kjeld Damgaard</i>	64
Betalte skat til den forkerte kommune i 100 år <i>Kjeld Damgaard</i>	70
Husmandsforeningerne i Tikøb Kommune <i>Karen Andersen</i>	73
Glimt fra Bistrup <i>Agnes Olsen</i>	79
Mit liv med skoven <i>Aksel Sørensen</i>	94
Små kår under besættelsen <i>Grethe Nielsen</i>	110
Et forgæves kup i Tikøb <i>Kjeld Damgaard</i>	118
Vangegaard Frugtplantage <i>Erik Stendevad-Larsen</i>	123
Nils Thorsson - en keramikker <i>Laura Ditzel</i>	133
Helsingør Kommunes Museer - Årsberetning 1998 <i>Kønno Pedersen</i>	138

Tikøb Kommunes historie

- kan selvfølgelig ikke beskrives i kun to årbøger. Der kan alene gives nogle enkelte bidrag til belysning af forskellige geografiske områder, forskellige emner og forskellige tidsperioder. Emnerne i en årbog er også afhængige af de muligheder, der er for at finde forfattere, der er indstillet på at levere bidrag. Trods disse svære odds er det lykkedes - for andet år i træk - at sætte en årbog sammen, der kommer ganske godt rundt i den gamle Tikøb Kommune. Der er i de to årbøger fra hhv. 1997 og denne fra 1998 en overvægt af artikler omhandlende det 20. århundrede. Det skyldes, at det er lykkedes at finde en række personer, som med et tæt lokalkendskab har haft baggrund og interesse i at beskrive deres »hjørne« af kommunen - oftest i form af erindringer.

Det gælder i særdelseshed Agnes Olsen (11), der med sit indgående kendskab til Bistrup, Tikøb og omegnen, har berettet om livet på landet fra hendes barndom og unge år. Herunder nogle fortræffelige personskildringer. Men det gælder bestemt også nu afdøde Aksel Sørensen (12), der med sin beretning om livet i skovene, har formået at give et glimrende indblik i arbejdet og ikke mindst skønheden i området store skove. Også Erik Stendevad-Larsen (15) har med sin beretning om en frugtplantage givet et godt indblik i et erhverv, som nu næsten er uddødt, men som i flere årtier var et betydningsfuldt erhverv. Karen Andersens (10) næsten 100% selvoplevede beretning om husmandsforeningerne, er et fint bidrag til forståelsen af ikke mindst kvindernes betydning i husmandsbevægelsen. Og endelig er uddragene af Grethe Nielsens (13) erindringer en god indføring i hvorledes man klarede sig igennem besættelsesårene - når man var nygift, uformuende og fyldt med energi.

En beretning, der også omhandler 1900-tallet er skrevet af Laura Ditzel. (16) Den omhandler en lokal, men temmelig anonym kunstner, som igennem et helt liv har præget manges hverdag gennem den kunst han frembragte. Nils Thorssons værker findes endnu i mange hjem - sikkert uden at ejerne ved hvem der har skabt dem. Nu afdøde Kirsten Johansen (7) havde igennem mange år interesseret sig for sit lokalområdes historie. En af hendes sidste arbejder blev artiklen om Niels Jeppe Andersen, en af Sydkystens personligheder i perioden omkring sidste århundredeskifte. Kirsten Johansens (3) artikel om Krogerups skole omhandler derimod en periode i 1700-tallet, hvor Krogerup Gods var en væsentlig del af Tikøb sogns historie. Begge Kirsten Johansens artikler har dog måttet færdigredigeres efter hendes død.

En meget væsentlig artikel er skrevet af museumsinspektør Lone Hvass (1), der er arkæolog af uddannelse. Det var derfor naturligt at bede hende skrive om Tikøb Kommunes oldtidshistorie - en periode, der ikke tidligere har været beskrevet sammenhængende. Det er imidlertid lykkedes Lone Hvass at beskrive alle lokale fund og samle det til en artikel, der således er grundlæggende for forståelsen af denne tidsperiode.

Christian Hansens (4) artikler fra 1920'erne og 30'erne er grundlaget for en - til tider morsom - artikel om Holmegaarde ved Hornbæk. Derudover har redaktøren af denne årbog selv bidraget med en række artikler, der strækker sig over både en større tidsperiode, men også omhandler forskellige dele af kommunen. Dermed skulle det være lykkedes at tilgodese alle geografiske områder - ikke i dybden, men med enkelte »godbidder«. Artiklerne omhandler begivenheder, personer eller emner fra områderne Kelleris (9), Kvistgaard (6), Tikøb (14), Skotterup (5), Nyrup/Mørdrup (2) og Hellebæk (8).

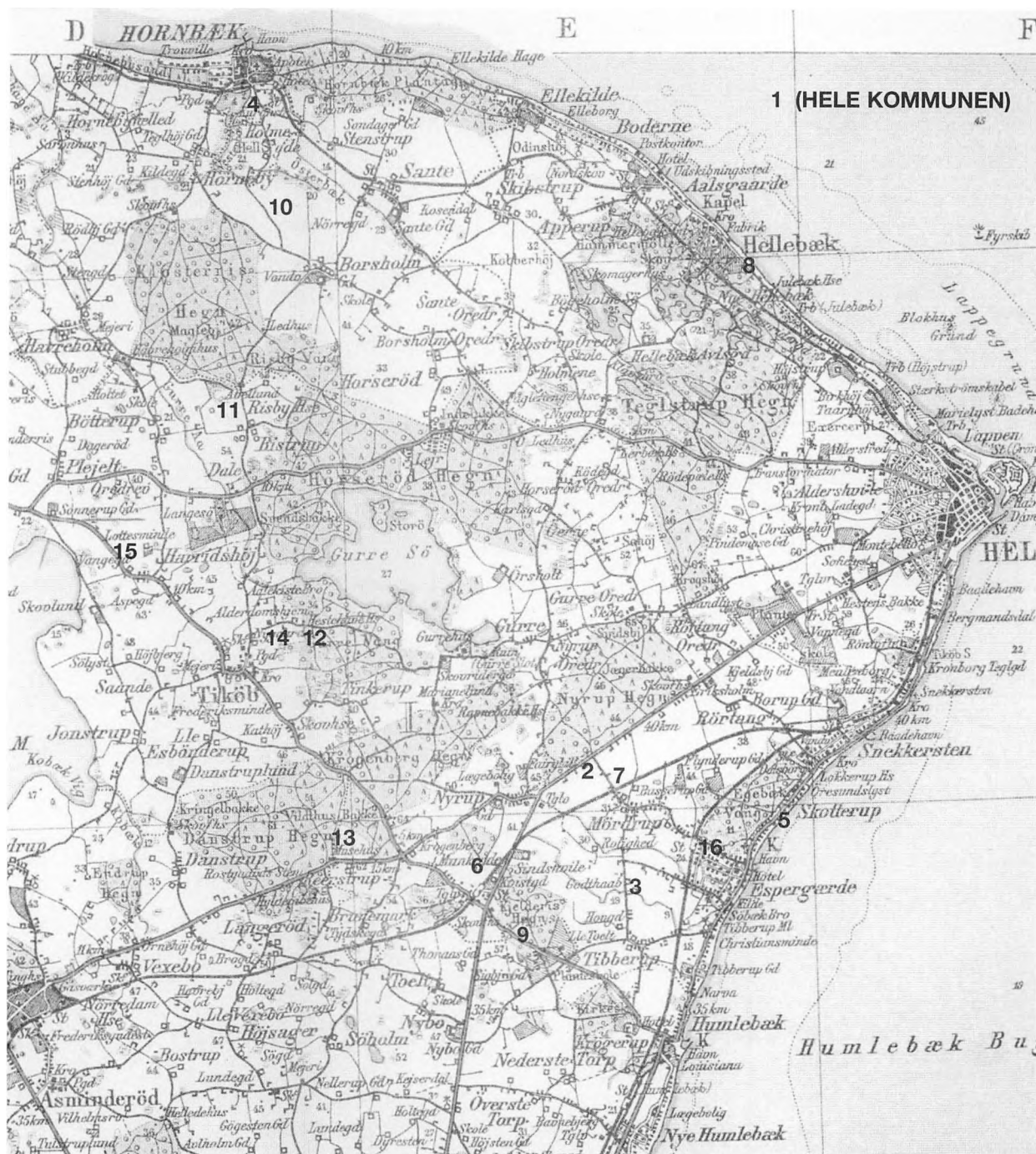
Tak til alle bidragydere og medforfattere for et godt og frugtbart samarbejde.

Kjeld Damgaard

Redaktør af Helsingør Kommunes Museers Årbøger 1997 og 1998.

Kort over Tikøb Kommune

Geodætisk Instituts Generalstabskort, 1917

»Ørved og Ævred« - brudstykker af Nordøstsjælland oldtidsbebyggelser

Af Lone Hvass

Lone Hvass, f.9.10.43 i København.
Mag.art. i forhistorisk arkæologi,
Københavns Universitet 1978.
Deltog som studerende i National-
museets arkæologiske udgravninger
i Dankirke og Hodde i 1960-70'erne.
Ansæt på Vejle Kulturhistoriske
Museum fra 1977-1995 som stude-
rende og senere som museumsin-
spektør.
Museumsinspektør på Helsingør
Kommunes Museer fra 1995. Arbejdsområdet er formidling,
udstillinger, bøger, artikler, foredrag, omvisninger m.m.
samt arkæologiske udgravninger.

Landskabet i det nordøstlige Sjælland

Landskabet i det nordøstligste Sjælland - det gamle Tikøb sogn - er et smukt, kuperet kulturlandskab med store skove, vandhuller, søer og moser med spredte bebyggelser og små landsbyer. Kun Tikøb med sognets kirke er af en vis størrelse. De mange store skove indhegnet af stengærder ligger mellem bebyggelserne, uden dem kunne man godt synes, at landskabet måske var en smule kolonihaveagtigt, pænt, nydeligt og »indrammet«, men også flere steder overordentlig smukt, ikke mindst omkring Esrum Sø eller langs Kattegat og Øresunds kyster.

Ørved og Overdrev

Det er i dag svært af få øje på »Nordsjællands største overdrev, et uendeligt ingenmandsland af ene, birk, elle-, pilekrat og andet buskads, afbrudt i ny og næ af ældre højskov af eg, bøg og birk i flæng. Hvor lyngklædte bakker omkranser et sandt mylder af moser, damme og søer forbundet med sprudlende bække«. Såvidt det kongelige jagtområde beskrevet som det har set ud omkring 1600-årene.¹ I sognet fandtes en af Sjællands største skove Ørved (Ørwith) - skoven ved stranden - som man fra gammel tid kaldte de sammengroede skovdrag mellem Esrum Sø og Øresund. En almindingskov, en skov

alle kunne udnytte efter behov, isørigt på samme måde som Gribskov². I løbet af den tidlige middelalder rykkede nybyggerne frem og de ubebyggede almindinger blev mindre, skove som Ørvid og Gribskov blev værdifulde, og begge skove blev »kongele«, kronens embedsgods. I 1400-årene gav kongen Sortebrødrene i Helsingør fri skov i »Ørved«, dvs. ret til at hugge træer, lade kreaturerne græsse og rydde skov til agerjord.

Vejene og byerne

Vejnettet var godt udbygget. Rydningerne i skovene og de mindre veje, der stadig ligger på kryds og tværs i sognet, gjorde det muligt at komme frem mellem bebyggelserne. Ifølge Christian 5.'s markbog fra 1681 var der ikke mindre end 33 landsbyer, hvoraf de største lå nordvestligt i sognet, nemlig Plejelt med 12 gårde, Saunte med 10, Horneby, og Borsholm hver med 9 gårde og Hørsørød med 8³. Øst på var det kun Mørdrup, som kunne måle sig med 8 gårde. Dette Landskab brydes i dag mod øst af Helsingør-motorvejen fra syd, og de to tværgående middelalderlige alveje fra Helsingør til Esrum (Helsing) og Gurre, sekunderes fra 1700-årene af to kongeveje fra Helsingør til Frederiksborg og til Hørsholm og København.

Kyststrækningerne

Langs Øresund og Kattegat kan man glæde sig over kysterne fra Nivåbækken i syd til Villingebækkens udløb i nord, der bag den meget tætte bebyggelse prydes af stenalderhavets oprindelige skrænter, og som i dag er adskilt fra nutidens kystlinie ved en smal terrasse af hævet havbund, der giver plads til Strandvejen. Stenalderhavets oprindelige fjorde ses bedst ved Nivåen, Villingebækken og Dronningmølle. Et særligt landskabelement har sandflugten skabt ved Hornbæk, hvis sandklitter fra 1790'erne blev holdt fast ved tilplantning af fyrretræer og selvgroede birke, og som nu - sammen med Tisvilde Hegn - er landets ældste plantager.

Udsnit af O. Chr. Willars kort over de nordstjællandske rytterdistrikter 1720. Mellem Gurre sø og Helsingørs markjorde anses resterne af det store overdrev.

I dette meget brogede landskab spækket med kulturminder fra både oldtid og historisk tid, lapper årtusinders landskabsudnyttelse sig ind over hinanden og gør det svært at skelne de enkelte kulturperioder fra hinanden. Nye pollenanalyser fra Store Gribbsø og Gundsømagle Sø i Nordstjælland⁴ har vist, at der kan være meget stor stabilitet i et sådant kulturlandskab og dets karakter. Årsagen til det skal ses på baggrund af terrænets muligheder, jordbundens

beskaffenhed og tilgangen til de landbrugsmæssige produktioner, nærheden til vådområder, eng, ager og myremalm m. m.

Landkort

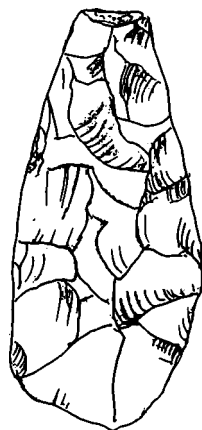
Da der hverken er bevaret kort fra oldtiden eller middelalderen, skal vi helt frem til 1600- og 1700-årene for at få et visuelt billede af landskabet og skovens udbredelse: Først og fremmest Videnskabernes Selskabs kort over Nordstjælland fra 1768, men især det 40 år ældre O. Chr. Willars kort over Nordstjællandske Rytterdistrikter fra 1720. Baggrunden for at sammenholde det historiske kulturlandskab med jernalderens og vikingetiden er, at 1700-årenes natur- og kulturland-

skab har større ligheder med yngre jernalders end med nutidens. Kortene viser i øvrigt stor overensstemmelse. Dog er Willars bedst i detaljerne, idet både skoven og sognets store overdrev tydeligt er markeret, mens det kun er skov som er markeret på Videnskabernes Selskabs kort. Der kan være god grund til at tro, at det skovbillede som begge kort viser, kan have været noget nær det samme som eksisterede allerede fra midten af bronzealderen, dvs.

omkring 1000 f.Kr., da den store opdyrking over det meste af landet begyndte. Imidlertid er det som ved St. Grib Sø-undersøgelsen kun muligt, ved at undersøge forholdet mellem træpollen og pollen fra urter, at påvise landbrugsaktiviteter i områderne, og sådanne undersøgelser er desværre endnu ikke foretaget i Tikøb sogn.

Jagtpladserne i Øerne og Holmene

Forlader man afkørselsvejen på motorvejen til Espergærde og Aalsgaarde og kører mod nord gennem Nyrup Hegn (oprindelig Tikøb sogns Sønder-skov), viser fund inde i skoven af jernslugger og stensamlinger nær

Kærneøkse fra 6.000 f.Kr. Fundet i Øerne.

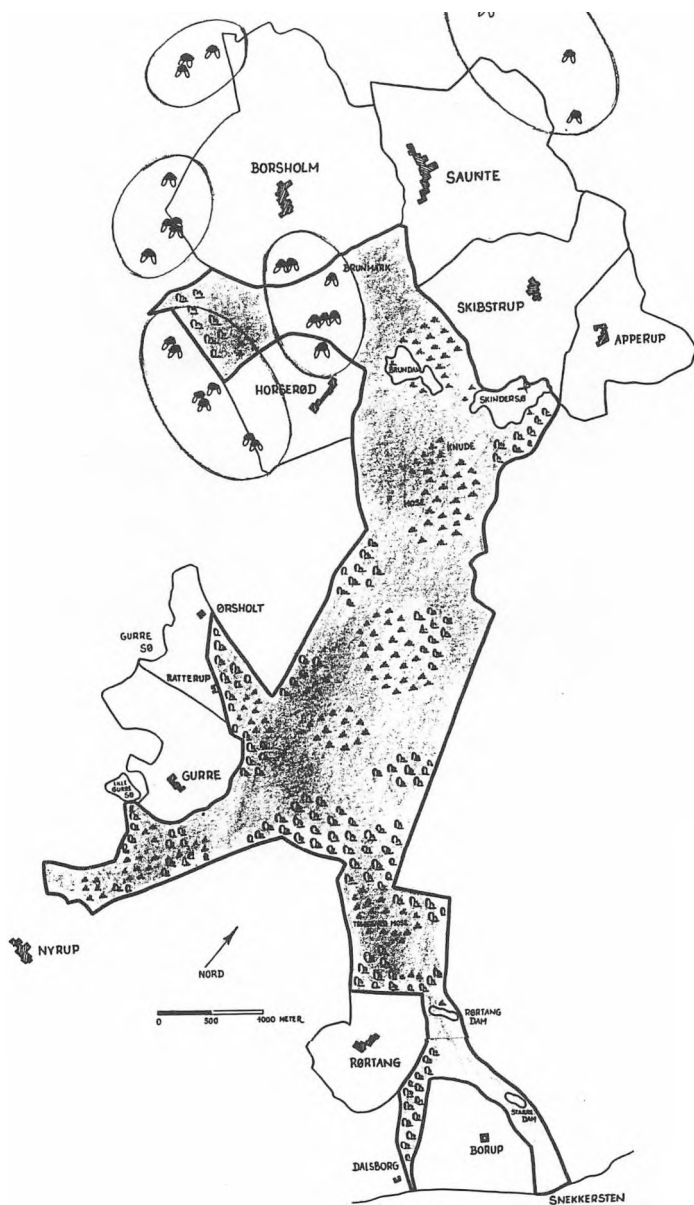

Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort, 1768. Skoven er tydeligt markeret, mens overdrevet mangler.

Røverdammen, at man her har udvundet jern⁵. Vejen fører videre til middelalderlandsbyen Gurre. Navnet Gurre eller Gorwe (1361) fortæller, at landskabet er »gorough«, sumpet og dyn-det, også i dag en passende karakteristisk af landskabet. Området mod nord og nord-øst, kaldet Øerne og Holmene, var engang det store fælles overdrev for landsbyerne Gurre, Ratterup, Rørtang og gården Borup i syd, og mod nord for Borsholm, Saunte, Skibstrup, Appe-

rup, og Horserød. I dag endnu kun pletvis genkendeligt som det store »uendelige ingenmandsland« af moser, pile- og ellekrat, et vildnis afbrudt af bakker med højskov. Men engang også udnyttet som bopættelse og jagtpladser af Maglemosekulturens jægere omkring 6000 f.Kr. (dvs. den yngste periode af den kultur) i det Nordsjælland, hvis kyststrækninger gennem enorme havstigninger i det syvende årtusinde stort set havde fået sit nuværende udseende.

Der er endnu ikke udgravet nogen jagtpladser i Holmene, men der er fundet meget flint på de gamle overdrevs-jorde, bl.a. på de jorde der har tilhørt gården Rosendal⁶. Det opsamlede flint består ikke af så mange færdige redskaber, bortset fra økseskærper, flækker og nogle få kærneøkser og skiveøkser, men derimod af mange flintblokke og af

Sognets fælles overdrev - "Ævred". 5 grupper af storstensgrave er indtegnede på et kort over Tikøb med flere byers overdrev tegnet af Lars Bjørn Madsen, 1997.

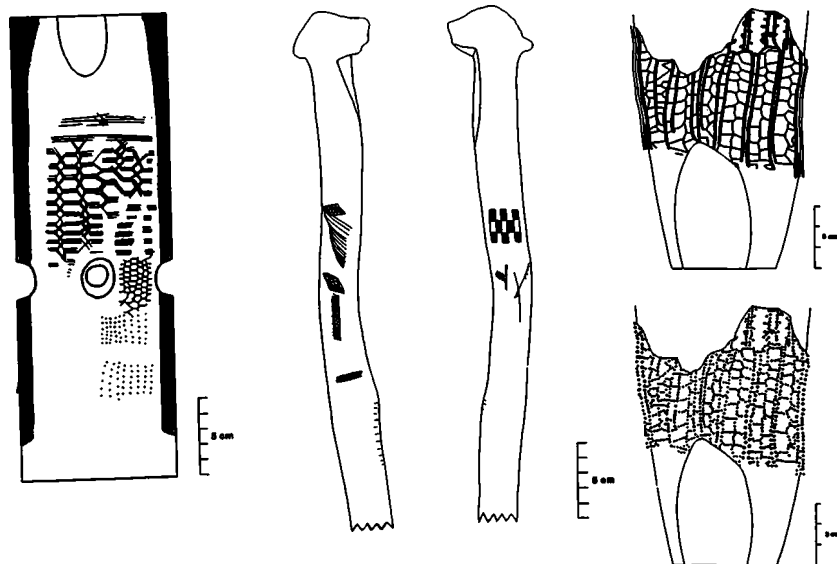
slag, der viser, at det er her jægerne har lavet deres redskaber og derefter taget dem med til brug på jagten. Bortset fra Knudemosen bærer området i dag ikke meget præg af at have været boplads og jagtrevir.

Maglemosekulturen (6.000 f.Kr)

Foreløbig er der kun foretaget arkæologiske udgravninger i Øerne, hvor en »sumpboplads« er udgravet, mens flere boplads i området blot er registreret ved fund på markoverfladen. I 1991-1992 udgraves 30 m²,⁷ hvor man fandt resterne af et ildsted og en teltring. Teltringen bestod af en buet række af større sten, og de redskaber som jægerne havde efterladt sig var alle af flint, pilespidser, de såkaldte mikrolitter, mikroflækker, håndtagsblokke med aftryk efter flækkerne, slibesten, skraber, bor og flækker. Maglemosekulturens boplads er på ingen måde sjældne. Netop det 7. og 6. årtusinde er overordentlig rigt på indlandsboplads over hele landet, mens det 5. årtusinde har væsentlig færre boplads i indlandet. Det mener man bl.a. skyldes, at de mange indsøer er groet til; på samme måde må lokaliteter som Øerne og Holmene også være groet til. I Maglemosetiden kan området have haft en væsentlig stærkere karakter af sø og sump end i dag. Boladserne i Øerne og Holmene kan have været brugt uafbrudt fra forår til efterår, mens der sandsynligvis har været for fugtigt om vinteren. På andre sjællandske Maglemoseplads, er der drevet storvildtjagt og indsamlet forråd af nødder. Men det ved vi kun fra de plads, hvor knoglematerialet er bevaret. Man kan forestille sig, at fiskeri på pladserne i Øerne og Holmene har været lige så vigtig som jagt på skovens dyr og fugle.

Jægerne ved kysten (5.000 f.Kr)

Det følgende årtusinde bringer os ud til kystens jægere. Øresundskysten, hvis 20 - 40 m høje skrænter tegner stenalderhavets (Litorinahavets) smukke strandlinie, der strækker sig fra Babylone skoven i syd til Ellekilde i nord. Her levede jægere i stenalderen omkring 5000 f.kr. Det er imidlertid vanskeligt at forestille sig en boplads her imellem nutidens villaer og villahaver.

Indridsede ornamenter på skaft af hjortetak og boreornamentik på et skaft lavet med et drillbor (5.000 f.Kr.). Fundet ved Bergmandsdal. (Erik Brinck Petersen, Peter Vang Petersen, 1978).

Ikke desto mindre har vi kendskab til en på hjørnet af Bergmandsdalsvej og Strandvejen, blot en af de mange som engang har ligget her. Der er meget, der skal fjernes og forandres, førend stenalderlandskabet træder frem. Kun det frie udsyn over Øresund er det samme, og det er måske netop udsynet over Sundet, der har fået stenalderjægerne til at vælge dette bosted⁸. De fleste bopladser fra den tid findes ikke lige ud til det åbne hav, men grupperede sig inde i de små fjordarme, som skar sig ind i landet fra Øresund, sådan som man kender det ved Nivåen, Vedbækken og Villingebækken. »Bergmandsdalen« har imidlertid også været en mindre fjordarm, men her ligger bopladsen bare helt ude ved kysten. Her er fundet mange fornemme jagtvåben og redskaber 3 - 4 m over den nuværende havoverflade. Øresund stod dengang 4 - 5 m højere end idag, derfor finder vi datidens strandlinie helt oppe omkring 6 m højdekurven. Forklaringen er den, at der igennem stenalderen har været flere havstigninger, hvoraf den højeste stigning netop har ligget omkring 6 m o. havets overflade. »Tre hjortetaksredskaber med indridsede ornamenter, harpuner af rådyrtak, stenøkser og flintredskaber sammen med skeletrester af tre

*mennesker og en hval, foruden knogler af så sjældne fugle som sule, kongeørn og gejrfugl, - et sandt overflødigshorn».**

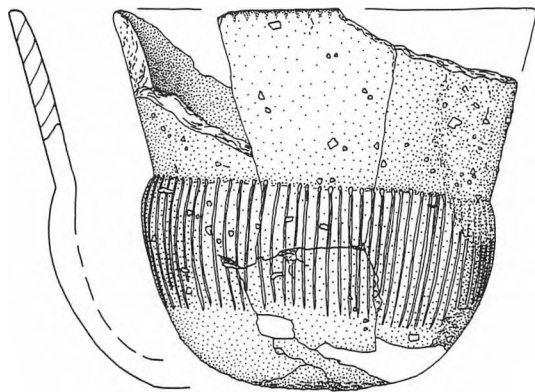
Fjordarme langs Øresundskysten

Bergmandsdalpladsen og dens fauna fører os videre til ældre stenalderbopladser ved en langt større fjordarm, nemlig mod syd ved Egebækkens udløb. Hele det område som i ældre tid kaldes for Stormaden. Umiddelbart foran Egebæksvang kirke har dykkere observeret en boplads under havoverfladen, den ældste kystkultur og samme kultur, som kendes fra en mængde bopladser ved Villingebækkens udløb, hvor der iøvrigt er fundet fiskeruser, der er 7000 år gamle og konstrueret, som dem der er indsamlet fra første halvdel af dette århundrede, og som i dag findes i Flynderupgaard Museets samlinger.

Desværre har der ikke været foretaget arkæologiske udgravninger i Egebæksvangområdet og alt stammer derfor fra overfladeopsamlinger og løsfund. I Nationalmuseets sognebeskrivelse blander sig oplysninger af fund fra flere årtusinder, redskaber og våben mellem hinanden. Lægges de sammen med Arne Meylings ihærdige indsamlinger igennem

mange år, fortæller de om et meget tæt bopladsområde fra bondestenalderen i det 4. og 3. årtusinde. En frodig fjordarm, der allerede for jægerne i det 5. årtusinde f.Kr. bød sig til med sæler, søfugle og fiskeri, og skovlandet bagtil fristede med jagt på hjortevildt, svin, pelsdyr og fugle. Sådan kan det have været boplads for jægerne i måske tusind år, senere lod også de første bønder sig friste. De mange afslåede ægge efter helt opbrugte slebne flintøkser, men også hele store omhyggeligt slebne flintøkser, findes i dag i Flynderupgaard Museets samlinger. Flintøkser af mange forskellige slags, men skovrydningsøkser mere end noget andet.

Hverken boplads eller grave fra bondestenalderen er udgravet eller bevaret. Det er endog svært, at få øje på bøndernes ellers så markante grave. Bønderne blev modsat jægerne begravet i gravkamre

Lille lerkar fra Tragtbægerkulturen dekoreret med snoreornamentik, 3500-3000 f.Kr. Fundet i Tibberup ved Gl. Strandvej. (Tegning Eva Koch 1998).

dækket af jordhøje, nogle steder forblev højene synlige de næste femtusinde år. Først og fremmest var de opført af en bondebefolkning, der var bofast og deres gravsteder fungerede også som ceremonipladser for stammens levende til ære og minde for de døde. Det sidste århundredes tætte bebyggelse i Espergærde gør det svært at få overblik og indblik i

oldtidens bebyggelse. Dog ligger bondestenalderens grave tæt ikke så langt herfra, nemlig lige syd for i Babyloneskoven.

Agerbrugskulturerne

Et lille lerkar dekoreret med snoreornamenter på bugen blev fundet i et mosehul ved Gl. Strandvej 440, nærmere betegnet ved ejendommen »Højtofte«, sammen med en tyknakket flintøkse, en hjortetak og 12 flintflækker. Det er et lille madoffer nedsat i mosen omkring 3500 - 3000 f.Kr.¹⁰ ikke så langt fra stengravene i Babyloneskoven. Sådanne ofringer af lerkar i moser og vådområder begyndte samtidig med den allertidligste agerbrugskulturs begyndelse omkring 3950 f.Kr. og kulminerede samtidig med byggeriet af de store stenkamre, dysserne og jættestuerne mellem 3500 f.Kr og 3000 f.Kr.¹¹ Skikken tonede ud samtidig med at keramik som håndværk blev forringet omkring 2900 f.Kr. men hvor andre former for beholdere vandt indpas. Ofringerne fortsatte mange steder, men omfattede næsten kun flintredskaber. De blev begyndelsen til forskellige offerskikke, der holdt sig helt frem til den kristne tid, og som endog videreførtes helt op til forrige århundrede, som frugtbarheds-ceremonier uafhængigt af kirkens officielle ceremonier.

Fra de følgende årtusinder i bronzealderen og jernalderen har man i Egebæksvang og i baglandet op mod Mørdrup fundet mange løsfundne stykker bronze, kornsegle, armring og sågar en enkelt guld-ring, der formodentlig er fra jernalderen. Hele området indbyder til nærmere undersøgelser, selv om mange oplysninger forlængst er gået tabt og mange bosættelsesspor er ødelagt. Mange helt overpløjede gravhøje vil givetvis stadig kunne opdages. Gode lokalhistorikere¹² har således givet os forhåbninger om samarbejde med museet, til registrering af højene inden de helt er væk.

Menneskeofring i Hellebæk Avlsgaards tørvemose?

Ved tørvegravning i 1946 i mosen ved Hellebæk Avlsgaard fandtes et helt skelet. Sagen anmeldtes til Nationalmuseet¹³. Skelettet lå i ca. 1,50 m dybde. Benene blev gravet op først, og hovedet fulgte efter, det lå i næste tørvebænk. Retningen har været nord-syd. Formanden i mosen oplyste, at fundet blev af-

leveret til en mand i Hellebæk, der sørgede for videre forsendelse af skelettet til museet. Arne Meyling, der varetog Tikøb Kommunes Sognemuseum, var som den store formidler, men også gode museumsmand på pletten, da han havde fået nys om sagen: Der skulle være fundet et menneskeskelet i Hellebækgaards Tørvemose! I et brev til Nationalmuseet vil han gerne have oplysninger om fundet og dristede sig endog til at spørge, om han måtte overvære undersøgelsen af det. Han skrev bl.a.: *»Der som der senere af Nationalmuseet behandles Fund inden for Kommuneområdet, og der er rigeligt Materiale, kan der da blive en Smule til os? Vi vil gerne danne saa fuldstændigt et Billed af Kommunens Fortid som muligt«*. Han underskrev brevet: *»Deres ærbødige Arne Meyling, Samlingsleder, Kommunelærer«*. Desuden vedlagde han Fundats for Tikøb Kommunes Historiske-Samling. Svaret fra Nationalmuseet var venligt, men bestemt, idet man dog så *»frem til fremtidigt samarbejde. Blot håbede man, at sådanne lokale samlinger vil kende deres egen begrænsning og ikke gøre krav på videnskabeligt meget værdifulde fund, der bør have deres plads i landets hovedmuseum«*. På museet kendte man imidlertid ikke noget til det omtalte skelet. Meyling havde været for hurtig og svarede selv dagen efter, at skelettet var afleveret i en sæk til en korrespondent Villadsen i Hellebæk, og at det nu ville blive tilsendt Nationalmuseet. Desværre havde det vist sig, at æltemaskinen havde haft fat i det. Meyling håbede iøvrigt ikke, at han var blevet misforstået - hans hovedformål med Tikøb-samlingen var det pædagogiske. *»Hvis man til enhver Tid skulle komme komme i Besiddelse af noget som havde Nationalmuseets Interesse, vil vi til enhver Tid overlade Museet det«*. Når han senere engang havde udarbejdet forklaringer til en udstilling af stenoldsagerne, ville det iøvrigt glæde ham at høre Nationalmuseets mening om arbejdet. Såvidt Nationalmuseet i København og Tikøb Kommunes Historiske samling i Espergærde i 1946.

Mandsskelet

Skelettet blev afleveret til Anthropologisk Samling, der bekræftede *»at have fået et fuldstændigt skelet af en mand i 25-35 års alderen. Kraniet er messorfalt, dvs. en mellemskalle. Det er middelhøjt og re-*

*gelmæssigt proportioneret uden bestemt typepræg. Legemshøjden er ca. 167 m, lemmeknoglerne er ret slanke. Tænderne stærkt slidte og ingen tegn på caries. I højre fodled ses knogleforandringer på skinnebenets ledflade, som kunne tyde på, at der har været betændelse i dette led - dog ikke den sædvanlige »kronisk-deformerende« fejl, men snarere udfarende fra en knoglebetændelse i de dybere dele. Alderen på skelettet er meget ønskelig«*¹⁴. Og det er den jo stadig, derfor har museet i dag også henvendt sig til Antropologisk Institut, der oplyser at skelettet er særdeles godt bevaret. Sikreste udgangspunkt for en aldersbestemmelse må være en kulstof-14 analyse, og den vil blive iværksat, således, at der, når skelettet forhåbentlig engang udstilles på Flynderupgaard Museet, også vil forelægge en sikker datering af det.

Men indtil da må vi nøjes med teorier. Man kunne imidlertid forestille sig, at mosen, der landskabeligt ligger i den nordligste yderkanten af det tidligere overdrev, kunne have været brugt som offermose. Men det kan jo også have drejet sig om en druknet jæger fra stenalderen, dog virker skelettet ikke så robust som det da skulle have været, hvis det havde været fra jægerstenalderen. Hans legemshøjde på ca. 167 cm svarer til højden for mænd som var omkring 165,4 i den mellemste del af bondestenalderen. Mellemskaller var også almindeligst i mellemste og yngste del af bondestenalderen, og Hellebækgaard-skelettets kranieform svarer til de mål, som er taget på skeletter fra bondestenalderen i det 3. årtusinde, også kaldet for Tragtbægerkulturen. Man kunne derfor forsigtigt mene, at det var en menneskeofring fra det årtusinde. Netop fra Tragtbægerkulturen kender man 18 individer som er fundet i moserne. De stammer fra tiden omkring 3500 f.Kr., og blandt disse individer findes såvel børn som voksne. Fjorten individer var voksne: 9 mænd, 2 kvinder og 3 hvor kønnet ikke kunne bestemmes. Ikke mindre end 8 døde mellem det 16. og 20. leveår.

Det trepanerede kranie fra Skindersø Mose

Men der er fundet flere skeletter i vort område. Aldere i 1942 sendte Nationalmuseet et brev til N.P.Larsen i Hellebæk¹⁵. Han havde nemlig indsendt et kranie fundet i Skindersø Mose. Hele underan-

sigtet manglede dog. Det var en dreng som havde fundet det ved tørvegravning i mosen på Hagebjerggaard, Skibstrups moselodder matr. nr. 20f, d.v.s. i søens nordlige del, der i de brændselshungrende tider under 2. verdenskrig, blev benyttet som tørvemose. Fundet omtales i aviserne, men oplysninger om det og dets videre historie toner ligeså stille ud, og fundet eksisterer tilsyneladende ikke mere.

Kraniet lå imidlertid med issen nedad i ca. 1,5 meters dybde under jordoverfladen i bunden af tørvelaget og ca. 2,50 meter fra »fastlandet« mod vest. Hullet i issen er en trepanerings-åbning med spor af skraben af en flintflække hele vejen rundt langs hullets kant. En voldsom betændelse omkring hullet, har ædt en bred kant af knoglen væk. Trepanering er et kirurgisk indgreb, som fra hele landet kendes på en snes forhistoriske kranier med trepaneringsspor og på de fleste har skrabet metoden været brugt, ved andre har man boret i en cirkel. Langt de fleste af de trepanerede kranier er fra bondestenalderen, mens der ingen kendes fra jægerstenalderen. Netop det, at hullet findes i issen er karakteristisk ved de fleste, da det er her et fjendtlig slag som oftest vil ramme under en kamp ansigt til ansigt. Trepanering

er opstået efter en læsion, hvor man efterfølgende yderligere glattede de skarpe flader samt fjernede bensplinter og livsfarlige blodansamlinger m.m. Næsten alle trepanerede kranier er mandlige, og en stor del har helede åbninger, således at man kan se, at de har levet længe efter at læsionen er opstået.

Det store landbrugsland (3.900 f.Kr - omkring Kr.f.)

I sognets nordlige del åbner en jævn stor opdyrket flade sig - dyrket af bønderne i tusindvis af år og engang sognets store landbrugsområde med landsbyerne Borsholm, Saunte, Skibstrup, Apperup og Horserød. Landskabet er efter nordsjællandske forhold stort og jævnt, undergrunden består af moræneler og morænegrus, og i horisonten ligger skoven. Der er god grund til at tro, at sådan omtrent har dette landskab set ud i tusinder af år, netop fordi det egner sig så godt til landbrug. De ældste spor i landskabet er gravhøjene med deres dyssekamre og et par jættestuer. Nogle af dem ligger i skoven og plantagen og en større gruppe ligger midt i det dyrkede område, lige op til det, der var Borsholm og Sauntes gamle overdrev. En gruppe ligger der, hvor Hornbæk Plantage er i dag og tre grupper af stengrave

Kun en lille del er tilbage af Skindersø og det moseområde, som hørte til sognets store overdrev. På nordsiden af søen blev det trepanerede kranie fundet. Foto: Lone Hvass.

ligger i henholdsvis Klosterris Hegn, Risby Vang og Horserød Hegn. Dysserne på Borsholms Overdrev er forlængst fjernet. De blev registreret i 1884, men var totalt sløjfede i 1952. Yderligere en høj skulle ifølge ejeren i 1884 have ligget på samme mark i 1860'erne, og der skulle tillige have været omkring 6-7 stenkister. Skoven derimod har skånet stenkamrene for plovens destruerende effekt, og dysserne viser, hvor der har været lysninger i skoven i bondestenalderen. Intensive undersøgelser af privatsamlinger i området, såvel som rekognosceringer, pollenanalyser fra et af de mange små vandhuller og prøveudgravninger, kunne give spændende viden om stedets fauna og bebyggelse i hele oldtiden.

Gravene, der ligger i 5 grupper, kan afspejle en territorial deling af landskabet (side 10), hvortil man også kan forestille sig en ceremoniplads fælles for alle territorierne. Hele området er et areal på ca. 4,5 x 4 km, d.v.s. ca. 18 km² stort. Vi ved fra andre undersøgelser, at dysserne blev anlagt på dyrket jord og gammelt bopladsområde, derfor er de steder hvor dysserne står i dag, de samme områder som dengang var beboede, der hvor markerne blev dyrket og hvor man siden opførte dysserne som begravelsespladser for de døde. Nærmere undersøgelser af dysseklyngerne og deres indbyrdes forhold, samt gravkamrenes varierede former, kan fortælle i hvilke tidsrum de enkelte grave har været brugt, og hvornår der har boet mennesker.

Storstensgrave i Hornbæk Plantage

I det kystnære territorium (Hornbæk Plantage) findes tre sikre stengrave bevaret. En af højene er en langhøj som har bevaret 18 randsten. Midt i højen ligger en stor sten, antagelig dækstenen til et kammer. Højen ligger helt ud til stenalderhavets skrænt, ikke langt fra nogle mindre høje, hvis alder kan være bronzealder. Lidt længere inde i plantagen ved Sandagerhusvej ligger en runddysse med et ødelagt kammer og en bortvæltet overligger. Kammeret har måske bestået af to sten på hver af siderne og en for hver ende. Her er 16 randsten bevaret. Endnu en langhøj ligger næsten ude ved Strandvejen nærmest Hornbæk. Den er godt 25 m lang og 8 m bred med flere randsten bevaret mod syd. Omtrent ved midten af randstenene ligger en stor sten, der kan være sidestenen til et kammer. Ved øst-enden ligger end-

Dyssekammeret i Klosterris Vang (3500-3000 f.Kr.). Sådan forestiller mange sig, at dysserne har set ud, men dysserne har i stenalderen været helt lukkede med murede vægge af stenfliser. Stenkammeret her blev udgravet i 1906. (Foto: Carsten Møller 1999).

nu en stor, svær sten, der er spaltet i 2 dele, det har formodentlig være dækstenen. Ved randstenene har man i forbindelse med grusgravning i 1904 fundet et depot af bronzegenstande fra yngre bronzealder.

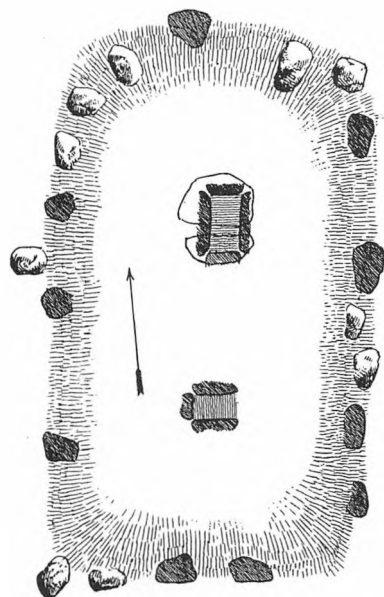
Storstensgrave i Klosterris Hegn

En anden gruppe stengrave ligger i det nuværende Klosterris Hegn og her er to høje med stenkamre bevaret. En af gravhøjene blev udgravet allerede i 1906. I dag står den som et helt fritstående gravkammer, uden det oprindelige beskyttende murværk af fladesten. Kammeret er 1,2 m langt og 1,1 m bredt. Det er bygget af 5 sidesten. Mod syd ligger en tærskelsten. Kammeret var ved udgravningen dækket af en dæksten og gulvet bestod af en bundbrolægning og et lag brændt flint. Fylden i kamret bestod af løs jord. Udgraverne iagttog endnu en stembrolægning, men fandt ingen spor efter gravga-

ver. I den nordøstlige del af skoven ligger en høj med et meget ødelagt dyssekammer, her er flere randsten bevaret. Imellem denne dysse og den udgravede ligger resterne af endnu en gravhøj, men uden synlige kammersten.

Storstensgrave i Risby Vang

Gruppen i Risby Vang kan have været en af de største, ihvertfald er der i dag bevaret 5 høje med stenkamre, den ene høj befinder sig i den sydøstlige del af Klosteris Hegn, på den anden side af Hornbæk-Tikøbvejen. Det er en langdysse med rester af et eller to nu ødelagte stenkamre. Smukkest, blandt gruppen på tre høje ved vejen ud til Børsholm Ledhus, er den nærmest vejen liggende store høj. Godt 22 m lang og 7 m bred med 21 randsten. I toppen af højen ses to kamre, der som de fleste stenkamre oprindeligt har været dækket af en høj. Det ene kammer har 4 sidesten og 1 stor overligger. Kamret har en femsidet grundplan 2,5 m i længden og 1 m bredt og åbent mod sydvest. Her er bygget

Gravhøje med to dyssekammer i Horserød Hegn (3500-3000 f.Kr.) - tegnet af A.P.Madsen, Nationalmuseet, i 1877. Der er to dyssekammer i højen. Begge kamre har rektangulær grundform og dækstenen ligger stadig over det ene kammer, men er sprængt i 2 dele.

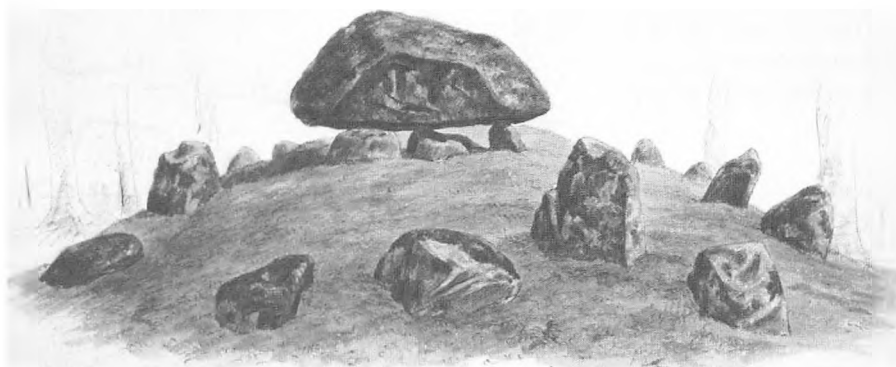
en kort gang i kammerets forlængelse og gangen har en sidesten på hver side. Overliggeren er knap 3 m lang og 2,5 m bred. Det andet kammer består af 4 sidesten, og en i to dele sprængt overligger. Mindst 2 af kamrets sidesten er fjernet. De to andre høje har et kammer og den anden af højerne menes at være en ødelagt jættestue med 4 sten over gangen mod sydøst. I den sydvestlige ende har der formodentlig også været et kammer.

Storstensgrave i Horserød Hegn

Den fjerde gruppe ligger i Horserød Hegn, hvor højerne nærmest ligger på lige linie i kanten af skoven - tæt op til vejen mellem Risby og Horserød, dvs. i yderkanten af Horserøds dyrkede marker. 6 gravhøje, hvoraf de 5 endnu har synlige stenkamre. Blandt dem dyssen, der har fået navnet »Videdysse«. Højerne består af et eller to stenkamre. Mest markant er Videdysse, 15 m lang og 8 m bred, med to rektangulære stenkamre, ivoirigt den størrelse og form som er den almindeligste i alle højgrupperne. Kammeret består af 4 sidesten og 1 overligger og et andet kammer, der ligeledes består af 4 sidesten, og en bortvæltet overligger. 18 randsten er bevaret, hvoraf 7 endnu er opretstående. Umiddelbart nord for Videdysse midt inde i skoven, ligger en anseelig langhøj; 14 m lang og 9 m bred med 20 randsten, 6-7 sten er endnu opretstående. Der er to stenkamre bevaret, hvoraf den ene har dæksten bevaret, omend den er sprængt i 2 dele, men begge stykker ligger tilbage. Selve kammeret består af 4 sidesten. Højen er et godt eksempel på en høj med et gravkammer, som har stået der oprindeligt, men som siden blev forøget med yderligere et gravkammer og mere jord til højen. I skellet ud til Horserøds marker, finder vi endnu en gravhøj, som desværre er helt ødelagt. En anden høj længere inde i skoven kan ses uden randsten og stenkamre.

De fritliggende storstensgrave

Endelig er der den eneste gruppe ved Børsholm-Saunte, som ikke er dækket af skov, men til gengæld udgøres gruppen af mere eller mindre ødelagte høje og stenkamre. Gravhøjene befinder sig i vore dage i de dyrkede marker, og er derfor ikke så tilgængelige som de andre grupper. De har ligget umiddelbart op til det store overdrev og i yderkanten af de

Langhøj i Risby Vang. Højen har to stenkamre, hvoraf det ene kammer har 4 sidesten og en flere tons tung dæksten over et femsided kammer med en kort gang i kammerets forlængelse mod sydvest. Det andet kammeres dæksten ligger sprængt i to dele. Tegnet i 1877 af A.P.Madsen, Nationalmuseet.

dyrkede marker. Det er langhøje med et stenkammer. Sandsynligvis har der i mange af højene været foretaget yderligere gravsættelser, men disse behøver ikke alle at have været fra bondestenalderen, men fra andre perioder af oldtiden. Allerede i 1743 berettedes der i præsteindberetninger om gravhøje med stenkamre her, og flere høje med stenkamre blev sløjfet i forrige århundrede, men også i dette århundrede. Der gik historier om mange sløjfede dysser i 1884 da arkæologen V. Boye fra Nationalmuseet var på herredsberøjsning i Lyngø - Kronborg herred. Især på marken nord for Borsholm-Horsørød lige ned til overdrevet skal der have været flere. Et dyssekammer blev således sløjfet så sent som i 1941 og 1952. »Der skal have stået 4-5 kister, hvori der fandtes knogler«¹⁶. En del af højene er stadig svagt synlige, selv om de nu er totalt overpløjede, men også dem skal der passes på. Ved en arkæolo-

gisk udgravning, kan de stadig indeholde den fuldstændige plan af stendysen, og dermed give utroligt værdifulde oplysninger.

Mest synlig i dag er det helt fritstående dyssekammer på sydsiden af vejen til Borsholm. Man kunne godt tro, at kammeret aldrig havde haft nogen høj, men ifølge beskrivelserne fra 1884 har det været en rundhøj, der bestod af håndstore sten og randsten ved højens fod. I dag er kun kammeret tilbage uden dæksten, derfor er der gode vækstbetingelser for det pilebuskads, som vokser i selve gravkammeret. Her er lodsejeren gået ualmindelig hårdhændet til værks helt frem til i dag. Den lovpligtige 2 m zone overholdes ikke og alle tegn på den tidligere høj er pløjet væk, idet der pløjes helt ind til kammerstenene. Østligst blandt højene er »Brændehøj« - i dag 14 m i diameter og omkring 1,5 m høj. Den har indesluttet en gangbygning dvs. en jæt-

Midt på Borsholms marker ligger et af dyssekammerne (3500-3000 f.Kr.) - frarøvet sin høj. I håbløs kamp med den alt for nærgående pløjning og piletræerne inde i selve gravrummet. (Foto: Lone Hvass, 1999).

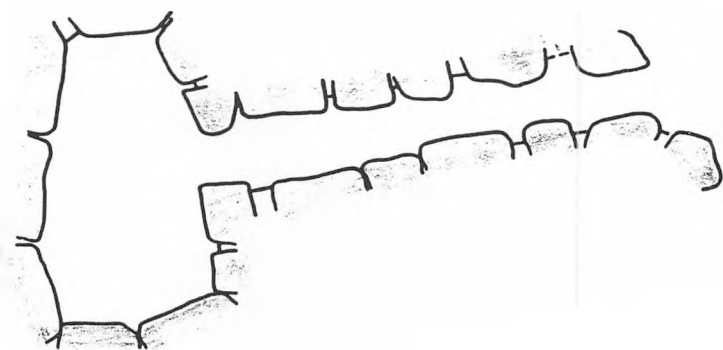
testue, hvoraf kun den sydvestlige endes 6 sten er bevaret. »I ejerens barndom, (måske første halvdel af forrige århundrede) stod her en fuldstændig gangbygning, men han brugte side- og dæksten til grundsten for en bygning«¹⁷.

Mange begravelser i samme høj

Storstengravene ligger, som det fremgår, koncentret i grupper, og blandt de her skitserede hører nogle til de ældste dyssekamre vi kender. I gruppen Risby Vang og Borsholm findes tilmed også en jættestue. De ældste dyssekamre var, fra først af, beregnet til gravlæggelse af en eller måske nogle ganske få personer. Da dysserne blev brugt igen og igen ofte igenem hele stenalderen, er det meget sjældent at disse første begravelser er urørte. Iøvrigt er der noget der tyder på, at man ikke gav så mange gravgaver med ved de ældste begravelser. Mens de ældste dyssekamre i grupperne er ret små og rektangulære har enkelte et lidt større kammer, bl.a. dyssekammeret i Risby Vang et polygonalt gravkammer. Måske blev kamrene større fordi man skulle begrave flere mennesker deri, og man tilføjede også en gang, så det var lettere at få adgang til gravrummet. Alt som dyssekamrene blev større, og gravrummet og gangen voksede helt ud til randstenene, opstod efterhånden jættestuen, hvor kammeret udvidedes i længden, vinkelret på gangen. At nogle af dem kunne indeholde op til 100 døde, giver et indtryk af deres størrelse. Jættestuerne i Risby Vang og Borsholm Overdrev samt en enkelt-liggende jættestue, kaldet »Stenhøj« ved Horneby, som iøvrigt må høre til endnu en gruppe stengrave, er i dag totalt ødelagt. »Stenhøj« bærer stadig spor efter 4 plyndringshuller, og 4 sidesten er bevaret.

Djævlehøj

Endnu en jættestue skal nævnes i den forbindelse. I sognets andet store landsbrugsområde helt adskilt fra territorierne her mod nord, ligger »Djævlehøj« sydvest for Tikøb, ved Jonstrup Vang kaldet Steendøs Aas i 1688. Mere imponerende kan en gravkammer næppe placeres: på det højeste punkt, omkring 45 m.o.h. med udsigt til Esrum Sø (se forside). Her har stenalderens bønder placeret deres gravkamre beregnet til mange begravelser og dertil hørende ceremonier. Her kunne de tilbede de dodes

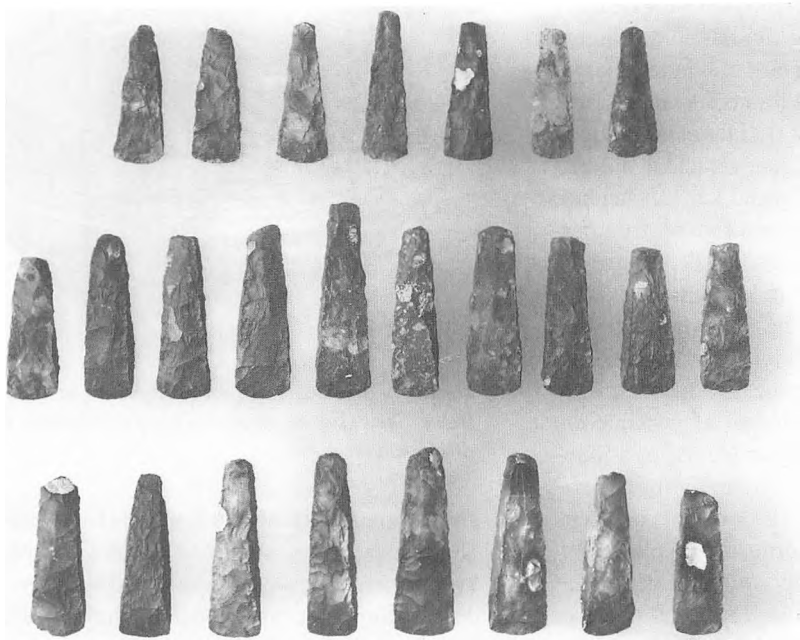

Jættestuen "Djævlehøj" på marken sydvest for Tikøb. I højen er der to jættestuekamre, begge med gang mod øst. Af den synlige jættestue, findes der 4-5 store sten over kammeret og gangen. Med sin imponerende placering, har stedet indbudt til religiøse ceremonier for de døde. (3500-3000 f.Kr.)

ånder og komme i kontakt med en anden verden - jættestuen var en slags tempel¹⁸. Jættestuens kamre og højen blev opmålt i 1933. Det er en langhøj 16 m lang, 12 m bred. Der indeslutter 2 jættestuekamre, hvoraf den nordlige er rektangulært med gang på østsiden. Denne jættestue måler 3,3 x 1,8 m med en gang-bredde på 0,5 m, men har ingen dæksten. Af den sydlige jættestue ses 4-5 store sten over kamret samt gangen mod øst, der er gravet fri. Den er 5 m lang og 0,5 m bred og har bevaret de to inderste dæksten. Ingen andre stengrave er i dag bevaret i området. På markerne sydøst for Tikøb er der imidlertid fundet hvidbrændt flint på et højdedrag. Det stammer antageligt fra 1 af de 3 megalitgrave, som nævnes i pastor Garboes beskrivelse fra 1743. Markerne her er den gamle Kircke Vang som også nævnes i 1688. En af engene benævnes Steen Fleden (et fladt stykke land = fleden), som skulle strække sig i sønder og nord. Ligesom de fem grupper af stengrave i nord har bestået af både dyssekamre og enkelte jættestuer, således skal man også forestille sig en eller flere grupper af dysser her omkring Tikøb By.

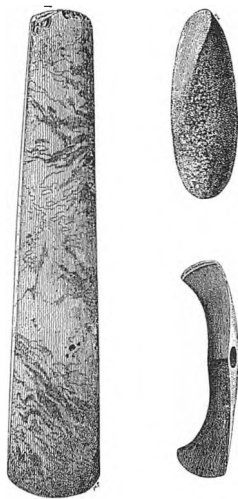
Votivgaver og offergaver - gaver til guderne

25 tyknakkede, uslebne og hulæggede økser af flint blev omkring 2.000 f.Kr. nedlagt i det, der i dag kaldes for Horneby Fælled. Stenøkserne kan være ned-

25 tyknakkede, hulslebne flintøkser, fundet i 1949 ved gravning i parcelhusområdet ned til Horneby Fælled. Økserne, der er omhyggeligt slebne, er fra 2000 f.Kr. Fra Sydsandinavien er samme slags økser spredt i stort tal langs de østsvenske kyster, og højt op i Den Botniske Bugt er fundet meget store depoter med dem.

lagt samtidig med, at langdyssen i »Stenhøjen« ikke så langt derfra stadig blev genbrugt som gravkammer. For at forstå tanken bag et sådant fund i et vådområde, bruger vi her religionsforskernes for-

Økser af flint og sten, lagt i moserne omkring Helsingør, Hellebæk og Egebæksvang som et minde til guderne (4000-2000 f.Kr.).

klaring på hvad der er en offergave og hvad der er en votivgave. For nu at tage det sidste først. Med »votivgaver« forstås især symbolske gaver af mindre forgængelig karakter, eksempelvis de 25 flintøkser ved Horneby. Dertil hører også de mange spredte fund af bondestenalderens stridsøkser og flintøkser nedlagt i Helsingørs senere mark- og overdrevsjorder, pilespidser og flintdolke fundet nær Kronborg og helt inde i byen, eksempelvis en stridsøkse fra omkring 2.000 f.Kr. Den blev fundet på Stubbedamsvej 86 i en af områdets 5000 vandhuller og gamle moser. Flere af bondestenalderens fornemste slebne flintøkser - fundet i Egebæksvang - kan også være votivgaver, mens de meget slidte og opbrugte stammer fra bopladserne.

Også de langt yngre bronzesager og kvindesmykker fra den yngste bronzealder 1.000 - 500 f.Kr. fundet i Hornbæk, hører til gruppen af votivgaver. »Votivgaverne« blev ofret med den hensigt, at de længe skulle bevare erindringen om giveren. Votivgaver eller offergaver fra den ældre bronzealder mellem 1.800 - 1.000 f.Kr. er sjældne, måske fordi bebyggelsen fra den tid enten var helt ophørt eller også fordi den var så lille og spredt.

Offergaver bestod af madvarer, der blev nedsat - sædvanligvis i moserne, en skik, der som tidligere nævnt, var udbredt i begyndelsen af bondestenalderen, men også i jernalderens første 500 år dvs. 500 f.Kr.- Kr.f. Man mener, at det skyldes at landbruget, netop i disse perioder af oldtiden, var under stor ændring og etablering. Af den grund kan det tænkes, at samfundet lagde særlig stor vægt på frugtbarhedsritualer af forskellige slags. Til denne gruppe fund hører hensætningen af lerkarret med madvarer og flintknive i »Højtofte« på Tibberups vang ved Gl. Strandvej. Menneskeofringer i moserne hører også til frugtbarhedsofferne. De blev udført i bondestenalderen og begyndelsen af jernalderen. De to mænd i Hellebæk Avlsgaardsmose og i Skindørsø kan, som nævnt, være menneskeofringer.

De mange spredte fund fra bondestenalderens slutning alt i alt viser, at det nordøstlige sjælland stadig har været beboet, mens den følgende periode af oldtiden, den ældre bronzealder 1800-1000 f.Kr. er mærkelig fundtom. Måske skyldtes det at skoven igen dominerede og rydningerne blev forladt og sprang i skov. De store gravhøje bl.a i Hornbæk Plantage kan vi ikke med sikkerhed datere til den ældre bronzealder, da de aldrig har været udgravet, og ser vi på pollenanalyser over hele landet viser alle undersøgelser, at den helt stor opdyrkning i oldtiden først fandt sted omkring 1000 f.Kr. netop begyndelsen til den yngre bronzealder.

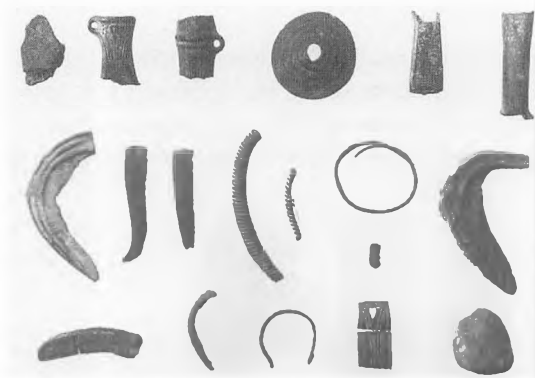
Fragmenterede bronzeøkser fra den yngre bronzealder (1000-500 f.Kr.) - endnu med støbetap på. Fundet i Hornbæk Plantage. (Foto: Nationalmuseet).

Stort bæltesmykke af bronze (800 f.Kr.) - et kvindesmykke, der blev ofret og givet som gave til guderne. Fundet i Aasen ved Hornbæk.

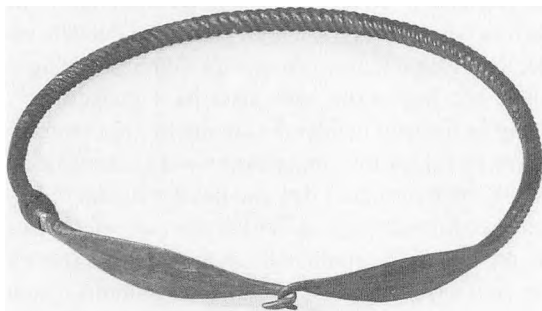
Den yngre bronzealders bønder (1.000-500 f.Kr.)

Der ligger mange større og mindre gravhøje omkring storstensgravene i Hornbæk Plantage. Umiddelbart forbinder man større gravhøje med den æl-

En bronzeslibers depot. Fundet i Hornbæk Plantage. Måske også lagt i jorden som en votivgave. Fundet består af bronzesegle, celte, spydspiser, halsringe m.m. (1000-500 f.Kr.). (Foto: Nationalmuseet).

dre bronzealder (1.700 - 1.000 f.Kr.), men i dem foretog man også sekundære begravelser, således i yngre bronzealder og tidlig jernalder. Flere løsfund fra yngre bronzealder knytter sig til højene i Hornbæk Plantage, eks. en urnegrav med brændte ben på Hornbæk kirkegård! Dels en samling bronze-skrot

Halsring af bronze med oval smykkeplade og hagelukke. Fundet på Havreholms sydlige marker i 1908.

nedgravet ved randstenene til en af langdysserne umiddelbart ud til Strandvejen. Længere øst på i Plantagen er en høj gennemskåret af skovvejen. I højen, der var fuld af større og mindre sten skal man også have fundet urner, og i Aasebakken, vest for Plantagen, er der fundet dele af et hængekar - et af de store bronzebæltesmykker, som blev båret af kvinderne bag på ryggen. Der er også i forrige og dette århundrede afleveret hals- og armringe af bronze fra Hornbæk til Nationalmuseet. En bronzehalsring, med ovale smykkepladser og hagekrog, er fundet på Havreholms sydlige marker i 1908. Smyk-

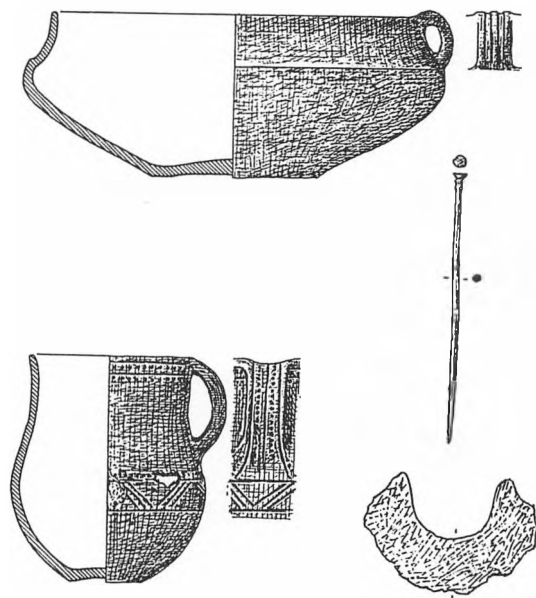

Bronzearmring fundet i et vandløb ved Hellebækgaard. Ringen er fra den yngre bronzealder (1000-500 f.Kr.).

ket er fundet 1 m dybt i en mose, et vådområde der ligger tæt ved Gurreå. Endnu en bronzehalsring blev fundet ved tørvegravning under krigen og i 1943 afleveret til Nationalmuseet. Et spydblade med ornamenteret dørle, og et bronzesværd fra den yngre bronzealder fundet på Horneby Fæled o.s.v. Fundene er kommet til Nationalmuseet med dårlige oplysninger, men de vidner trods alt om, at der i hele Hornbæk sogn i Horneby, Holmegaarde, Stenstrup, Saunte og Ellekilde-rydningerne har været større bebyggelser, måske især omkring 1000 - 500 f.Kr. Selv helt ude i det ellers meget fundtomme Hellebæk sogn, har man fundet bronzearmringe fra yngre bronzealder. De er fundet i begyndelsen af dette århundrede ved oprensning af et vandløb på Hellebækgaard og via en opkøber solgt til Nationalmuseet i 1918¹⁹.

Munkhøj

Også til højgruppen på Borsholm og Saunte Overdrev, hvor en høj blev sløjfet i 1873, knytter sig yngre bronzealders gravfund. I udkanten af marken er der fundet intet mindre end 60-70 urner. Fund af brændte ben i et par urner ved højen »Munkhøj« antyder, at det ikke drejer sig om skår efter bopladser, men at det vitterlig er gravurner. Prøve-udgravninger på stedet ville måske give vigtige oplysninger. Om denne store »Munkehøj«, den vestligste af højene ned til det store overdrev Borsholm Overdrev, syd for vejen mellem Horserød og Borsholm, som i dag næsten er forsvundet, meddelte gårdejer, Otto Mathiasen i 1884, at »Munkhøj« engang havde været godt 16-17 m i diameter og 2,3 m høj. Den havde bestået af muldjord blandet med håndsten. På bunden af højen stod 3 lerkar, hvoraf to indsendtes til museet. Over dem fandtes en dyngte håndsten, der udgjorde vel 12 kubikfavne, d.v.s. 22-23 m³. Iøvrigt fandtes ikke noget stenkammer i højen og derefter blev højen i 1873 sløjfet. Inden da havde man set, at der rundt om i højen stod 7 lerkar i en dybde af 2-3 fod og i det sydvestlige side forekom i 1 fods dybde et lerkar, som indsendtes til museet. I karrene lå brændte ben og i flere af dem desuden småsager af bronze. Deriblandt ringe, dobbeltknapper, nåle, knive m.m. Yderligere fandtes der på sammen mark 1 urne på flad mark, omsat af 4 sten et lerkar med brændte ben²⁰.

Lerkar og kande med hanke samt en bronzenål - fundet i Munkhøj i 1873. Blot et par af de mange lerkar og urner, som måske stadig findes på gravpladsen fra den yngre bronzealder omkring Munkhøj. (Tegning fra J.Jensen 1997).

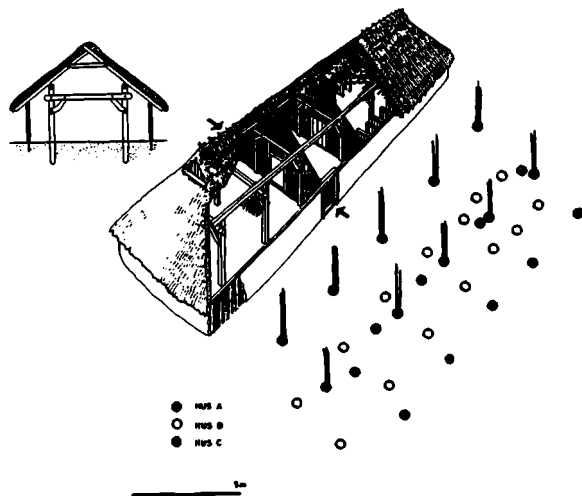
Det hed sig iøvrigt om »Munkhøj« i forrige århundrede, at den juleaften stod på ildstøtter. Et af de mest standhaftige sagn om gravhøje i det hele taget. Djævelhøj jættestuen syd for Tikøb skulle ligeledes ved højtiderne have stået på 4 guldstøtter²¹. Knap så fornemt hedder det sig om to høje, som tilsammen kaldes for »Ingershøje« ved Østrupgaard i Horserød, hvor man i den ene høj har fundet et lerkar med brændte ben, at her har man set »det brændte på dem«²². Normalt ville man datere så stor en høj som »Munkhøj« - med et så stort indhold af sten - til ældre bronzealder. Men da fund fra ældre bronzealder, som tidligere nævnt, her i området er sjældne, er det ikke usandsynligt at det kan have været en storhøj fra yngre bronzealder. Netop i den del af bronzealderen, hvor byggeriet af store høje ophører, begravnes ganske få personer i meget store gravhøje. Men flere arkivstudier og arkæologiske undersøgelser kan måske bringe ny viden om den sag. Netop på grund af, at fundene dengang blev indsendt til Nationalmuseet, er både genstande og oplysninger bevaret i dag.

Jernalderbønder (Kr.f. - 700 e. Kr.)

I 1983 fandtes ved en arkæologisk udgravning 3 jernalderhuse lige umiddelbart uden for Saunte på vejen mod Borsholm²³. Her udgravedes sporerne ef-

En af de større gravhøje i Hornbæk Plantage ligger ved vejen mod Saunte og Borsholm. Højen har ikke været undersøgt, og selvom fund fra ældre bronzealder er sjældne i området, kan den være fra den tid, d.v.s. 1800-1000 f.Kr.

Stolpehuller efter jernalderhus fra omkring Kristi fødsel, udgravet nær Saunte. Tre langhuse har afløst hinanden. Vi har rejst et hus op for at vise hvorledes det kan have set ud.

ter tre huse, der alle har hørt til en landsbygård, hvor det ene hus har afløst det andet. På gården har man for 2.000 år siden dyrket jorden på højdedraget og vogtet kvæget på engene nedenfor. Gårdens daglige rytme er pludselig blevet afbrudt, da ilden fik fat i en af bygningerne. I nogle af de affaldsgruber og i de huller, hvor husenes tagbærende stolper har stået er almindeligt affald havnet, keramik og rester af møllesten fra gårdens håndkværne - de sidste bar spor af ilden i huset. Jernaldergården har stået der i tiden omkring Kristi fødsel. Begejstringen var stor da husene på Sauntes jorder blev fundet, for spor efter jernalderhuse i Nordsjælland var på det tidspunkt aldrig fundet før. Sidenhen er flere udgravet, eksempelvis gården på Sindshviles jorder.

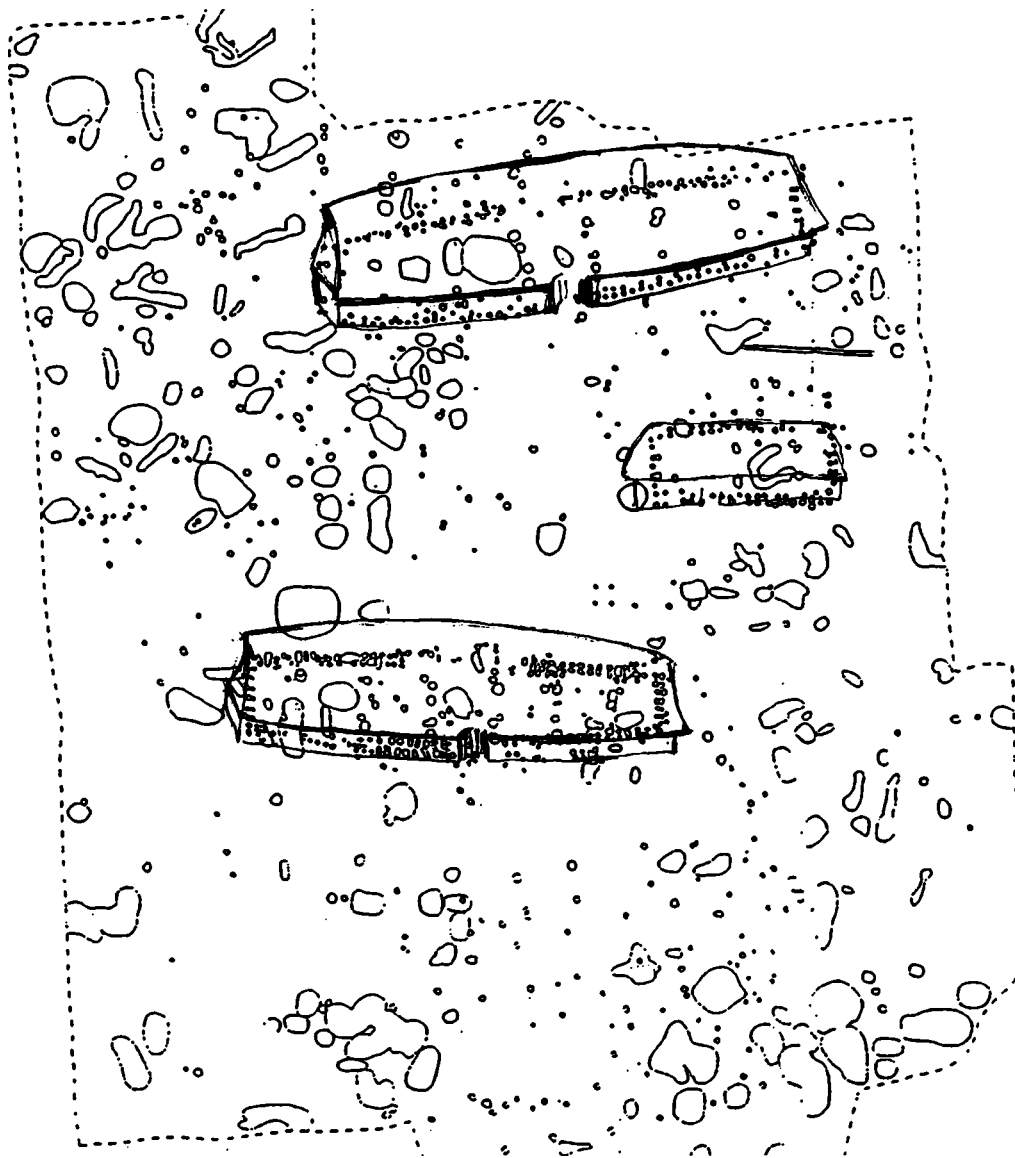
Sindshvile-bebyggelsen

Når man kommer ad Helsingørmotorvejen fra København mod Helsingør, fornemmer man fra bunden af Nivådalen bakken der løber mod nord. Højeste punkt i terrænet nåes umiddelbart før Kellers Hegn ved Kvistgaard. Højdekurven når her op på 57 meter over havets overflade. Ved Sibjerg falder terrænet lidt og når efter skoven op omkring 30 - 40 m o.h., og netop her øst for motorvejen har der

ligget en gård gennem en stor del af jernalderen. Gården har ligget på højdedraget, der mod nord-øst og øst falder jævnt mod en fugtig mosestrækning. Moseområdet kan være det som i 1688 betegnes som »Myre-Engen der med Undershouf saa begroed, at det ej kunde maalis«. Udgravningen i 1991-92 fik navn efter gården Sindshvile²⁴. Årsagen til den arkæologiske udgravning var et anlægsarbejde umiddelbart op til motorvejen.

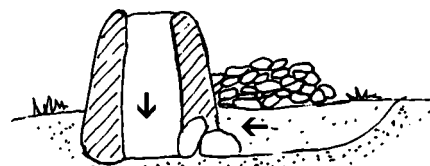
De færreste, der med de tilladte 110 km i timen passerer stedet på motorvejen, fornemmer stedets storladne udsigt. I klart vejr ses Sverige og en stor del af hele det nordøstsjællandske landskab. Højdedraget, som nu er dyrket mark, har i jernalderen været en lysning beboet i flere århundreder i romersk og germansk jernalder, d.v.s. fra Kr.f - og til omkring 600 - 700 e.Kr. I den 5.200 m² store arkæologiske udgravning, blev bebyggelsens udstrækning ikke fastslået, men det er sandsynligt, at den er afgrænset mod nord og vest. Trods de uklare grænser, antyder de tætliggende spor efter langhuse, at det udgravede område har været den centrale del af bebyggelsen. Spor efter 9 treskibede huse, kunne dateres fra ældre romertid til ind i yngre germansk jernalder, dvs. fra 1. århundrede e.Kr. til omkring 600-700 e.Kr. Dertil fandtes yderligere to staklader og nogle hegn og måske en grav. De 9 langhuse hvoraf et par af dem har været 28-33 m lange og 7 m brede, må have afløst hinanden. Husene har haft indgange mod syd og nord og ligget placeret øst-vest. De yngste store huse har haft svagt buede langsider. I midten af husene har to rækker stolper båret taget, og husene har været inddelt i 7 rum. Til alle hovedhuse har yderligere hørt et ukendt antal langhuse uden for det udgravede område.

Beboerne på gården har levet af landbrug og udvundet deres eget jern af myremalm fra de nærliggende vådområder. I alt blev der fundet 11 affaldsgruber med jernslagge, spredt i tre områder på pladsen. Jernslagge stammer fra jernudvinding og smedning²⁵. Jernudvindingsovnene har været halvt nedgravet, og forneden haft åbning ud til en lav arbejdsgrube. En ovn af den slags har man kunnet bruge flere gange, og slagge, der tages ud efter hver brænding, må være blevet efterladt i dynger oven på jorden. Derefter er slagge smidt eller tilfældigt havnet i gruberne.

Jernaldergårdens langhuse udgravet på Sindshviles jorder. De er bygget med buede langvægge, en byggeskik fra omkring 600-700 e.Kr. De hører sandsynligvis til en række jernaldergårde på højdedraget i den ellers tætte skov mod øst, hvor kun mindre lysninger gav plads til agerdyrking.

Jernudvindingen og smedningen på pladsen har fundet sted i tidsrummet fra romersk jernalder ved Kr.f. til germansk jernalder, 700 e.Kr. En forudsætning for jernudvindingen var myremalmen, som måske kan have været tilgængelig i eng og moseområder umiddelbart syd for bebyggelsen. Gårdene på Sindshvile-jorden har ikke ligget ensomt på højdeplateauet, andre bosættelsespor fra jernalderen er

Jernslagget, fundet ved udgravning af jernaldergården på Sindshviles marker viser, at man har udvundet jern i en ovn af denne type.

udgravet lige umiddelbart sydøst for Sindshvilegårdene. Men resterne af hustomterne dér var meget dårligt bevarede - tydeligst var affaldsgruber med kogesten og lerklining fra husvægge samt en formodet urnebrandgrav fra den ældre romerske jernalder.

Mange typer bebyggelser

Jernalderbebyggelserne i Nordsjælland kan have været forskellige fra sogn til sogn. Tikøb sogn som et af landets allerstørste har haft større mulighed for forskelligartede bebyggelser - både i bronzealderen og i jernalderen.

Vigtigt for studiet af af jernaldersamfundene, er imidlertid et samarbejde mellem arkæologer, kulturgeografer, historikere, stednavneforskere, religions-, rets- og vegetations-historikere. Et sådant arbejde mangler stadig i Nordsjælland.

Jernalderens landskab, som dannede basis for jernaldersamfundet, var også et levn fra bondestenalderen og bronzealderen. Jernalderfolkene i Sauntegårdene har derfor kendt de mange gravhøje, mens selve stenkamrene nok har været dækket af jord. Hvilke tanker de har gjort sig omkring dem, ved vi ikke.

Helt dominerende ind i jernalderen var skoven og det store overdrev. Imellem det var der lysninger i skoven, hvor de enkelte gårde lå. Det er de lysninger, som danner basis for de landsbyer vi senere kender fra Christian 5.s matrikel i 1688.

Det åbne landskab ved Saunte, har i jernalderen givet mulighed for agerdyrkning og enge til kvægavl. Sindshvilegårdene har ligeledes ernæret sig af landbrug samt produktion af trækul og jernudvinding. Bebyggelser nærmere ved kysten, hvor endnu ingen jernalderboplads er registreret, kan have haft fangstpladser med mulighed for fiskeri, fangst og skaldyrsindsamling.

Sammenhængende landsbyer mod vest og rydninger mod øst.

Nordsjællandske stednavne viser, at de middelalderlige landsbyer er anlagt på ryddet skovjord. Ser man på udbredelse af stednavne med de ældste endelser, findes disse mod vest omkring Roskilde Fjord, hvis store betydning i vikingetiden er uomtvistelig. Her findes også de mere sammenhængende bebyggelser, mens landsbyer med yngre navne-

typer fra middelalderen og endnu senere, ligger tæt i amtets østlige del i særlige rydninger i skoven. Den store rydning, hvor ejerlaugene Saane, Jonstrup og Lille Esbønderup ligger, skal ses i sammenhæng med rydningen længere mod nord, hvor sognets største landsby, Plejelt, med 12 gårde - ifølge 1688 matriklen - kommer til at ligge, og især nærheden til det i 1140 oprettede Benediktinerkloster i Esum. Benediktinerne forlod klostret omkring 1150 hvor efter cistercienserne overtog bygningerne. Sammenlignes jordernes bonitet på den store jævne moræne i nord, hvor ejerlaugene Borsholm - Saunte m.fl. ligger, med Tikøb - Plejelt ejerlaugene i syd-vest omgivet af et meget småkuperet landskab med mange våde lavninger på en sandet og gruset jordbund, fremgår det af boniteringen i 1688 og gårdenes antal, at det sydlige område havde mange gårde, men en relativt lavere hartkorns beskatning end området mod nord, der havde en langt større beskatning, og næsten samme antal gårde. Den frugtbare jord finder vi altså mod nord. Spændende er det, at man andre steder har kunnet se, at antallet af gårde i 1688 går helt tilbage til den tidlige middelalder i 1000 - 1200-årene²⁶.

Tiwithcop - Krigsguden Tyr's kultplads

Hvorfor valgte man at bygge kirken i det lidt fattigere område? Esum Kloster erhvervede allerede kort efter grundlæggelsen gårdene i Havreholm, Borsholm og Horserød og senere også i de øvrige landsbyer²⁷. Hvordan ejerforholdene har været i jernalderen og vikingetiden ved vi ikke, men de kan indirekte have været afgørende for valget af kirkens placering samt forholdet til Esum Klosters tidligst erhvervede jorde. Endelig er der også forholdet til den ligeså gamle Nødebo kirke. I Tikøb sogn, et af landets allerstørste, fik mange kirkegængere således langt til kirke, mellem 5-6 km. Værst er det gået ud over beboere fra Mørdrup, Tibberup og Horneby, Borsholm, Saunte, Apperup og Skibstrup. De måtte forcere den mægtige skov Ørved og det store vildnis - ævred - midt i sognet, for at nå til kirken i Tikøb.

I perioden fra omkring år 1000 og indtil 1200-årene, kender vi navne på over 2000 landsbyer i Danmark, blandt disse hører Tikøb, der nævnes første gang som Tiwithcop i 1164 - 78. Den til gu-

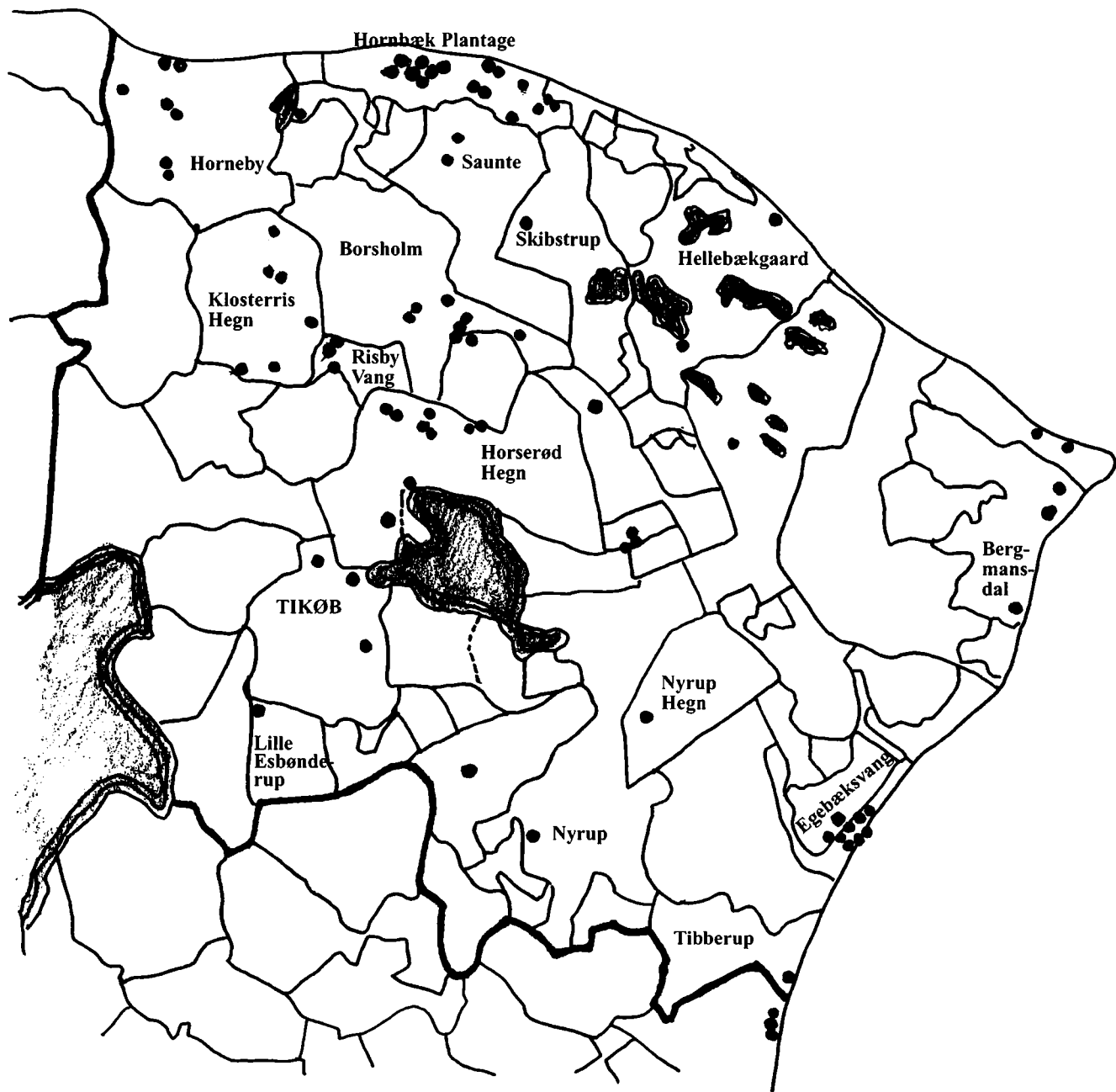

Kirken i Tikøb. Kirkens værnehelgen kendes ikke. Men her var engang et hedensk kultsted for krigsguden Tyr. Jernalderens og vikingtidens bønder tog hertil og generationerne efter dem, fulgte samme vej til den kristne kirke. (Foto: Carsten Møller, 1999).

derne viede skov, Tiwith = Ti (hedensk) gud²⁸. Vikingetidens krigsgud Tyr. Placeringen af kirken i landsbyen Tikøb behøver derfor ikke undre. Som det eneste sted i sognet må her have ligget det hedenske kultområde fra jernalderen og vikingetiden. Et særligt område også i den tidlige kristne tid, derfor byggede man kirken dér, uanset at mange af landsbyfolkene fik lang vej til kirke. De var nemlig i forvejen vandt til at komme til kultpladsen. Et lignende område, med en hedensk helligdom, udgraves i disse år omkring Tissø, hvor en stor og rig bebyggelse i vikingetiden ofrede værdifulde genstande til guden i Tissø - Tyr's sø.

Fra vort område kendes foreløbig kun den yngre jernalders bønder fra »Sindshvile« gårdene, som kan have benyttet den hellige plads. For at forstå hvorfor nogle bebyggelser får en større betydning end andre og bliver til sacrale pladser, er det nødvendigt at forstå deres placering i det omgivende kulturlandskab. Der er vi foreløbig på meget bar bund, især i Tikøbs eget nære sogn. Her venter et stort opsøgende, men meget spændende arbejde for museet.

Periode	Underperiode	Kalenderår f./e. Kr.
Jernalder	Vikingetid	1050
	Germansk jernalder	750
	Romersk jernalder	450
	Førromersk jernalder	Kr. f.
Bronzealder	Yngre Bronzealder	500
	Ældre bronzealder	1000
Neolitikum Bondestenalder	Sen-neolitisk tid	1700
	Enkeltgravstid	2400
	Mellem-neolitisk tid	2800
	Tidlig-neolitisk tid	3300
Mesolitikum Jægerstenalder	Ertebøllekultur	3900
	Kongemosekultur	5400
	Maglemosekultur	6800
		9000

Kort over Tikøb Sogns ejerlav med de i artiklen omtalte fundsteder.

Noter:

- ¹ Madsen, Lars Bjørn: s 3
² Fritzbøger, Bo: s 83 ff
³ Madsen, Lars Bjørn: under de enkelte ejerlaug
⁴ Rasmussen, Peter, Hansen, Henrik Jarl, Bagge, Lars: s 104
⁵ Nationalmuseets SAb. 35 Tikøb sogn
⁶ Tak til gårdejer Kurt Jacobsen, Holmene. der har gjort Helsingør Kommunes Museer opmærksom på fundet.
⁷ Udgravet i 1991-92 af Nordsjællands Folkemuseum for Helsingør Kommunes Museer. NM Sognebeskr. 52 -54 Tikøb
⁸ Petersen, Brinch og Petersen, Peter Vang: Helsingør Bymuseum 1978
⁹ En række overflade opsamlinger og løsfund fra Hornbæk Sø er ikke medtaget her. Men de er ligesom Egebæksvang-fjorden fundet i en oprindelig fjordarm i stenalderen, beboet af det 5. årtusindes jægerkulturer. Hele området burde undersøges nærmere bl.a ved gennemgang af privatsamlinger.
¹⁰ Koch, Eva: s 210
¹¹ Koch, Eva: s 210
¹² Kresten Tommerup, Mørdrup, har påpeget en række ikke registrede gravhøje. Det er et emne som museet snarest bør tage op til undersøgelse.
¹³ Nationalmuseets Sb. 49 Hellebæk sogn samt topografisk arkiv.
¹⁴ Medd. fra Anthropologisk Institut 1946, samt korrsp. til Nationalmuseet i NM topografisk Arkiv, j.nr.442/46.
¹⁵ Nordsjællands Soc.Demokrat, Hillerød 15.08.1942 og Berlingske Aftenavis 11.08.1942
^{16,17} Nationalmuseet sb.34,35,36,39 Hornbæk
¹⁸ Kaul, Flemming: s 10 ff
¹⁹ Nationalmuseets sb.45 Hellebæk
²⁰ Nationalmuseet sb.36,37 Hornbæk
^{21,22} Boberg, Inger Margr.: s 6 ff
²³ Ark. Udgravning foretaget af Gilleleje Museum 1983, for Helsingør Kommunes Museer.Pub.Gilleleje Museum bd.27
²⁴ Ark.Udgravning foretaget af Nordsjællands Folkemuseum for Helsingør Kommunes Museer, se Christiansen, Dorte Veien og Jensen, Thomas Roland upub.1999. Tak til forfatterne for lån af artikel og gode oplysninger.
²⁵ Langsted, Kjærtan, upub.1999 tak til forfatteren for lån af upub.artikel og for hjælp og oplysninger.
²⁶ Bla. undersøgelser i jernalderlandsbyerne i Vorbasse- landsbyen, Ribe Amt.kommende pub.
²⁷ Andersen, Suzanne: s 176
²⁸ Jørgensen, Bent, se under Tikøb

Litteraturliste:

Andersen, Susanne: »En skovbygd i Nordsjælland«, s 174 - 195 På opdagelse i Kulturlandskabet, Skov- og Naturstyrelsen,1995
Andersen, Svend Th: "Jættestuer i Danmark", Skov- og Naturstyrelsen 1993
Bennike,Pia and Ebbesen,Klaus: "The Bog Find from Sigersdal, Journal of Danish Archaeology" vol.5-1986 pp.85-115

Boberg, Inger Margr.: "Sagn og overlevering om oldtidshøjene i Frederiksborg Amt", Fra Frederiksborg Amt, Aarborg 1932, s3-34
Christiansen, Dorte Veien og Jensen, Thomas Roland: "Jernaldergårde på Lokaliteten »Sindshvile« nær Espergærde", Upub.1999
Davidsen,Karsten: "Undergravstid på de danske øer", Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Hist. 1980, s 52 -72
Fabeck, Charlotte: "Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation". Samfundsorganisation og Regional Variation, Jysk Ark. Selsk. Skr.XXVII,1991 s 283 - 303
Fritzbøger, Bo: "Esrums Klosters landskaber". Bogen om Esrum Kloster, Frederiksborg Amt 1997 s 79 - 98
Holmberg, Bente og Skamby Madsen, Jan: "Da kom en snekke..." Kuml 1997-98,s 197-224
Hvass, Steen og Storgaard Birger (Red.): "Da klinger i muld", 25 års arkæologi i Danmark, Aarhus 1993
Jensen, Jørgen: "Ein Neues Hallstattschwert aus Dänemark", Acta Archaeologica vol.XLIII, 1972
Jensen, Jørgen: "Et rigdomscenter fra yngre bronzealder på Sjælland", Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Hist. 1981 s 48-96
Jensen, Jørgen: "Fra Bronze- til Jernalder", Det Kgl.Nordiske Oldskr. Kbhvn.1997
Jørgensen, Bent: "Stednavne ordbog" 2. udgave, Gyldendal 1994
Kaul, Flemming: "Europas dysser og jættestuer", Lægeföreningen Forlag 1998
Koch, Eva: "Neolithic Bog Pots", Det Kgl.Nordiske Oldskr. Kbhvn. 1998
Langsted, Kjærtan: "Morfologisk analyse af slagterne fra Sindshvile", upub.1999
Madsen, Lars Bjørn (Red.): "En beskrivelse af Tikøb Sogn i året 1681", Helsingør Kommunes Museer 1997
Nielsen, Poul Otto: "Die Flintbeile der frühen Trichterbecherkultur in Dänemark", Acta Arcaeologica, Vol.48, 1977
Paludan-Müller, Carsten: "Udgravningerne i Saunte", Gilleleje Museum, bd.27, 1984
Pedersen, Laurits: "Helsingør i Sundtoldstiden 1426 - 1857", Kbhvn.1929
Petersen, Erik Brinch og Petersen, Peter Vang: "Bergmansdal for 7000 siden", Helsingør Bymuseum, Aarborg 1978
Rasmussen, Peter; Hansen, Henrik Jarl; Nielsen, Bagge Lars: "Kulturlandskabets udvikling i et langtidsperspektiv", Nationalmuseets Arbejdsmark 1998 s101 -114.
Snerup Rud, Anne Majken: »Ude på landet, På strejftog blandt Tikøbegnens små og store landbrugere«, Landboliv, Frederiksborg Amts Historiske Samfund.
Nationalmuseet Sognebeskrivelse samt topografisk Arkiv for sognene, Egebæksvang, Hellebæk, Helsingør, Hornbæk og Tikøb sogne.

Tak til Antropologisk Laboratorium, Panum Institutet, Kbhvns. Universitet ved Niels Lynnerup og Pia Bennike.

De drak og forødte penge

Af Kjeld Damgaard

Kjeld Damgaard, f.03.11.1953, som søn af forvalter Karl Jensen og hustru Ingrid Høier Damgaard. Opvokset i Borsholm og Kvistgaard. Efter studier i historie og statskundskab ved Kbh.'s Universitet med en bachelorgrad som resultat, nu bl.a. beskæftiget med arkiv- og biblioteksarbejde i et privat firma. Har interesseret sig for lokalhistorie i mange år, og udgav allerede i 1975 sin første bog: »Kvistgaards Historie«. Herudover artikler i 1989: »Landsbyskolen i Tikøb Kommune«, i 1996: »Landligere og Sommergæster« samt redigerede i 1997: »Kystbanen og dens omgivelser« og i 1998: »125 år - Carl Allers Etablisement« og »Helsingør Kommunes Museers årbog 1997«. Har haft flere adskillige tillidshverv, bl.a. medlem af Helsingør Byråd 1978-81 og været formand for Borger- og Grundejerforeningen for Espergårde og Snekersten 1986-93.

»Saalænge Sophienhøi eller Nykro benyttedes til Krohold, tjente dette Sted ikkun til at demoralisere den opvoxende Ungdom, samt til en Samlingsplads, hvor de fra Helsingør hjemvendende Bønder med umaadelig Drik fortærede en Del af de Penge som vare tilsigtede en trængende Families Underholdning eller til Kgl. Skatters og Afgifters Betaling, og naar Drukkenskabet tog Overhaand, endte i Almindelighed Besøget i Nykro med Slagsmaal. Landmanden kunde i den Tid ikke med Sikkerhed skikke sine Tjenere forbi bemeldte Kro, idet medens de drak og forødte Penge, maatte Hestene staa paa Landeveien og derefter mishandles af de drukne Folk.»

Saadan skrev Tikøb Sogneforstanderskab i februar 1843 i anledning af bagermester Johan Schämers ansøgning om at få lov til igen at drive kro i den gamle ejendom ved Kongevejen på Mørdrup bys aller-vestligste marker.

Huset ligger der stadig den dag i dag - på Kongevejen 345 - ca 100 meter syd for Mørdrup-kryd-

set. Ejendommen kaldes stadig for Nykro, men faktisk har den ikke fungeret som kro siden 1828. Hvad var nu forhistorien ?

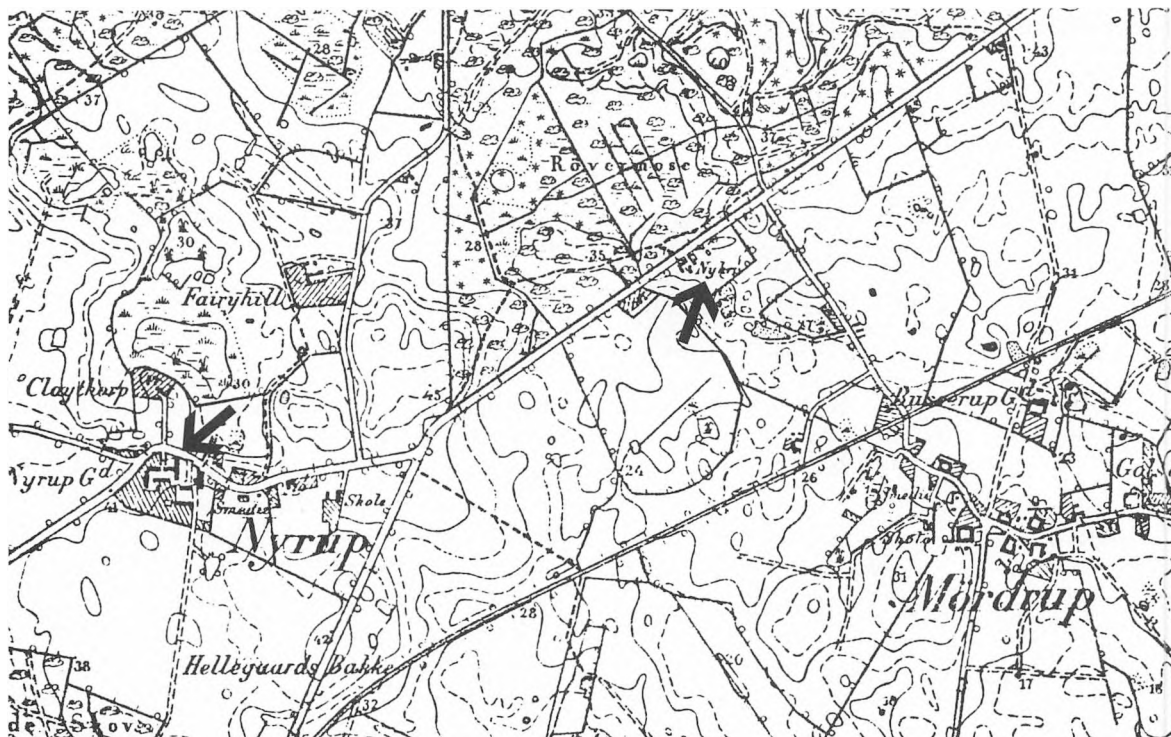
Det startede i Nyrup

Nyrup er centrum for forhistorien, idet denne by jo oprindeligt var et centralt sted for landevejstrafikken. Både Kongevejen fra Hirschholm og Kongevejen fra Frederiksborg passerede dengang igennem selve Nyrup landsby, idet de mødtes umiddelbart vest for Nyrup og fulgtes ad resten af vejen til Helsingør gennem Nyrup Hegn - en strækning, som den dag i dag kan følges gennem skoven.²

Vi må tro, at der har været gæstgiveri også langt tilbage i tiden på dette sted, men nogen dokumentation har det ikke været muligt at finde før end i 1708, hvor kromand i Nyrup, Jørgen Nielsen nævnes.³ Den 20. november 1713 foretages der skifte efter ham og hans kone, Gundel Larsdatter,⁴ men umiddelbart har det ikke været muligt at se hvem der fulgte efter som kromand. I forbindelse med en dåb i 1723, nævnes som fadder »Marie Hans Kromands«, hvilket altså betyder, at kromanden på det tidspunkt hed Hans og hustruen Marie.⁵ Præcis hvor denne kro lå, vides heller ikke - først fra omkring 1747 kendes Nyrup Kros nøjagtige placering.

Den gamle kongelige Jærggaard

I selve Nyrup lå nemlig en gammel jærggård, som kongen i sin tid havde ladet bygge som en af sine udgangspunkter i forbindelse med jagten i de nordsjællandske skove. Også ved Asminderød lå en sådan jærggård, ligesom der var mindre jærghuse flere steder, bl.a. nær Holgerstrup i Danstrup Hegn. Da kongen i 1700-tallet besluttede at lade Fredensborg være det nye centrum for sine nordsjællandske udflugter og jagter, besluttedes det i 1746 at lade jærggården i Nyrup nedlægge. Det var måske også på høje tid, for allerede i 1733 havde ejendommen i Nyrup nemlig været så forfalden, at man ikke uden fare kunne bo i den!⁶

Kort over området. Til venstre Nyrup By med angivelse af hvor den oprindelige kro i Nyrup lå. Ude ved Kongevejen ses Nykros beliggenhed. (Målebordsblad fra århundredeskiftet).

Efter at denne beslutning var taget, lykkedes det Regimentskriver Rasch at få opspurgt en mand, som af nogle fag af den gamle bygning i Nyrup, vilde indrette et gadehus og af dette og gårdspladsen svare en årlig afgift til kongens kasse. Resten blev udbudt ved auktion, men der blev kun budt 93 Rdl., 1 Mk og 11 Sk. for gården.⁷

Men i det tilbageblevne gadehus - endnu en tid kaldt for »Jægergaardshuset«, indrettedes nu kro. Denne bygning er forlængst væk, men dens placering fremgår af flere bevarede kort. Den lå tæt på Nyrup Gade - lidt til højre for den nuværende indkørsel til Claythorpe.

Kromænd og kroklammeri

Om Svend Pedersen var den første kromand på dette sted, kan ikke dokumenteres, men en af de første var han. Han døde imidlertid i 1756, hvorefter ny kroholder blev Niels Mouritsen.⁸ Hans slægt har i

øvrigt flere efterkommere på egnen endnu i slutningen af 1990'erne.⁹ Året efter omtales kroen i øvrigt som en »kategori I kro«. Det betød, at bestemmelserne for krodrift i rytterdistrikterne indbar, at Nyrup Kro havde tilladelse til både at brygge øl samt til at brænde brændevin. For denne tilladelse skulle der årligt betales 4 rigsdaler i afgift.¹⁰ I 1767 var der skifte efter Niels Mouritsens hustru, Sophie Larsdatter,¹¹ men om han også er død på dette tidspunkt, har ikke kunnet fastslås. Da han samme år imidlertid måtte opgive sit fæste på kroholdet i Nyrup, overtog sønnen, Jørgen Nielsen, i stedet kroen.⁸

Året efter - i juni 1768 - indtraf en episode i kroen, en episode som endte i retten. Hovedvidnet var her kropigen, Dorthe Hansdatter, som forklarede, at den aften var der en del fiskere fra Sletten og en materialkusk, Lars Bentzen fra Fredensborg, i krostuen. Der kom ordstrid og slagsmål i gang, og kroko-

nen, som var frugtsommelig, ville lægge sig imellem. Pigen havde haft så travlt med at holde sin madmoder udenfor, at hun ikke nøje havde fulgt slagets gang, men så meget havde hun lagt mærke til, at fiskerne havde kastet kusken på gulvet og dunket ham; de havde flere gange slukket lyset, det eneste, der var, en lille tælleprås, for i ro at kunne prygle ham. Hver gang løb da kromanden ud i køkkenet for at tænde det igen. Endelig rejste kusken sig blødende og ville undløbe, men fiskerne for ud og hentede ham ind igen; han havde ikke fået nok. Hvad de var vrede over, blev ikke opklaret. Fiskerne var beskænkede, kusken derimod ikke. Den, der hylede højest her for retten, var dog ikke den mishandlede kusk, men spillemanden, Hans Nielsen, som klagede over, at »de hafde slaget hans Fiol i støcker«.³

Måske var denne episode blandt årsagerne til at Jørgen Nielsen hurtigt opgav krobranchen. I alle fald arrangeredes der i 1770 mageskifte mellem en gårdmand i Jonstrup, Lars Madsen, og så Jørgen Nielsen. De byttede med andre ord ejendomme og erhverv. Lars Madsen, der var født omkring 1728 og levede i første ægteskab med sin 32-årige hustru, var så kromand og fæstede huset helt til omkring 1802-03, da ejendommen overtoges i fæste af den kendte Helsingør-købmand og skibsklarer J.J. Claesen.⁸ Men nu var der ikke længere kro i ejendommen. Krodriften var flyttet ud af byen.

Jærgergårdspladsen og Claythorpe

Jærgergårdspladsen er i dag en del af den ejendom, som nu kaldes for Claythorpe, og som siden Claesens overtagelse i 1803 har fungeret som lystejeendom for en lang række kendte Helsingørfamilier. Selve bygningen, som var kro, og som oprindelig jo havde været en del af den kongelige jærgergård, er forlængst væk, men der er næppe tvivl om, at den lå umiddelbart til højre for indkørslen til den nuværende Claythorpe, placeret helt ud til den nuværende Krogenbergvej. På de ældste kort over Nyrup fra 1788¹², er ejendommen således meget tydeligt angivet, og senest figurerer ejendommen på et matrikelkort fra 1815.¹³

Claythorpe er først opført omkring 1821, og det må antages, at det gamle krohus ved den lejlighed er blevet nedrevet.¹⁴

Kroens flytning

I slutningen af 1700-tallet var der sket en betydelig ændring i trafikmønstret, idet den nye Kongevej fra Hørsholm til Helsingør var blevet taget i brug. Den var anlagt i perioden fra 1779 og strækningen forbi Nyrup var i alle fald færdig i 1788, sandsynligvis noget før. Trafikken igennem selve Nyrup var derfor aftaget noget, og kroholdet måtte flyttes til et mere hensigtsmæssigt sted. Kroen indrettedes derfor i en fæsteejendom under Krogerup Gods - en ejendom, som lå ved den nye Kongevej på Mørdrup Bys mark, og som kaldtes »Sophienhøi«.

Kroen blev imidlertid snart også kaldt »Nykro«, måske på grund af navneligheden med »Nyrup Kro«. I hvilket år flytningen skete er lidt usikkert, men det må sandsynligvis være sket før 1797, da Krogerup Gods det år bortsolgte ejendommen. Efter formuleringen i skødet at dømme, tyder det endda på, at kroen da var nyopført på et 3.700 kvadratalen stort areal og tilsammen med det tillagte areal på 7 dr. ld. fra Mørdrup Overdrev udgjorde et husmandsbrug. På det 3.700 kvadratalen store areal lå mindst to huse og der var have til.¹⁵

Det bør dog i denne forbindelse nævnes, at der ved et tidligere restaureringsarbejde på huset er fundet en loftsbjælke med årstallet 1733.¹⁶ Dette tal kan imidlertid godt være skrevet på en bjælke, som har været anvendt i et andet hus, hvilket meget tyder på, da et kort over egnen fra 1778 ikke viser Nykro eller andre ejendomme langs den planlagte nye Kongevej.¹⁷

Nykros sidste periode som kro

Nykro blev altså en landevejskro ved den nye Kongevej, og mange landevejsfarere fandt her et bedested - både for mennesker og dyr. Som nævnt solgte Krogerup Gods Sophienhøi/Nykro i april 1797. Ny ejer blev enken, madame Sophie Christiane Ertman, g.Kiersgaard, men hun beholdt kun kroen i et par måneder, hvorefter den for 2.850 Rdl. overtoges af Hans Rasmussen, der stammede fra Holbæk. Det er i øvrigt værd at bemærke, at blandt de vilkår de nye ejere måtte gå ind på, var bl.a. en fast årlig afgift, samt en forpligtelse til at besørge den post og de aviser, som blev leveret af posten i kroen, men som skulle til Krogerup. I 1803 overtoges kroen - efter tre forgæves auktioner - af løjtnant Maximili-

an Friederich Ernst von Langen, hvis enke i 1807 solgte til Hans Leerbeck.¹⁸

Ved Hans Leerbecks død i 1817 blev den nye ejer - eller arvefæster - af kroen, den i Slesvig, omkring 1785, fødte bager, Johan Schämer. Han var gift med Marie Larsen, der var født i Asminde-rød sogn omkring 1790.¹⁹ Schämers krohold sluttede imidlertid brat i 1828, da myndighederne blev trætte af den umådelige drikken på stedet. Meningerne har nu nok alligevel været delte på det tidspunkt, i alle fald skrev ejeren af Krogerup Gods, kammerherre Brun, til amtmanden og anholdt om tilladelse til, at kroholdet i Nykro måtte »fremdeles vedblive i den nuværende Arvefæster Schämers Levetid«, Men måske lå kammerherre Bruns interesse mere på det pekuniære område - idet arvefæstet jo indebar, at der skulle ydes en fast årlig afgift til godset på 50 Rdl. dansk Courant.

Sogneforstanderskabet

I december 1841 samledes det nyvalgte sogneforstanderskab for Tikøb Sogn for første gang. Sogneforstanderskabet var en forløber for de senere sogneråd, og i det hele taget det første konkrete tegn på en lokal forvaltning af et vist demokratisk tilsnit.¹

Johan Schämer, der siden 1828 havde ernæret sig ved rugbrødsbagning, vejrede nu morgenluft - for allerede i april 1842 lå der på sogneforstanderskabets bord en ansøgning om at måtte »tilbageerholde« den gamle bevilling til krodrift i Nykro. Imidlertid mente sogneforstanderskabet ikke at de havde tilstrækkeligt kendskab til sagen - og udsatte den derfor, m.h.p. at indhente oplysninger fra den gamle forvaltningsmyndighed: Frederiksborg Amt. Johan Schämer kom imidlertid ikke til at vente længe: Han fik hurtigt et afslag.

Ejendommen Nykro som den ser ud i dag. Udhuset i baggrunden er nyopført efter brand i 1960'erne.

Schämer gav dog ikke så let op. Via en mellemmand - fhv. livgardist, nuv. kusk - Jens Jørgensen Raarup, blev der sendt en ansøgning til Kongen om privilegium til krohold i Nykro. Det var i den anledning, at sogneforstanderskabet så utvetydigt udtalte sig, som anført i denne artikels indledning.

Konklusionen på Raarups ansøgning blev altså, at Sogneforstanderskabet »paa det kraftigste fraaraadede, at det ansøgte bevilgedes«.

Spirituskørsel

Men måneden efter var Raarup der igen med en ny ansøgning om tilladelse til at drive hokeri i Sophienhøi eller Nykro. Imidlertid var Sogneforstanderskabet mistænkelige og svarede:

»Skjønt Sogneforstanderskabet vistnok har den Mening, at det vil være i Sognets arbejdende Beboeres Interesse, om at de saa nær deres Hjem eller Arbejdssted som muligt kunne købe Livets første Fornødenheder, og der saaledes meget godt kunde meddeles Bevillinger, som den ansøgte, paa flere Steder i Pastoratet: saa skal man dog, da man er fuldkommen overbevist om, at det ansøgte Privilegiums Meddelelse vil have til Følge, at det samme Uvæsen som tidligere har fundet Sted i og ved Nykro, atter vil indfinde sig, allerærbødigst tillade sig paa det kraftigste at fraaraade, at Bevillingen meddeles, med mindre det maatte gjøres til en udtrykkelig Betingelse, at intetsomhelst Brændevinsudsalg dermed sættes i Forbindelse, og det paalægges Stedets Politimyndighed at have nøie Indseende med, at dette Forbud paa det strængeste overholdes.«

Men ikke nok med det - Sogneforstanderskabet fortsatte med følgende konstatering:

»Uagtet intet Privilegium nu haves til Nykro, er det dog Sogneforstanderskabet bekjendt, at det ikke sjældent skeer, at visse Personer dér gjøre Bedsted, og naar de atter tage derfra have en saadan Swiir, at de med deres Kjørsel ikke allene udsætte sig selv for Fare paa Liv og Lemmer, men ogsaa udsætte andre Weifarende for lignende Ulukke«.

Stoppsted for Diligencen

Sagen syntes dermed tabt for Schämer, men Sogneforstanderskabet mente, at nu skulle smugkroen ved Kongevejen ogsaa stoppes. Og det endte da med

Eiendommen „Nykro“ kaldet, ved Hovedlande-veien, ¼ Miil fra Helsingør med c. 8 Tdr. Vand god Jord, seer Eieren sig paa Grund af lang Tids Sygdom nødt til at afbønde. Fortiden drives i samme et godt Bageri. Der har forhen været Krohold i Stedet, hvilket mulig atter ved Bevilling kan ventes henlagt til samme. Man henvende sig til Eieren, som bor i Stedet.

Endnu i 1861 blev det i denne salgsannonce for ejendommen fremhævet, at der her havde været kro, og at der måske var en chance for atter at få en kro på stedet. (Helsingør Avis, d. 23.03.1861).

en retssag, hvor Schämer i februar 1844 blev dømt for ulovligt brændevinsudsalg.

Men Schämer gav stadigvæk ikke op. I januar 1846 behandlede i Sogneforstanderskabet en ny ansøgning om fornyet bevilling til krohold. Sogneforstanderskabet var åbenbart nu blødt lidt op - i alle fald overvejede man nu, om der kunne gives tilladelse til at indrette et aftrædelsesværelse for de rejsende med Diligencen:

»I Anledning af ovenstaaende Andragende maa Tikjøb Pastorats Sogneforstanderskab erklære, at det vel kunde være tjeenligt om Ejeren af Sophienhøi eller Nykroe som nogle kalde Stedet, fik Bevilling til at have AftrædelsesVærelse for Reisende med Diligencen, saalænge denne have Tilladelse til at stoppe op der, for at modtage Passagerer, men at man paa det indstændigste maa fraaraade, at andet Kroprivilegium tilstaaes. ... Kroen var i sin Tid til stor Demoralisation. ... Afstanden er cirka 3/4 Miil fra Helsingør, hvor Indvaanerne have mange Steder at valfarte til. Dens Borgerrepræsentation angiver og kun til Grund til dens anbefaling, at flere af Borgerne sammesteds have ønsket det. ... De længst bortliggende Steder, Fredensborg og Nive-rød er vel cirka 2 Miil, men hvormange andre Steder i Landet, endog i mindre bebyggede Egne, er der ikke længere Afstand fra Kroen til Kroer«.

Herefter tilbageviser Sogneforstanderskabet i kraftige vendinger »Supplicantens usandfærdige og skammelige« hentydninger om, at årsagen til Sogneforstanderskabets afvisning af sagen, skulle være

begrundet i private interesser fra Sogneforstanderskabets medlemmers side.

Men Schämer blev ved med at ansøge og ved med at klage over afslagene - men fortsat uden held. Nykro blev aldrig kro igen, og det endte med at Johan Schämer solgte ejendommen i 1856.¹⁴

Ejendommen blev herefter et husmandsbrug eller et parcelliststed, og Nykro ejes i dag af Ruth Jørgensen, enke efter gartner Niels Jørgensen, i hvis slægt Nykro har været siden 1864.

NOTER:

- ¹ »Tikøb Sogneforstanderskabs Protokol«, 1842-49, 10/1. (Landsarkivet for Sjælland)
- ² Se bl.a. T.Topsøe-Jensen: »Kongevejen«, 1965.
- ³ Niels Steinfeldt: »Om Tikøb Sogn i gamle Dage«, 1960.
- ⁴ »Kronborg Amtsforsvalters Skifteprotokol«, 1712-21. (Landsarkivet for Sjælland)
- ⁵ »Kirkebog for Tikøb Sogn«, født, 1715-29. (Landsarkivet for Sjælland)
- ⁶ Kronborg Amt: »Kopi for Erklæringer og Breve til Rentekammeret«, 1745-51. (Landsarkivet for Sjælland)

- ⁷ Valdemar Seeger: »Fra Frederiksborg og Kronborg Amter, Fra Kulsvierlandet II«, 1931, pag 77f.
- ⁸ Kronborg Amtsstue: »Fæsteprotokoller«, 1754-1832. (Landsarkivet for Sjælland)
- ⁹ Kammerkancelliet: »Diverse dokumenter vedr. Krohold og Brændevinsbrænding«, 1679-1771. (Rigsarkivet)
- ¹⁰ Niels Mouritsen var farbroder til Niels Olsen, som ejede og udlyttede gården Qvistgaard til dens nuværende plads.
- ¹¹ Kronborg Rytterdistrikt: »Skifteprotokol«, 1765-73. (Rigsarkivet for Sjælland)
- ¹² »Udskiftningskort for Nystrup Bye«, 1788. (Kort- og Matrikelstyrelsens Arkiv)
- ¹³ »Kort over Jorderne til det saakaldte Kroehuus i Nystrup, 1815«. Gengivet i Kvistgaard Avis, d. 5.4.1979.
- ¹⁴ Kronborg østre Birk: »Realregister for Tikøb Sogn, Gaaarde«, 1793-1912. (Landsarkivet for Sjælland)
- ¹⁵ Kronborg østre Birk: »Skøde- og Panteprotokol, AA« 1740-1819, pag 136. (Landsarkivet for Sjælland)
- ¹⁶ Oplyst af Nykros nuværende ejer, Ruth Jørgensen.
- ¹⁷ Generalvejkommisionens kort over »Egnen fra Utzerød ved Hirsholm til Helsingøer«, 1778. (Rigsarkivet)
- ¹⁸ Kronborg østre Birk: »Skøde- og Panteprotokol, AA«, 1740-1819, pag 230f. (Landsarkivet for Sjælland)
- ¹⁹ Folketællinger 1834-40-45 og 50. (Rigsarkivet)

Krogerups skole for Tibberup og Mørdrup

Af Kirsten Johansen

Kirsten Johansens artikel om Tibberup Skole blev første gang offentliggjort i 1988. Siden da har ny forskning imidlertid ført til ny viden, og artiklen er derfor efter Kirsten Johansens død, ajourført af Kjeld Damgaard.

Frederik IV lod fra 1721 oprette 240 rytterskoler på rytterdistrikterne. Et rytterdistrikt var et område, som i tilfælde af krig skulle stille et vist antal ryttere. På Kronborg Rytterdistrikt fik det meget udstrakte Tikøb Sogn tildelt 2 skoler, nemlig en i Tikøb og en i Borsholm. De opførtes i 1722.

For børnene fra Mørdrup, Espergærde og Tibberup var det en vej på over en mil - og det endda gennem skove og overdrev - så det kan ikke undre, at de ikke mødte jævnlige op i skolen.

Anledningen

I 1739 udstedtes en ny skoleforordning af Christian VI. Den indeholdt bl.a. et påbud om at alle børn over 6 år skulle undervises, at undervisningen skulle være helårlig, at katekismus og læsning skulle være obligatoriske fag, at der skulle indrettes undervisningslokaler overalt, samt at der om nødvendigt skulle ansættes skoleholdere, såfremt degnen af en eller anden grund ikke kunne være lærer. Derimod angav forordningen ikke hvorledes lærerlønnen skulle finansieres. Det var en ambitiøs plan, som kongen her havde udstukket - men desværre uden bund i virkeligheden. Forordningen vakte stor uvilje og der rejste sig stærke krav om at mildne ordningen, idet befolkningen slet ikke ville kunne magte udgifterne til den.

Allerede året efter måtte kongen derfor mildne forordningen, og den fik derfor slet ikke den virkning, som der oprindeligt var lagt op til. I praksis var det derfor nu op til godsejerne selv at bestemme omfanget og indholdet af skoleordningen i de

enkelte områder. Det er derfor nærliggende at antage, at man her skal finde den indirekte anledning til oprettelsen af Krogerups Skole.

Krogerup Gods

Dengang var det meste af Sydkysten, d.v.s. Mørdrup, Tibberup, det meste af Espergærde, Søbækhus (opr. Somøllen) samt Busserup, jo fæstegods under Krogerup. Det ville så absolut være en fordel for godsets ejer, at fæstebønder og fæstehusmænd kunne det mest elementære, hvad læsning, skrivning og regning angik. Det gjaldt ikke mindst religion, der lærte dem at være autoritetstro og underdanige tjenerne for herskabet.

I årene herefter lod fru Conferentsraadinde Rostgaard (som var født Conradine Revenfeldt) - i sin gudelige omsorg - opføre et smukt skolehus efter den dertil givne donation af salig frøken Friderica Conradina von der Maase af en kapital på 250 rigsdaler til en skoleholder. Det vil sige, at skoleholderens løn var renter af kapitalen, og de udgjorde 10 rdl. årligt. Der har antagelig været en tilhørende jordlod og naturalieindtægt fra elevernes forældre, men alt i alt var det en ussel løn. Til sammenligning kan nævnes, at skoleholder Gjødesen i Tikøb i 1742 fik 24 rdl + naturalier. Det nøjagtige årstal for skolehusets opførelse kendes ikke, men provst Garboe nævner i 1743, at skolen er opført.

Over skolehusets dør opsattes en tavle med indskriften:

*Stat Skole Huus til Guds og Rostgaards Stammes Ære,
Hvori vor Ungdom skal Guds sande Kundskab lære.
Herfra Velsignels til Gods og Herskab gaaer,
og Frøiken von der Maass et ævigt Minde faaer.*

Jo, det er lydighed og underdanighed, den kære ungdom skal lære!

Tanken om skolernes nytte var dog ikke familien Rostgaard fremmed. Vi ved således, at Frederik Rostgaard fremsatte forslag til ordlyd til den mindeplade, som blev opsat på de kongelige rytterskoler bl.a. i Tikøb.

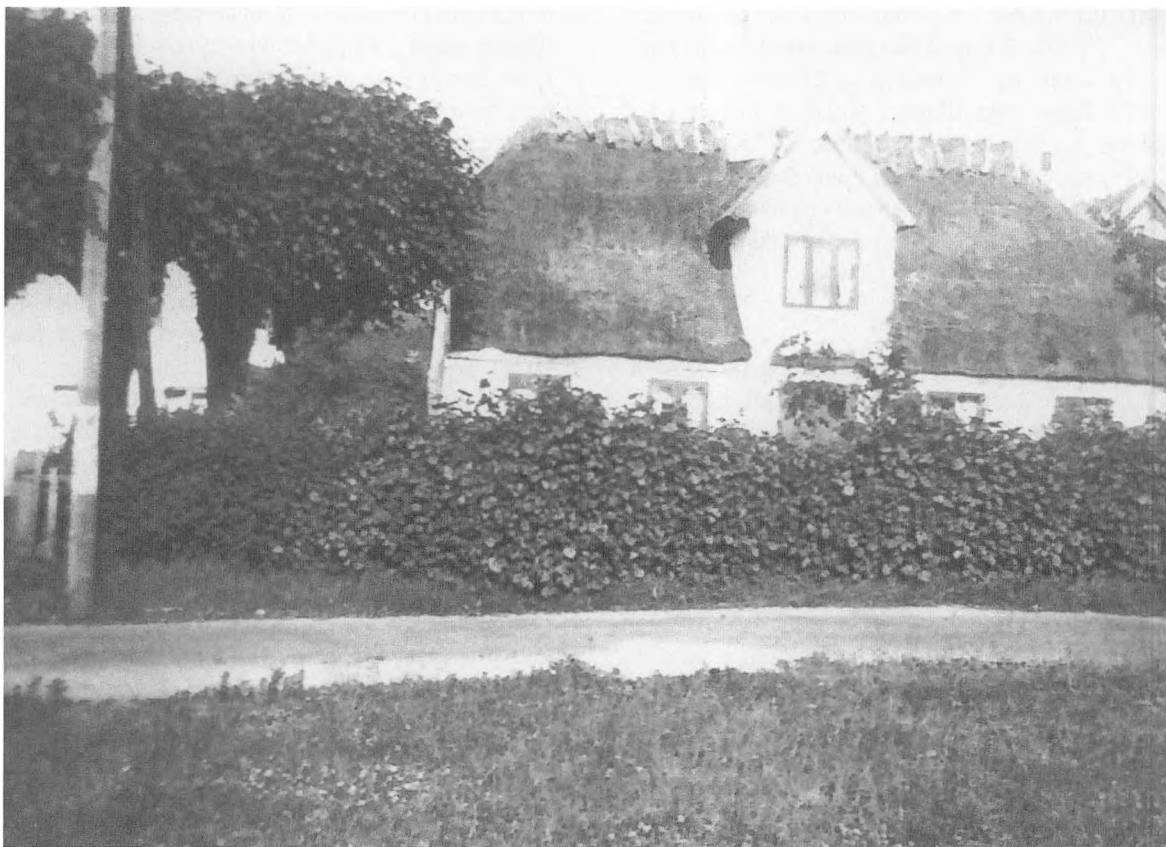
Skoleholderne

Det er kun få skoleholderes navne, som det har været muligt at finde frem til. Den første man har kendskab til, er skolemester Munch, som i hvert fald virkede i 1755 og 1756. Fra 1763-65 hed skoleholderen K. Rebæch. Han kendes fra en meget svulstig og underdanig bønsskrivelse til *den højædle, højærværdige og højlærde hr. biskop, højgunstige øvrighed*.

Det var biskoppen over Sjællands Stift, Ludvig Harboe, som tituleredes på denne måde - hvilket dog lå i tiden med den slags formuleringer. Rebæch havde påtaget sig den liden skoletjeneste ved Tibberups

skole på fru Conferentsraadinde Rostgaards gods på provst Garboes anbefaling. Garboe var præst i Tikøb Sogn, og anbefalingen har åbenbart været givet med løfte om, at Garboe siden ville hjælpe Rebæch til et bedre lønnet embede.

Nu kunne Rebæch imidlertid ikke længere eksistere for den løn han fik, fordi forældrene vægrede sig ved at betale naturalier til ham. Årsagen var, at de også er tvungne til at betale til den kongelige skole i Tikøb. Forældrene ville ellers gerne være fri for at sende deres børn til Tikøb, da undervisningen dér ikke var meget bevendt, eftersom skoleholder Gjødesen var blevet for gammel.

Således så ejendommen »Godthaab« ud før den brændte natten til den 3. august 1937. Den oprindelige skolebygning fra 1793-94 lå med facaden ud til Hovvej, der ses i forgrunden. Bagved lå yderligere tre fløje, hvoraf den sydlige var indrettet til ny stuebygning. Den gamle skolebygning var da udlejet som bolig. (Foto venligst udlånt af Arne Børgesen, Snekkersten).

Rebæch bad derfor så mindeligt biskoppen om at skaffe sig et andet embede, og han henviser til de to anbefalingsskrivelser fra provst Garboe og oberstløjtnant von der Maase, som skriver på sin mormors vegne. Hvor Rebæch fik andet embede vides ikke, men han forsvinder i alle fald fra Tibberup Skole.

Hjemsendte soldater og fallerede studenter

En af hans efterfølgere hed Christopher Piil, men han var der kun kort og døde 51 år gammel i 1772. Hans efterfølger hed Johan Friderik Lehnert. Han havde øjensynlig boet i Tibberup allerede inden han blev skoleholder. I alle fald er han med i en optegnelse fra 1771, hvor han står anført som Joh. Lenhardt og som »Geworb. Soldat ved Cron Prinzens Regim.: Friemand og Dagleier«. Han var med andre ord bevæbnet soldat, som var midlertidigt hjemmitteret. Han var dog også på det tidspunkt 40 år. Hans kone, hvis navn ikke er anført, var 50 år gammel.

Det var ikke megen uddannelse, der krævedes for at blive lærer. Man skulle blot kunne læse, skrive og regne. Ofte var det netop hjemsendte soldater (med lav rang), der blev skoleholdere, men også degne, fallerede studenter eller almisselemmer fik jobbet.

Det var nu ikke alle i voksengenerationen som var analfabeter på den tid. På gaard nr 8 i Mørdrup (den senere Toftegaard) boede således fæstebonden Peder Jørgensen. Han og to andre fik i 1771 overrakt en bibel af provst Garboe. Biblerne var finansieret af et legat. På det tidspunkt var Peder Jørgensen 64 år, men også hans farbror og datter var læsekundige.

En for gammel lærer

Der var på den tid en stigende interesse blandt befolkningen for børnenes skolegang.

I 1763 mødte således 4 mænd op i Tikøb Præstegaard for at tale med biskoppen, der var på rundrejse. De var utilfredse med skoleholder Gjødesen i Tikøb. De mente, at han ikke længere magtede at holde styr på eleverne og at undervisningen af dem var umulig. Garboe var ganske vist ikke særlig begejstret for Gjødesen, men han holdt åbenbart hånden over ham, for det skete ikke noget i sagen.

Først 3 år senere - i 1766 - skrev de samme mænd plus yderligere to, et brev til biskoppen, for nu var forholdene i Tikøb Skole blevet for kritisable. »*Dog have vi for hands Alderdoms Skyld tiet dertil i nogle Aar, i det Haab at Gud self skulde gjøre en god Forandring herpaa*«, skrev de. Det gjorde Gud så omsider, for Gjødesen døde samme år i december, 81 år gammel.

Den lille Landbokommission

I 1784 nedsatte kronprins Frederik (den senere Frederik VI) »Den lille Landbokommission«. Den skulle på trods af navnet også tage sig af skoleforhold. På baggrund af kommissionens arbejde planlagdes oprettelse af skoler på Kronens gods i Frederiksborg og Kronborg amter. Ved placeringen af de nye skoler skulle tages »i betragtning, at bønderne fordeles således til visse skoler, at vejen dertil ikke falder længere, end at børnene uden vanskelighed flittigt kan søge samme og at en fjerdingvej (knappt to kilometer) bliver det længste mål for noget barn«. Dette gennemførtes dog først mere end 50 år senere.

Lærermangel

På Krogerups skole havde der ikke været nogen lærer siden 1786. Præsten i Tikøb, Fangel, som administrerede lønuddbetalingen til lærerne ved Krogerups skole, erklærede at »ingen duelig Person har villet melde sig til dette Hunger Brød, efter at de forrige een efter anden havde forladt det«. Renterne af kapitalen, som i de forløbne 6 år var vokset til 60 rigsdaler, var nu i 1792 et problem for Fangel, og han henvendte sig derfor til biskoppen, som nu hed N.E. Balle.

Fangel skrev bl.a. til Balle at Krogerups daværende ejer, fru kammerherreinde von der Maase (f. Sophie Henriette de Moltke) har sørget for, »at de fornødne Jorder er blevet udlagte til en Skole paa Godset paa et Sted, som dertil kunne eragtes bekvemest, og hvor følgerig ogsaa en Skole maa bygges«.

Det kommenterer biskop Balle på følgende - noget kryptiske - måde: »*Formodentligen maae dog et saadant Huus have forhen været til, da ellers ingen Hjelpe-Skole kan tænkes, at have fundet Sted, i Særdeleshed naar en fast og betændig Skoleholder dertil var antaget*«.

Ny skole?

Fangel spurgte yderligere biskoppen:

1. Skal Tibberup Skole opbygges på Hans Majestæts bekostning, eller
2. skal godsets ejer selv lade opbygge på egen bekostning, og i så fald, må de opsparede renter anvendes dertil, eller
3. må de opsparede renter lægges til kapitalen for derved at forhøje skoleholderens løn.

Fangel nævnte intet om yderligere opsparet kapital, så det kunne tyde på, at embedet havde været besat i adskillige år forud for 1786. Fangels brev var dateret 29. november 1792 og blev sendt af den da gældende »kommandovej« via provsten, biskoppen, Rentekammeret, amtmanden, tilbage til Rentekammeret, hvis svar sendtes via amtmanden tilbage til biskoppen den 4. maj 1893.

Svaret fra Rentekammeret var, at man kun havde bemyndigelse til at foranstalte nye skolers opbygelse på de kongelige godser, og at det ikke kunne indlade sig i sager, der vedrørte en skoles indretning og opbygelse på et privat gods.

Godthaab

Men der blev alligevel bygget et nyt skolehus på 7 fag ved Hovvejen på den jordlod, som senere matrikuleredes som nr 14 af Mørdrup By. Om denne nye skole lå samme sted som den gamle er usikkert. Imod taler, at den gamle skole kaldtes Tibberup Skole, hvilket ville være ulogisk, hvis den lå på Mørdrups jord.

Det kan derfor ikke udelukkes, at Krogerups oprindelige skole lå i selve Tibberup By. Imidlertid kan forklaringen på at der skulle bygges en ny skole også være, at den gamle var forfaldet i de 6 år den var ubenyttet - og at den derfor blot blev genopbygget samme sted.

I alle fald stod der i 1794 en ret anseelig skolebygning ca. midtvejs mellem Mørdrup og Tibberup. Denne ejendom blev samme år vurderet til 560 rigsdaler. Til sammenligning kan anføres, at de 9 gårde i Mørdrup samtidig assureredes for beløb mellem 310 og 730 rigsdaler, så Krogerups skole har næppe været en ussel rønne.

Skolens lukkes

Imidlertid blev det kun få år, at det nye hus kom til at rumme skole. Muligvis udkonkurreredes den snart af den nybyggede »Lerskole« i Snekkersten. Den blev bygget i 1794 som et resultat af landbo-kommissionens arbejde.

Den 1. december 1796 var skolens dage talte. Da overdrog Krogerups ejer, Friderich Anthon Adam von der Maase til »Hr Proviantforvalter Grønvold til evindelig Arv og Eiendom det imellem Tipperup og Mørdrup nye opbygte Huus paa 7 Fag, »Godthaab« kaldet - med tilliggende 5 Tdr. Land geometrisk Maal, samt den paa samme staaende Over og Underskov«.

Ejendommens senere historie

Ejendommen »Godthaab« har siden været ejet privat, og kom i 1836 i Jørgen Frederiksens eje. Ejendommen var herefter i samme families eje i 4 generationer.

I 1908 overtoges ejendommen således af Anders Børgesen, Grøngaard i Tibberup. Han var nemlig gift med datteren af Lars Jørgensen på Godthaab, Kirstine Jørgensen, og efter at have afhændet Grøngaard, flyttede de nogle år senere ind på Godthaab. I 1937 brændte imidlertid hele ejendommen, og dermed også den gamle skolebygning, der lå med facaden ud til Hovvej.

Ejendommen genopførtes, men allerede da var der sket udstykning fra ejendommen, og ejendommen blev herefter ikke længere regnet som en landbrugsejendom.

De sidste ejere i denne familie var Anders Børgesens to børn, Astrid og Arne Børgesen, men ejendommen er nu gået over på andre hænder.

»Godthaab«s stuehus før branden i 1937. Det nye stuehus til ejendommen opførtes på samme sted. (Foto udlånt af Arne Børgesen, Snekkersten).

KILDER:

»Konsept Kort over Mørdrup og Espergierde Byer«, 1810 i Kort- og Matrikelstyrelsens Arkiv.
 »Sogneprotokol« i Kort- og Matrikelstyrelsens Arkiv.
 »Præstearkivet«, Nationalmuseets 2. afd., Tikøb Sogn, 6803.
 »Sjællandske Landvæsenskontor«, 2482.248, journal nr 492. Rentekammeret, 1793, i Rigsarkivet.
 »Kirkebog for Tikøb Sogn, 1715-1780«, i Landsarkivet.
 »Sjællands Stifts Bispearkiv, Indkomne Sager 1737-1820«, i Landsarkivet.
 »Brandforsikringsprotokoller 1793-1858«, Tikøb Sogn, i Landsarkivet.

»Krogerup Gods Fæsteprotokol 1764-1898«, i Landsarkivet.
 Niels Stenfeldt: »Om Tikøb Sogn i gamle Dage«, 1960.
 Kjeld Damgaard: »Landsbyskolen i Tikøb Kommune« i Helsingør Kommunes Museers Årbog 1988.
 Interview med Arne Børgesen, Snekkersten, oktober 1998.
 »Realregister for Tikøb Sogn, Gaarde« i Landsarkivet.
 »Tingbøger for Tikøb Sogn« i hhv. Landsarkivet og ved Helsingør Civildommerembede.

En festlig begravelse på Holmegaardslund

Af Christian Hansen og Kjeld Damgaard

Christian Hansen, f. 1858 i Kgs. Lyngby, som søn af gård-ejer Niels Hansen og hustru Ida Sofie f. Sørensen. Faderen stammede fra slægtsgården Holmegaardslund i Holme-gaarde, og familien har rødder langt tilbage i den lokale hi-storie. Der er næppe tvivl om, at de begivenheder, som Chri-stian Hansen skrev om i hhv. 1928 og 1934, dels har rod i overleveringer fra familien, men også til dels er selvopleve-de. Christian Hansen, der ejede og drev gården »Ørnholm« på Rørtang Overdrev indtil sin død d. 31. juli 1938, har skrevet utallige historier om specielt Gurre og omegn. Der er ingen tvivl om, at mange af disse fortællinger baserer sig på rigtige historier. Men såvel i nogle af dem, som i fortæl-lingerne om Holmegaardslund, bevæger Christian Hansen sig på grænsen mellem fiktion og virkelighed.

Ofte præsenterer Christian Hansen episoder og personer som facts, men ved nærmere efterforskning viser det sig ikke at være hele sandheden. Ikke desto mindre skylder vi Christian Hansen en stor tak. Uden hans indsamling af fol-ke minder og fortællinger var meget gået tabt.

Beretningen om Holmegaardslund er derfor kun delvist Christian Hansens. Nye afsnit og kommentarer er indføjjet af redaktøren af denne årbog. En del oplysninger er venligst stillet til rådighed af Ruth Jensen, Hornbækegnens Lokal-historiske Arkiv.

På et bakkedrag ved den østlige side af Hornbæk Sø, ligger arvefæstegården »Holmegaardslund«. På hvilket tidspunkt den er bygget, vides ikke, men de tykke stampevægge og det svære tømmer, hvoraf noget består af skibstømmer og master, beviser, at det er længe siden, og de gamle træer omkring gården tyder på, at den har ligget her fra længst forsvundne dage.

Sådan skrev Christian Hansen i 1928, da gården endnu var i slægtens eje. Han fortsatte med at fortælle om Holmegaarde i gammel tid. Hvad han imid- lertid næppe var opmærksom på var, at Holme- gaardslund jo ikke var en Hornbæk-gård, men at Holmegaarde oprindeligt udgjorde en selvstændig - men meget lille - landsby, hvis placering netop var her, hvor Holmegaardslund lå.¹

Det er usikkert hvor gammel gården eller lands- byen er. I perioden 1562-1613 omtales en gård med navnet Hornseholm. Måske er det samme gård, der i Jordebogen fra 1661 omtales som Holme- gaard.²

Om Holmegaarde i gammel tid

I vor tid ser det mærkeligt ud, at de har bygget gården helt ude i det yderste hjørne af marken i stedet for at lægge den ved Hornbæk, da jorden går næsten lige ned til fiskerlejet, eller midt i den brede del af lodden, som gennemskæres af landevejen. Men sagen er den, at da denne gård blev bygget, var fi-skerlejet uden betydning som badested, og jorden brugtes ikke, den henlå med lyng og krat samt enkelte tusindårige egetræer og småskov af elle og birk. De gode veje, som nu gennemskærer lodden, var kun et par dybe hjulspor, og næsten ingen fær-dedes dér.

Ved Hornbæksøens bred var der gode enge med græs til kreaturerne, og om vinteren, når man ikke havde andet, kunne der skæres siv og rør langs søen. Der dyrkedes kun lidt af jorden lige ved gården til brødrug samt byg til malt, mel og gryn. Heste og køer fik ingen kerne, fårene sørgede for sig selv hele vinteren, og svinene fedede sig selv med olden fra de gamle egetræer.

I den lovløse tid lå gården fredelig. Her kom in-gen stimænd eller fremmede krigsfolk, da gården lå ensomt og godt beskyttet. På de tre sider var den til dels omgivet af vand og sumpede enge, hvor ingen rytter kunne ride. Mod østsiden var skov og krat, som skjulte gården. Det var rigeligt med vildt og fisk fra søen.

Sjældent kom nogen fremmed, man levede lige-som på de øde gårde på den jyske hede i en verden for sig selv. Hvem der var Holmegaardslunds første ejer eller beboer vides ikke, men den har været i min slægts eje gennem flere hundrede år, gået i arv fra far til søn, fra slægt til slægt gennem tiderne.

Slægten, der blev kaldt »Holmegaard«

Den ældste søn blev kaldt Jørgen, hans ældste søn Hans, således blev det ved. De fik faderens fornavn, derved vedblev det at være Hans Jørgensen og Jørgen Hansen på skift. Men fiskerne på Hornbæk benyttede kun fornavnet, og derfor blev det altid i daglig tale Hans Holmegaard eller Jørgen Holmegaard.

Det har sikkert været sådan man huskede det i Christian Hansens slægt, men faktisk skal vi ikke langt tilbage i Chr. Hansens aner for at finde en del undtagelser fra reglen om, at hveranden hed Hans og hveranden Jørgen - se rammen med fortegnelse over gårdmændene.³

Holmegaardslunds fæstere og ejere:

-1681-1718	Niels Jørgensen
1718-1745	Peder Nielsen (søn)
1745-1783	Hans Pedersen (søn)
1783-1789	Johanne Pedersdatter (enke)
1789-1831	Jørgen Hansen (søn)
1831-1867	Hans Jørgensen (søn)
1867-1877	Hans Kristian Hansen (søn)
1877-1885	Peter Jørgen Andersen
1885-1904	Niels Hansen (bror til Hans Kristian)
1904-1935	Christian, Ferdinand, Marie og Hans Hansen (børn)
1935-1948	Laurits og Andrea Larsen

Christian Hansen fortsætter:

Når sønnen overtog gården, flyttede forældrene ned i undertagsstuen. Denne var bygget i den ene ende af ladelængen. Her var kun to fag vinduer ud mod gården, og da disse sad under det lave tagskæg, kom her aldrig sol, og der var meget mørkt om vinteren. De havde et gammelt bord, en bæk med hynde i kakkelovnskrogen, et par stole samt den gamle himmelseng med ternet omhæng. I denne havde mange hvilet og sovet deres sidste søvn. Den slidte trappesten, som ligger foran den lave indgangsdør beviser, at her har mange slægtled vandret ind og er båret ud igen og kørt til slægtens gravsted på Tikøb Kirkegård.

Gnavne og sære

Det må have været en kedelig og ensom tilværelse at sidde her i denne mørke stue, næsten værre end i et fængsel, for disse gamle, som havde været vant

til at tumle med den store gård og køre næsten hver uge til København med fisk fra Hornbæk eller med birkekoste, som blev bundet på gården. De havde interesse af haven eller lyst til læsning, skrive kunst de ikke; de kom ikke til andre og ingen kom til dem, de blev gnavne og sære. Når børnene, som var i stilling borte fra hjemmet, kom for at besøge dem, talte de bare om sønnen og svigerdatteren, det var gerne rent galt, således som de bar dem ad, og så stygge de var imod dem. Søn og svigerdatter ønsker bare, at vi var døde, at de kunne blive fri for det store undtag.

De havde glemt, hvorledes de selv havde været mod deres undertagsfolk. De sad og ærgrede sig, når der blev forandret noget ved ejendommen, og ryddet træer, som de havde fredet om. Særlig galt var det, da sønnen den 28. januar 1793 solgte overdrevet, det nuværende Nygaards jorder fra gården. Men de havde aldrig selv brugt det, og det henlå kun med lyng og krat. Konen havde aldrig været derude og manden vidste slet ikke, hvor grænseskellene skulle være.

Christian Hansens beretning om overdrevet er svær at dokumentere. Problemet er, at Holmegaardslunds gårdmænd først blev selvejere i 1831. Afståelsen af overdrevet må altså være sket med Kronens medvirken - gården var jo stadig kongens. Chr. Hansen indrømmer da også efterfølgende, at disse ting kun kendes gennem overlevering.

Oldefaderens aftægtskontrakt

I den aftægtskontrakt', som sønnen, Hans Jørgensen, måtte indgå i 1831, da Jørgen Hansen gik på aftægt, bestemmes det bl.a. om boligens indretning, at den skulle være 5 fag med bræddegulv i stuen. Endvidere hed det i kontrakten:

»Den nordvest for Gaarden beliggende Hauge, Brøndhaugen kaldet, saavel som de deri værende Frugttræer forbeholder jeg mig og min Kone til fri Afbenyttelse, og skal Gaardens Ejer være forbunden til uden Betaling at transportere Haugens Afgørde hvorhen, jeg maatte forlange. Til min og min Kones Underholdning leverer Gaardens Ejer os hvert Aars Mortensdag 4 Tønder Rug, en helv Tønde Malt, en og en halv Tønde toradet Byg, to Tønder Havre, to Skæpper Boghvedegryn og et fedt Svin ialt af Vægt 10 Lispund, samt i Penge 20 Rigs-

daler klare Sedler, hvorhos der er lige med Gaardens egne Kreaturer en Koe, tre Faar med Lam, en Gaas med fire Unger og en Gase.«

Hvis Aftægts-Koen døde

I aftægtskontrakten stod endvidere bestemmelse om aftægtsfolkenes ko:

»Skulde min Koe døe, eller den ej længer maatte være tjenlig som Malkekoe, det være sig af Alder eller Sygdom, forbeholder jeg mig Ret til at udtage en Koe af Gaardens Besætning imod, at Gaardens Ejer overlades den kasserede Koe, endvidere skal

Gaardens Ejer være forbunden til daglig at levere mig 2 Potter sød Mælk, saalænge min Koe er gold. Hvis vi maatte forlange det, dog ikke i pløje, saae eller Høsttiden, skal Gaardens Ejer aarlig fri Befordring for os en gang til København og to Gange til Helsingør.«

Christian Hansen fortsætter herefter beretningen om hvad der er blevet ham fortalt om familien²:

Blev i sengen i syv år

Disse folk er kun kendt gennem omtale i familien. Den ældste man rigtig kender, var min oldefader,

Kort over Holmegaarde fra 1789. Det fremgår af kortet, at der på dette tidspunkt kun var en dobbeltgård i byen. Da kortet er et udskifningskort, fremgår det tillige, at jorden er blevet delt i 4 parceller, således at de to gårde fik hhv. nr 1 og 2, medens nr 3 og 4 tildeltes to huslodder mod øst. Bemærk i øvrigt de gamle marknavne, bl.a. Bøgehøj Agre, hvorfra den anden gård, Bøgehøjgaard, har hentet sit navn. Det fremgår også af kortet, at store dele af området endnu i 1789 var overdrev - kun de navngivne agre var opdyrkede. (Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv).

Holmegaardslund fotograferet i 1930'erne fra sydøst. Jorden dyrkes endnu, men udstykningerne er påbegyndt og gårdens dage talte. Den gulkalkede stuelænge og de hvide udlænger blev nedrevet i 1948. Vejen »Støberens Vænge« er gårdens gamle indkørsel. (Foto udlånt af Jørgen Kuhlmann, Hornbæk).

Jørgen Holmegaard. Han overlod Holmegaardslund til min bedstefader, Hans Holmegaard, den 19. februar 1831 og flyttede ned i undertagsstuen. Min bedstefader solgte de derværende små spinkle heste og købte nogle sværere og større og med disse opdyrkede han en stor del af den endnu henliggende, lyngbegroede jord. Herover blev den gamle så ærgerlig, at han ikke mere ville se hverken jorden eller de nye heste. Han lagde sig til sengs og lå der i 7 år, og skældte ud på alle, som kom ham nær, især når de begyndte at tale om den forandring, der var sket på gården. Han var ikke til at tale fornuft med, hans heste - sagde han - var langt bedre, og her kunne høstes lyng til kreaturerne om vinteren, når der ikke var andet at fodre med. Nu var der kun den bare jord, hvor der ikke fandtes et ærligt stykke vildt, kun nogle forpjuskede harer, og rævene har ingen

skjulesteder mere. Jeg havde altid et dyr og nogle ræveskind med, når jeg kørte til København, nu har de intet at køre med, de har ingen koste efter at de har ryddet de gode birketræer, de tykke heste kan heller ikke løbe den lange vej. Nej, da jeg havde gården, var her noget at køre med, og heste som kunne løbe.

Med egen hånd

Min bedstefader var en mand, som havde interesse for landbruget, og gården regnedes for en af sognets bedste. Han havde altid megen sæd og mange kartofler, men han kørte ikke nogen steder med det, men solgte det han kunne undvære til fiskerne i Hornbæk. Han havde interesse for læsning og kunne skrive smukt, og det var han stolt af. Jeg har flere af gårdens kontrakter fra hans tid. I disse har han

under sit navn skrevet »Med egen Haand«, de øvrige underskrivere med undtagelse af birkedommer og fuldmægtige, har derimod under deres ulæselige navne: »Med paaholden Pen«.

Traditionen brydes

Det var dengang egnens skik og brug, at den ældste søn skulle opkaldes efter sin bedstefader, men han holdt ikke af det gamle navn, Jørgen, som hans fader havde haft. Han var ligesom den øvrige slægt noget dumstolt og selvklog, holdt mest af sig selv. Derfor skulle sønnen opkaldes efter ham og fik navnet Hans Kristian, men derved kom de ud af den gamle navnetradition, og det gik galt. Sønnen slægtede ikke faderen på som hjemstavnsbonde, men havde lyst til at komme ud at more sig. Det gik dog an, så længe faderen selv stod for driften af gården, og Hans Kristian var hjemme som medhjælper, men i 1845 blev han indkaldt som soldat ved Dragonerne i Næstved; her lå han i tre år og var derefter med i 1848, 49 og 50, som dragonordonnans ved Generalkommandoen.

Da han kom hjem overtog han Holmegaardslund, men han var nu rigtig kommen i vane med at være blandt kammerater, og da han desuden var lidt forfalden til drik, fik han snart mange venner blandt fiskerne i Hornbæk og stamgæsterne i Helsingørs bevrætninger. Han holdt mest af at være ude at køre og fik derfor snart ombyttet faderens klodsede heste med finere køreheste. Herover ærgrede den gamle Hans Holmegaard sig og flyttede ned i undertagsstuen, og lagde sig til sengs, og lå der i mange år ligesom hans forfædre.

Nærig husbestyrerinde

Moderen, min bedstemoder, blev dog hos sønnen som husbestyrerinde, da han ikke blev gift, men det gik ikke rigtig godt, da hun var meget påholdende og Hans Kristian holdt af at leve godt, samt gerne ville have selskab om søndagen. Det var hun vred for, der gik for meget til, sagde hun, og sparede så godt hun kunne. Når vi fra Ørnholm kom der ved højtiderne, fik vi kun brunt sukker til kaffen, og det var knebet ud i meget små stumper.

En påskedag havde min moder givet mig et æg til vesperkost, og da sagde bedste vredt til min moder: »Du behøver da ikke at give sådan blær et helt æg«.

Der var flere fremmede, og de blev lidt flove. Min farbroder, Hans Kristian, sagde derfor til hende: »Lad dog være med at snakke om et æg en påskedag, når vi har flere snese om dagen«.

Holmegaardslund som udflugtsmål

Når Hans Kristian var hjemme, var han flittig og havde interesse for alt. Gården blev drevet mønsterværdigt, og haven var en seværdighed med sine stengrotter og kunstige kæmpehøje. Fra lysthuset på højen var en henrivende udsigt over Hornbæk Sø og Fiskerleje til Kattegat, Nakkehoved og Horneby Fælle. Her kom derfor mange sejlene fra Hornbæk og tilbragte søndagen her om sommeren, spiste deres mad og købte tykmælk og frugt på gården. Da Hans Kristian kunne spille violin, endte aftenen med en dans i den store øverstestue.

Min bedstemoder var meget vred over alt det besøg og klagede over, at de besøgende tog frugt i haven og sled på gulvet, men min farbroder svarede blot: »Gulvet holder nok i vor tid og lidt frugt spiller ingen rolle, her er jo læssevis, som blæser ned og rådner op alligevel«.

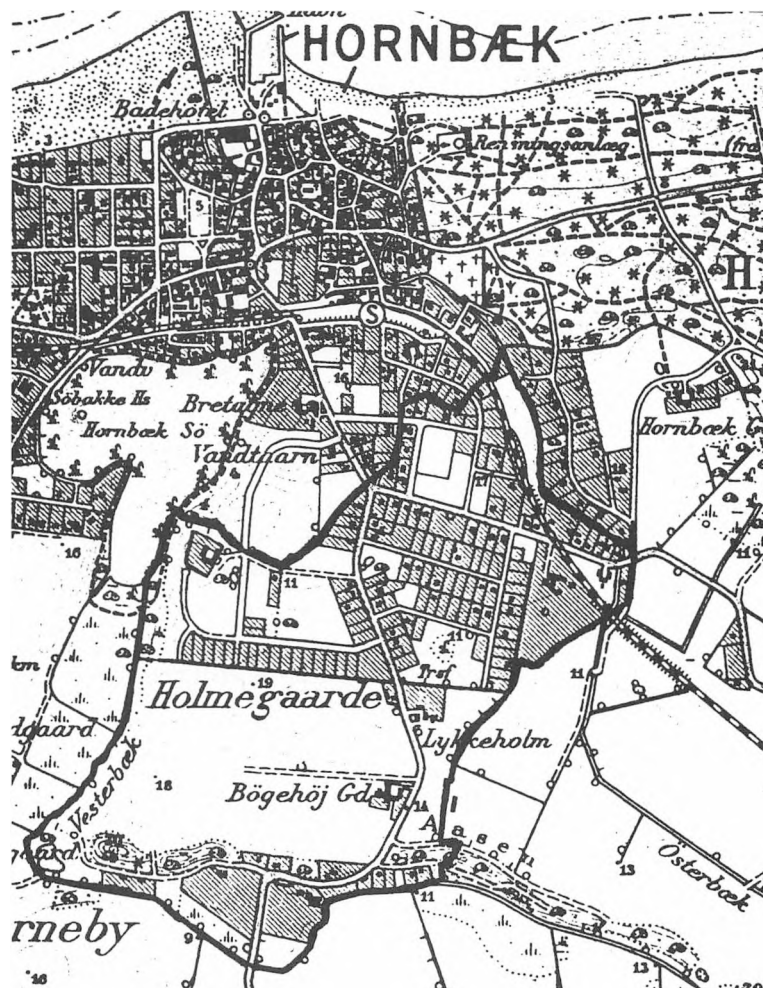
Hun klagede også derover til min bedstefader i sengen, hun blev mere og mere ærgerlig og sagde: »Ja, det hele går ad helvede til, hvad vi har samlet sammen«.

Begravelsen blev en fest

Der blev stor glæde på Holmegaardslund, da de sære gamle døde. Bedstefaders begravelse husker jeg ikke, men da min bedstemoder var død, blev her et flere dages gilde, hvori hele familien og alle fra omegnens byer deltog.

Det var slagtet en stor gris og et kreatur. Gæsterne blev først budt vin og kage, når de kom, derefter samledes de om de lange borde med tre store helstege på hvert bord, vældige stabler af brød, smør og forskelligt pålæg, dertil en mængde brændevin og øl og så kaffe og hvedebrød samt flere kaffepunsche. En del af selskabet nød dem ude i lysthuset på højen. Da de havde siddet her og drukket en tid, sagde Søren Jensen fra Horserød: »De tumler med vognene inde i gården, de er vist ved at køre med den gamle!«

En fisker fra Hornbæk sagde derfor: »Ja, så må vi se at blive færdige, vi tager blot én til, vi har jo

Målebordsblad fra 1948, der viser situationen umiddelbart før Holmegaardslund blev nedrevet. Landsbyen Holmegaardes jorder er her trukket op med en kraftig streg. Holmegaarde tilhørte i øvrigt ikke Hornbæk sogn, men Hellebæk sogn.

lang vej til Tikøb.« Da de var færdige med at drikke, og kom ind i gården, var de kørt med liget for noget siden. De fik i en fart spændt for og mente at de snart kunne indhente det øvrige følge.

Ligtoget til Tikøb

Det var dengang skik at køre langsomt med liget på vejen og i gående gang igennem landsbyerne. Jørgen Mathiasen, Borsholm, en søstersøn af den af-

døde, havde været ridende bedemand til gilde, og skulle derfor, efter datidens skik, køre foran den afdøde, men skikken var også, at det skulle foregå med gårdens egne heste. Han fik derfor min farbroders køreheste, et par store rødblisgede elleve kvarters heste, som måtte køres i stangbid, da det var vælige dyr. Da de kørte over Havrevang, hvor vejen var jævn lige til Borsholm, lod han dem strække ud. Det var på grund af den store frokost bleven længe over den tid de skulle have været i Tikøb. Familien, som kørte i de første vogne efter ligvognen, måtte lade deres mindre heste fare afsted i firspring for at følge med, og de øvrige af følget med tunge heste, som ikke kunne springe, sakkede agterud og kom først længe efter til Tikøb, hvor familien måtte vente på dem. Jørgen Mathiasen, som ikke holdt sig tilbage, hvor der serveredes drikkevarer, havde ikke set, at de sidste vogne ikke kunne vinde med.

Han sad og røg på en cigar og i den stærke fart dannede røgen en lang stribe efter ham. Min fader sagde: »Det er ligesom man ser toget«. Jørgen Mathiasen tænkte ikke over, at de store heste tog flere alen med hvert skridt.

Før sent i kirke

Da de forreste vogne nåede Tikøb Bakke, gjordes holdt, for at vente til de øvrige vogne endelig kom. Derefter

kørte kuskene ned i kroen og følget bar kisten det sidste stykke vej gennem byen og op til graven. Dengang begravedes ingen fra kirken.

Det var langt over den fastsatte tid, men gamle pastor Kaae sagde ikke noget, det var han vant til. Han holdt sin sædvanlige tale til tyve rigsdaler om den store sorg, det var for hendes elskede efterladte, og den kærlighed, hun altid havde udvist overfor alle dem, hun havde levet sammen med. Nu hviler

hun ved siden af sin kære mand, indtil de skal følges ad op til de himmelske boliger, hvor de skal samles med alle deres kære.

Da følget forlod kirkegården, kom de til stede, som havde siddet i lysthuset. De undskyldte sig med, at ingen havde sagt til dem, at det var tid at køre; men de havde været med til det vigtigste: Frokosten og køreturen, og nu skulle de tilbage til middagen: Risengrøden og klipfisk, kaffe, kortspil, punsch og henad morgenstunden davre: sylte, flæskesteg, kold oksesteg og hvem der ønskede det, kogt hornbæksild og kartofler, alt med rigelig drikkevarer til. Derefter kørtes hjem, men familie og nærmeste naboer, samledes atter næste dag til eftergilde, for at gøre begrovelsen hæderlig, efter egnens skik og brug.

Gården sælges - og købes tilbage

Det gik nu på Holmegaardslund, som det så ofte går, bagefter savnedes de gamle og man bliver klog af, at det var dem, som forstod at holde sammen på det hele i hjemmet. Da hun var borte, havde Hans Kristian ikke mere interesse for gården, da alle ranede fra ham. Han solgte derfor gården og flyttede ned til Hornbæk, hvor han havde sine bedste venner, gæsterne i kroen. Gården kom i dårlige hænder, alt hvad de gamle havde samlet, blev nu splittet, den gode besætning solgt eller ombyttet med noget simplere, skoven blev omhugget og solgt til brændsel, selv den store smukke bøg, som var omgivet af en række store kampesten, og med de gamle slægters navne indskåret i dens stamme.

Det havde været deres mening, at den skulle have stået langt ud i fremtiden og vist, hvem der har levet på gården igennem tiderne, men den faldt for vandalismens hånd. Gården blev konkurs. Hans Kristian havde en sidste prioritet⁶, og for at redde denne, måtte hans familie overtage gården, og derved kom den atter tilbage og er endnu i de gamle slægters eje.

Udstykningen

Hermed slutter Christian Hansens beretning. Gårdens historie slutter imidlertid også kun få år efter Christian Hansen skrev sin beretning. I 1935 døde lillebroderen Hans og samme år solgte de tre tilbageværende søskende gården til metalstøber Laurits Larsen. I 1938 påbegyndtes udstykningen af jorden til parcelhuse og Laurits Larsens enke, Andrea Meta Larsen, lader i 1948 gården nedrive for at give plads til yderligere udstykning. I perioden 1935-46 var gården forpagtet af Ebba og Marius Olsen, der boede på gården i nævnte periode.⁷

NOTER:

¹ Se bl.a. Lars Bjørn Madsen (red.): »En beskrivelse af Tikøb Sogn i året 1681« (1997)

² Stednavneudvalget: »Frederiksborg Amts Stednavne«, (1929)

³ Baseret på oplysninger fra »Realregister for Tikøb Sogn, Gaarde« i Landsarkivet for Sjælland, indsamlet af Ruth Jensen, Horneby.

⁴ »Nordsjælland«, 04.04.1934

⁵ »Helsingør Dagblad«, 20.03. og 22.03.1928

⁶ Hans Kristian Hansen døde den 13. juli 1882. Der må således i 1885 være tale om en prioritet, som hans søskende havde overtaget.

⁷ Baseret på oplysninger fra »Tingbøger« i hhv. Landsarkivet og beroende ved Helsingør Civildommerembede - indsamlet af Ruth Jensen, Horneby.

Skotterup Lervarefabrik

Af Kjeld Damgaard

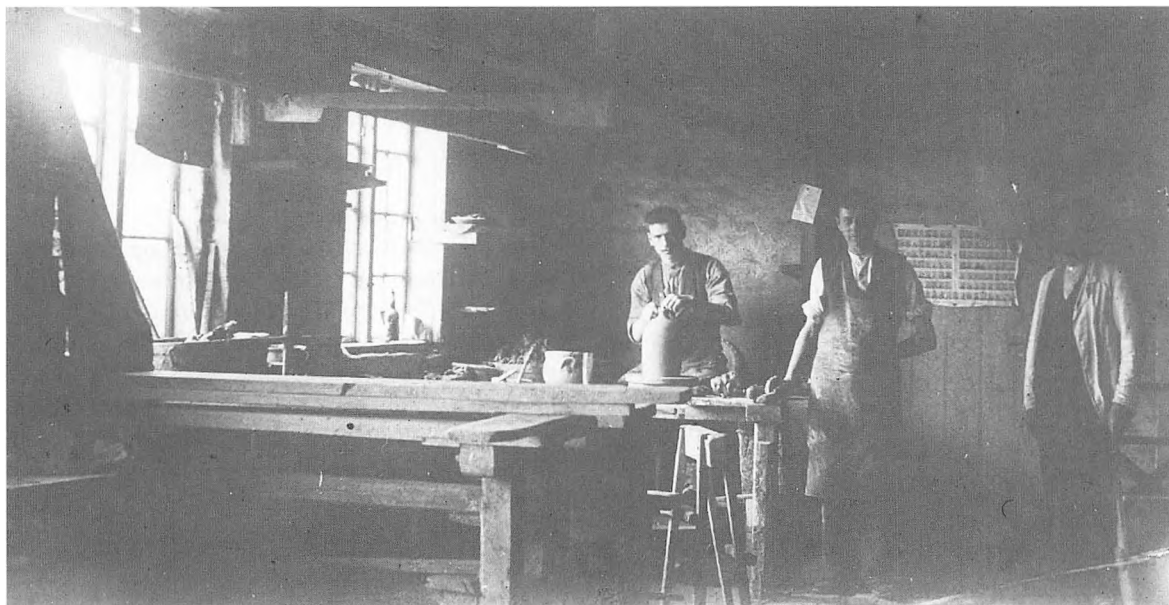
Helt tilbage i 1700-tallet har der i Skotterup boet pottemagere, og et område nord for Skotterup Kro kaldtes for Pottemagervangen, måske fordi man her gravede leret til produktionen. I 1771 figurerer således en E.Egelund som pottemager¹, og i 1787 ses pottemager Magnus Hutberg², der rimeligvis har været svensk af fødsel. Hustruens navn, Ulrica, tyder i samme retning. I 1797 oprettedes en »Fajance-Kakkelovns Fabrik« i Skotterup. Det var J.J.Neumann, der dette år fik privilegium til denne virksomhed og snart reklamerede han med at kunne levere »meget smukke og moderne ovne«.³

Johan Joseph Strodl

Men en større produktion af keramik og lervarer begyndte først i 1853, da den da 31-årige Johan Joseph Strodl (udtales med stumt d) grundlagde sin virksomhed på den smalle stribe jord mellem

Strandvejen og Egebæksvang. Det var nemlig året før blevet tilladt at etablere sig som pottemager på landet uden tilladelse fra øvrigheden.⁴

Johan Joseph Strodl, der var født i Forcthenau, Burgenland i Østrig i det daværende østrig-ungarnske kejserrige, blev i Danmark kaldt Jean til fornavn. Han kom første gang til Danmark i oktober 1842, hvor han opholdt sig i København til marts 1844 hos billedhugger Otto⁵. Derpå opholdt han sig i Humlebæk hos en fabrikant Tygesen indtil 1846. Han vendte tilsyneladende tilbage til Danmark i 1847, men først i 1850 vides det, at han forpagtede Kronborg Teglgaard. I 1853 flyttede han så til Skotterup.⁶ Hans hustru, Emma Lovise Helt, var født i Tersløse i Sorø Amt. Deres ældste søn, Thomas W. Strodl blev imidlertid født i Skotterup i 1853, og i senere reklamer står da også anført, at virksomheden er grundlagt dette år.

Det eneste kendte foto fra Skotterup Lervarefabrik. På fotoet ses et par drejere i arbejde, men hverken personer eller tidspunkt har kunnet identificeres.

Urtepotter og mange andre produkter

Lervarefabrikken baserede sig på produktion af almindelige urtepotter, men det var især produktionen af de mere kunstneriske produkter, der gjorde fabrikken berømt. Og produktionen var vidtspændende. I et priskatalog fra omkring århundredeskiftet ses således bl.a. syltekrukker, mælkefade, stegefade, kageforme, kammerpotter, kaffekander, tallerkener, dørslag, lysestager, grønne glaserede urtepotter, gule cylinderkrukker og blå smørkrukker.

Et hårdt arbejde

En af de keramikere, som havde kendskab til Skotterup Lervarefabrik, var Hjalmar Nielsen. Bl.a. var

han selv tilknyttet produktionen i dennes sidste år, og har bl.a. skrevet om fabrikken⁷:

Arbejdet med ler har altid haft en fascinerende indvirkning på mennesker. At stå ved en drejeskive og se leret på den roterende skive blive til en smuk krukke eller vase, er en morsom oplevelse. Selve fagets udøvere var dog ikke altid så begejstrede for arbejdet som eventuelle tilskuere. Det gamle fag var nemlig dårligt betalt, idet urtepotterne, der var en stor del af produktionen, var nemlig meget billige dengang. En drejer fik i drejeløn fra 1 øre til 5-6 øre for hver potte - alt efter størrelse, og så skulle han endda passe på dem på hele vandringen fra drejeskive til de blev sat ind i ovnen. Når de blev stillet på række på desebrædderne, skulle de vendes mange gange under tørringsprocessen for ikke at revne.

Foruden urtepotter, blev der fabrikeret almindelige brugsgenstande, som var meget smukke fade, kander og skåle - alle de ting man brugte i husholdningen; de var naturligvis glaserede og ofte med kønne, primitive dekorationer, udført som hornmaleri, en uendelig gammel teknik, som bruges den dag i dag af keramikens udøvere - ofte glaserede med forskelligt farvede glasurer.

Det fremgår, at drejerne fik mellem log 6 øre for hver urtepotte de drejede. Men det var jo ikke udsalgsprisen - den var naturligvis langt højere. De mindste urtepotter på 3 tommer (ca 8 cm) i diameter solgtes således omkring århundredeskiftet for 2 øre stykket, medens f.eks. en urtepotte på 7 tommer (ca 18 cm) kostede 28 øre.

Fabrikkens indretning

Hvorledes fabrikken fra starten så ud og var indrettet, vides ikke, men Hjalmar Nielsen beskriver dens udseende i de sidste år på følgende måde:

En ca 25 alen lang facade ud mod Strandvejen - mod nord var en stor vognport, mod syd indgangen til værkstedet. Gennem glasér- og begitterværkstedet kom man ind i drejerværkstedet - midt i rummet en lang ovn, bygget af mursten - den virkede som varmeovn og havde deserækker foroven, hvor de forskellige ting fik en sidste tørhedsgrad inden de kunne gå i ovnen.

Foran vinduerne, der var tre ialt, stod tre drejeskiver med hver sin drejer, der sad og sparkede den store, tunge sparkeskive rundt med højre ben - me-

Pris-Curant

Skotterups Lervarefabrik

(Grundlagt 1853.)

*

Syltekrukker	$\frac{1}{10}$ 1 2 3 4 6 10 18 Pude
Hankekrukker	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Mælkefade	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Mælkebakter	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Flødefade	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Krandsefade, hvide,	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Stegefade	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Kageforme	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Spølkopper	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Boller	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Urtepotter	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Urtepottefade	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Blomsterkasser	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Duekruse	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Kammerpotter	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Kaffekander	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Thepotter	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Grise	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Øreskaale	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Tallerkener	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Stegepander	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Smørkrukker, blaa,	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Duereder	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Dunke	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Dørslag	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Flødepotter 100. Vandøser 100. Æggekagefade	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Lysestager, grønne,	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Glaserede Urtepotter, grønne,	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Gelékopper	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Cylinderkrukker, gule,	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude
Kaffevarmere	$\frac{1}{10}$ 9 4 4 17 18 Pude

L. F. Strodt.

Skotterup Lervarefabriks »Pris-Curant«.

dens leret blev trukket op og endte som en krukke, vase eller urtepotte. Leret, der kom fra en lergrav 2 kilometer borte, blev behandlet i flere maskiner. Hver ting fra drejerne blev sat på lange brædder og sat op i deserne, hvor de skulle stå, til de blev tørre. Når tingene var tørre, blev de begittet, det vil sige, at de blev overhældt med en tynd, flydende pibeler for derefter at blive glaseret, ofte med farvet glasur, hvorpå de gik i ovnen.

På dette pottemageri havde man to store ovne på 2x2 meter, hvori der blev fyret med bøge- og birke-træ. I ovnen blev tingene stillet op efter et særligt

system med lerplader og lersøjler - større og mindre - og ovnen fyldtes fra gulv (stenderen) til loft, og for at opnå den nødvendige temperatur på 850-900 grader, måtte der fyres i 40-50 timer forinden, således at hele ovnen var hvidglødende. Ovnens temperatur kontrolleredes ved hjælp af indsatte kegler af ler tilsat smelts, der reagerede hvergang temperaturen steg 50 grader. Når den ønskede temperatur var opnået, brændte fyret ud. Dette havde 3 fyrsteder bag i ovnen, og ovnen skulle stå og trække af et par døgn, inden man kunne begynde at åbne den. Dette var altid et spændende øjeblik.

Et foto, som viser en opstilling af de produkter, som fabrikken havde på hylderne. Foto antagelig fra omkring århundredskiftet.

Pottemagerne

De omtalte pottemagersvende var naturligvis forskellige personer, men enkelte er det muligt at sætte navne på. I 1860 var der således en 34-årig svend fra Christiansfeld ved navn Johan Christian Leidekker. Han boede hos J.J. Strodl i Skotterup sammen med sin familie⁸. I 1890 var der den 46-årige pottemager Thorvald E. Michelsen⁹ og i 1901 ses en lærling den da 19-årige Hans Christian Hobel. På samme tid havde Strodl en svend, den 25-årige Ludvig Rasmus Ahlberg, der senere nedsatte sig som pottemager i Kvistgaard¹⁰.

Også forfatteren Otto Rung, har skrevet om sine erindringer fra Skotterup:

Men vor største Fryd var at kigge ind til den herlige Pottemager i Espergærde ud for Egebæksvang. Han var berømt, og sikkert ogsaa en fremragende Kunstner og Banebryder i sit Haandværk. - Her i den lange tegltækte Længe sad Svendene og drejede de vidunderlige, glaserede »Nattergale«, der kunde fyldes med Vand og slaa Triller, naar man fløjtede i en lille Tud foroven.

Og her blev ogsaa lavet de mærkelige store Ugler af glaseret Ler, og som havde et Hoved til Laag, der kunde drejes, saa den vise Fugl fra sin Kakkelvovnsplads kunde se sig om i Stuen, og snart skue gravitetisk, snart spotsk og snart melankolsk ned paa Menneskene, der sad og gloede i deres Stole. - Og ofte fik vi ogsaa selv en Klump Ler hen paa en af de snurrende Drejeskiver eller endogsaa med os hjem. Og jeg prøvede at modellere en Portrætbuste af vores fede lille Moppehund! Den lignede ikke helt!¹¹

Skotterup-uglen

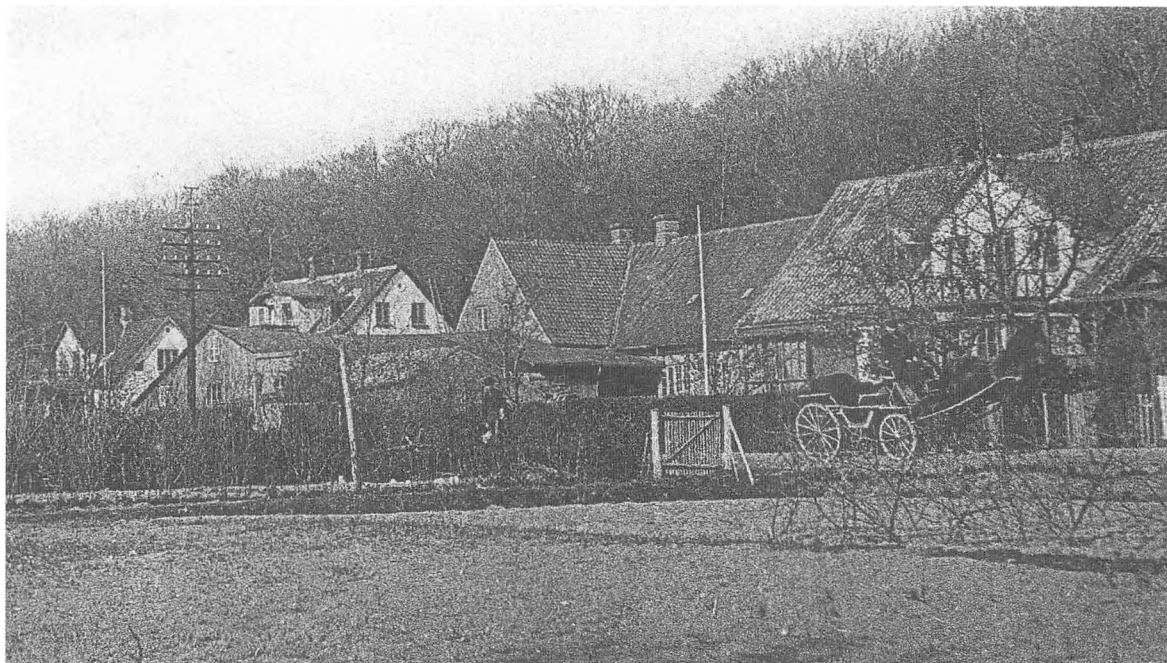
Otto Rung nævner her den berømte Skotterupugle - vel nok i vore dage den mest berømte produktion fra Skotterup Lervarefabrik. Keramikkrukken blev også kaldt »Lykke-ugler«, og gjorde allerede dengang stor lykke. En broder til Ludvig Franklin Strodl hed Thomas Strodl. Han kom til Roskilde, og var pottemager dér. En slægtning erindrer, at hun som barn lå gemt bag en hæk og fløjtede i duer og ugler, der var fyldt med vand. Det fik dem til at lyde som fuglestemmer, og hun morede sig vældigt, når forbipasserende i alvor mente, at det måtte være en nattergal.¹²

Ludvig Franklin Strodl, (1860-1926) lervarefabrikant i Skotterup og yngste søn af grundlæggeren Johan Josef Strodl (1820-99).

En Skotterupugle er med andre ord en figur, fremstillet i en ugles skikkelse. Højden varierer de fleste tilfælde mellem 33 og 40 cm, og i virkeligheden er den en krukke, idet hovedet er løst og fungerer som låg. Den er forarbejdet med en gråhvid begitning, hvori decorationen er ridset med en pind. Siden er den færdigbehandlet med ensfarvet glasur. Glasurens farve var sandsynligvis oprindelig grønlig, men senere brugtes mange forskellige farver. Uglens »horn«, næb, fjerdragt og kløer er gengivet med en rimelig grad af naturalisme, og uglen sidder på en grenstump, som igen udgør en del af figurens runde fod.

Den blev første gang fremstillet i Skotterup i 1872. Der er sandsynligvis tale om en idé som Johan Strodl havde med fra sit hjemland, eller måske set på en rejse i Tyskland. I alle fald kendes uglerukker fra Sydtykland helt tilbage fra 1500-tallet og også senere fra Terp i Sydslesvig.¹³ I et område

Billedet er et uddrag af et postkort, som formentlig er taget omkring 1904. På billedet ses fra højre »Jeans Minde« og umiddelbart til venstre herfor ses fabriksbygningen som en vinkelbygning med nogle skure foran - ud imod Strandvejen. Skurene blev benyttet til opbevaring og forarbejdning af det rå ler.

ved Ochsenfurt i Tyskland kaldes de drikke-ugler eller Koutzen-ugler - opkaldt efter det bryggeri, der lod dem fremstille.¹⁴ Så måske var det en efterligning herfra, men under alle omstændigheder blev det hurtigt en succes.

Mange kendte kunder

Ludvig F. Strodl, der overtog driften efter faderen, var til stadighed interesseret i at dygtiggøre sig. Bl.a. søgte han i 1906 om legattilskud til en rejse til Østrig og Italien med henblik på at dygtiggøre sig indenfor keramikens område. I sin ansøgning skrev han i øvrigt, at hans lervarefabrik ofte blev besøgt af Hans kongelige Højhed Prins Valdemar og Hendes kongelige Højhed Prinsesse Marie.¹⁵

Men ikke bare kongelige var kunder på fabrikken - også en lang række sommerbeboere fra Øresundskysten kom og købte. Bl.a. var forfatteren Vilhelm Bergsøe, der ferierede i Hellebæk, blandt de flittig-

ste købere af netop Skotterupuglerne. Bergsøes søn, Paul Bergsøe, fortæller i sine erindringer, at der kom en slags samarbejde i stand mellem faderen og Strodl, hvilket resulterede bl.a. i en helt ny type urtepotte - samt en spyttebakke formet som en stor, grøn frø!¹⁶

Der findes i dag kun ganske få af de såkaldte nattergale eller duer, der - når de var vandfyldte - lød som fuglestemmer, når man pustede i dem. Men i øvrigt mindede de nu om ugerne.

Ud over ugerne fremstillede Strodl af og til også andre specielle unika eller modtog bestillinger på sådanne. F.eks. fremstillede han i juli 1894 en lille dunk i rødbrun begitning og med klar glasur, som er dekoreret med autografer for ham selv sammen med en lang række kendte landliggere i Skotterup.¹⁷

Mange ejendomme

Familien Strodl ejede og byggede flere ejendomme langs Strandvejen i Skotterup, hvor Strodl fra starten havde ejet et par tønder land. Foruden hovedbygningen »Johannes Minde«, senere »Jeans Minde« - måske til minde om en tidlig afdød søn - (Strandvejen nr 276) også naboejendommen (Strandvejen 278), som kaldtes »Woodland«. Denne ejendom blev dog først bygget efter fabrikkens ophør. Sønnen Ludvig Franklin Strodl byggede i 1910 ejendommen »Sunshine« (Strandvejen 278), hvis engelske navn skyldtes Strodls hustru, der var engelsk født. Også ejendommen »Maud« (Strandvejen 296), Strandvejen 113 samt Strandvejen 123 har tilhørt familien.

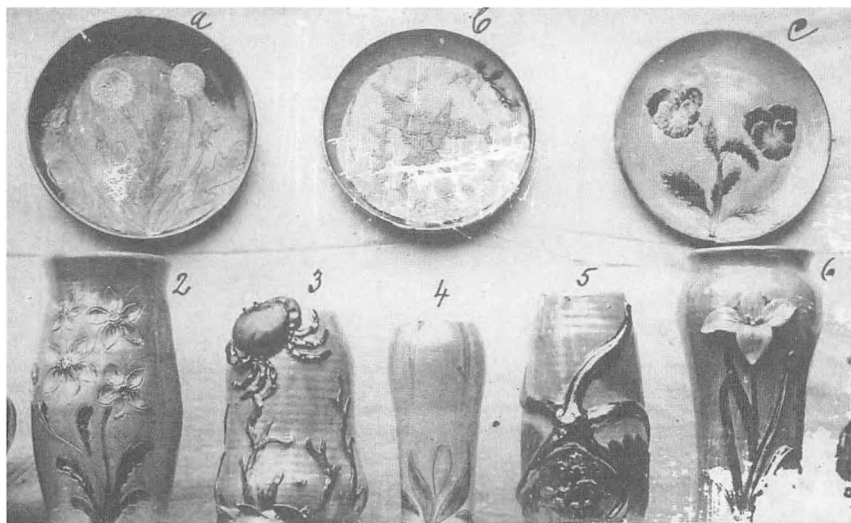
Ludvig og Julia Strodl. Hustruen, Julia, var født i England af en dansk sødt far og en engelsk mor. Hendes engelske baggrund er bl.a. afspejlet i et par ejendomme, som familien byggede. De kom til at hedde hhv. »Sunshine« og »Woodland«.

Møller og Bøgely

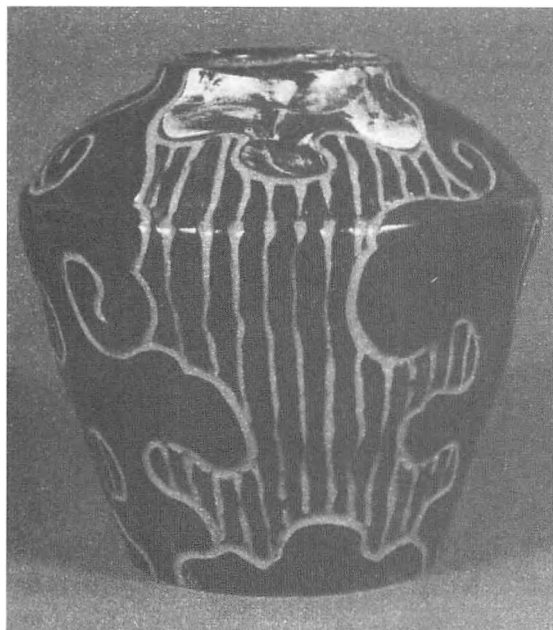
Den 7. januar 1917 stoppede L.F. Strodl imidlertid produktionen, men fabrikken blev ført videre i en lidt anden form af et ungt kunstnerpar, nemlig kunstmaleren Eilif Møller og arkitekten M. P. Bøgely. De lejede fabrikslokalerne og lagde produktionen om fra pottemageri til kunstnerisk keramik, og kaldte

nu virksomheden for »Møller & Bøgelys Keramiske Kunstbrænderi«. Billedhuggere og kunstmalere lavede udkast, modellerede og dekorerede, hvorefter professionelle pottemagere udførte det øvrige arbejde ved drejeskiverne og ovnene. Foruden almindeligt lertøj, blev der nu også fremstillet det hårdt brændte stentøj, som ellers ikke var noget enhver keramikker turde binde an med.¹⁸

Blandt de kunstnere som var tilknyttet fabrikken var Helge Jensen, O. Valdemar Borch, Axel E. Jacobsen,

Flere af fabrikant Strodls produkter.

Et par eksempler på kunstkeramik fra Møller & Bøgelys Keramiske Kunstbrænderi i Skotterup. Denne pragtvase er i lighed med de øvrige produkter mærket MB, hvor M'et er formet som et hjerte med afskåret spids.

Clemmensen, Aabrink, Lehmann samt Eilif Møller selv. Desuden var Hjalmar Nielsen tilknyttet produktionen. Han skriver om denne periode bl.a.:

Den gamle fabrik gik nu en ny æra i møde. Det var nu udelukkene kunstgenstande, der blev fremstillet. Pladsforholdene blev for små, og fabrikken gennemgik en vis forandring. Der blev bygget om, og et stort atelier blev bygget ud imod skoven. Her sad de unge lovende kunstnere og skabte en produktion, der vakte opmærksomhed både herhjemme og i udlandet. Der foregik en stor eksport til Norge, Sverige, Holland og Amerika. Da beskæftigelsen var på sit højeste var der omkring 30 arbejdere og kunstnere på fabrikken.

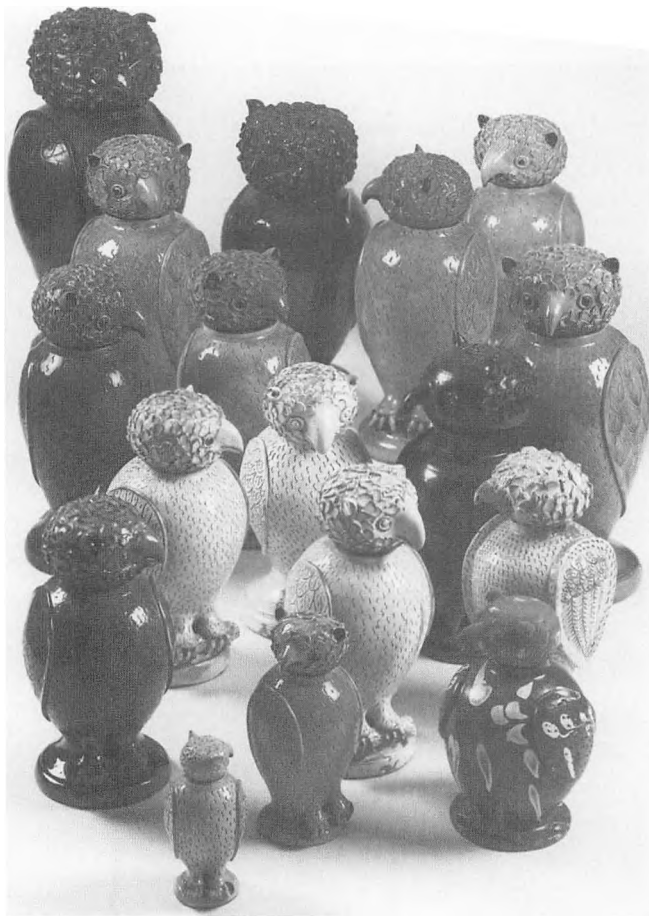
En sørgelig misforståelse

Den 19. december 1920, kl 20.30, udbrød der brand i fabrikken. Det var ikke første gang, men det skul-

le vise sig at blive sidste. Årsagen til branden skyldtes en sørgelig misforståelse, som Hjalmar Nielsen beretter:

En brænder havde fået besked om at stikke et spjæld - det vil sige at skyde en jernplade ind i skorstenen for at dæmpe aftrækket til ovnen. Det medførte imidlertid en eksplosion i skorstenen, der revnede, og det tørre træværk på loft og tag antændtes hurtigt af de høje varmegrader.

Skotterup Brandsprøjte mødte naturligvis og fik hurtig assistance fra Helsingør Brandvæsen. Imidlertid havde ilden hurtigt så godt fat, at det for brandfolkene mest kom til at dreje sig om at forhindre ilden i at brede sig til naboejendommene. En omstændighed, der ikke gjorde brandslukningen nemmere, var det forhold, at brandhanerne på dette sted stod med 500 meters afstand. Det fik Helsingør Avis til i en kras kommentar at skrive, at det i praksis be-

Denne samling af de berømte Skotterupugler stammer fra Svend Bergsøe. Den blev solgt ved en auktion hos Arne Bruun Rasmussen i 1986. (Foto i Bruun Rasmussens auktionskatalog).

tød, at for at få tilstrækkeligt vand, skulle brandvæsenet råde over 1 kilometer brandslanger. Videre konstaterede avisen, at på denne tæt bebyggede del af Strandvejen, er »det jo ganske uforsvarligt at Slukningsforanstaltninger ikke kan foretages. Hvis det havde været en Brandstorm i Aftes, kunde hele Kvarteret være brændt af, uden at nogen kunde hindre det. Der maa selvfølgelig fra Sogneraadets Side foretages noget!«¹⁹

En æra sluttede

Helsingør Avis slutter af med følgende sarkastiske bemærkning: »Nyrup Sprøjte mødte ogsaa efter 1½ Times Forløb. Med sine 10-15 Alen Slanger var dens Assistance aldeles nyttig«.

Hvis der virkelig var brug for en kilometer slanger, så var de 7-10 meter Nyrup Brandsprøjte mødte med, naturligvis ikke meget bevendt. Og der gik da også 2½ time, inden man var herre over ilden. Med 11-toget kom L.F. Strodl hjem fra et besøg i Fredensborg og blev da modtaget af et sørgeligt syn: Fabrikken var fuldstændig nedbrændt.

Helsingør Avis konstaterede hertil, at fabrikken forøvrigt havde ligget og skæmmet villakvarteret, men at der vel nu var håb om, at den ikke mere opførtes på dette sted. Og deri fik avisen ret. Skotterup Lervarefabrik genopstod aldrig af asken, men adskillige af dens produkter lever endnu og værdsættes i dag højt af kunstkere og samlere.

NOTER:

- ¹ »Oeders Efterretninger for Tikøb Sogn«, indberettet af Rasmus Garboe 1771.
- ² Folketælling 1787 (Rigsarkivet)
- ³ C.Nyrop: »Dansk Pottemageri«, 1882.
- ⁴ Indenrigsministeriets skrivelse af 28.10.1852
- ⁵ Billedhugger Otto er forgæves eftersøgt i bl.a. Weilbachs Kunstnerleksikon.
- ⁶ »Alfabetisk Navneregister over Personer, der i Aarene 1850-1915 ved Lov har erhvervet dansk Indfødsret«, sag nr 10.193. (Rigsarkivet)
- ⁷ Hjalmar Nielsen: »Det gamle pottemageri i Skotterup«. Maskinskrevne erindringer fra 1958. (Flynderupgaard Museet)
- ⁸ Folketælling 1860. (Rigsarkivet)
- ⁹ Folketælling 1890. (Rigsarkivet)
- ¹⁰ Folketælling 1901. (Rigsarkivet)
- ¹¹ Erindringer af forfatteren Otto Rung.
- ¹² Erindringer af Gudrun Petersen, Aalborg, 1987. (Flynderupgaard Museet)
- ¹³ Louis Ehlers: »Dansk Lertøj«
- ¹⁴ Oplysninger fra mus.insp. Lars Bjørn Madsen, Helsingør By-museum
- ¹⁵ Det fremgår ikke af ansøgningen hvem den er blevet sendt til.
- ¹⁶ Erindringer af Paul Bergsøe
- ¹⁷ som note 13.
- ¹⁸ D. Yde-Andersen i rubrikken »Antikviteter« i Søndags-B.T., 1977.
- ¹⁹ Helsingør Avis og Helsingør Dagblad den 20. dec. 1920.

En kærestesorg - og dens følger

Af Kjeld Damgaard

Ole Hans Olsen blev født den 6. januar 1853 i Nødebo Huse i Thorup sogn. Det ligger på Halsnæs mellem Frederiksværk og Hundested.

Hans forældre var indsiddere, det vil sige, at de ikke ejede deres egen bolig, men boede til leje hos en husmand eller gårdmand. Faderen var daglejer og 33 år gammel, da sønnen blev født. Moderen var noget ældre, nemlig 44 år. Begge forældre var født i samme sogn. Deres yngste barn var således Ole Hans Olsen, og han var kun få år gammel, da familien flyttede til Sølager, der ligger på »Sydkysten« af Halsnæs - ind imod Roskilde Fjord.

Drengårene

Drengen, der på dette tidspunkt kaldtes Hans - senere i livet blev det til Ole - gik i skole i Thorpmagle Skole. Han hørte næppe til de kvikkeste af eleverne, men absolut heller til de ringeste. I alle fald blev hans afgangskarakterer ved efterårseksamen i 1866 gx (som svarer til 6-7 på den nuværende karakter-skala) i det der samlet dengang blev kaldt »Kundskab«. Hans »Opførsel« blev derimod angivet til mg (= 8).

Hans blev ikke sendt ud at tjene i en hel ung alder, således som mange andre børn på den tid. Det var således ikke ualmindeligt at komme ud som tjenestedreng allerede som 10-årig. Men Hans blev altså hjemme, sandsynligvis fordi hans forældre var ved at være oppe i årene - og han kunne som det sidste hjemmeboende barn måske være til nogen nytte. Selv efter sin konfirmation i foråret 1867 i Thorup Kirke forblev han hjemme.

Ud at tjene

Først den 1. maj 1868 - som 15-årig - blev han fæstet af gårdmand Lars Jensen i Sverkilstrup. Det var kun 3-4 km fra hjemmet, og Hans må være faldet rimeligt godt til, for han blev der i tre år. Derpå var han karl hos to gårdmænd i hhv. Torpmagle og i Hald, hvorefter han fik fæste hos proprietær Hellemann

på Grønnesegaard, kun godt 1 km fra forældrenes hjem.

Men nu var Hans blevet 20½ år gammel og hans næste tre tjenestesteder blev på Hillerød-kanten, bl.a. gårdene Trollesminde og Favrholt. Imidlertid havde Hellemann på Grønnesegaard været godt tilfreds med ham. I en anbefaling havde han således skrevet, at Hans Olsen havde tjent »til min tilfredshed«. Også andre havde udtrykt sin tilfredshed, således gårdmand Jens Larsen i Hald, der betegnede ham som »god og skikkelig.« Men, som nævnt, var han faldet godt til på Grønnesegaard og kom derfor tilbage hertil i foråret 1878, hvor han så var i godt to år.

Eventyrlyst?

Hvorfor Hans derefter rejser langt væk er uklart. Måske var det blot eventyrlyst, men i alle fald fik i foråret 1860 plads hos gårdmand H. Nielsen i Sønderby på Femø. Nielsen blev hurtigt glad for Hans og skrev ved afrejsen et halvt år senere, at han kunne anbefale ham på det bedste.

Efter Femø-eventyret fik han plads på Søborggaard i Birkerød. Her betegnede A. Larsen ham som »tro og flittig«. Dernæst fik han plads i hurtig rækkefølge hos Riise på Stenholt Mølle og hos A. Larsen i Jonstrup og endelig hos forvalter Sophus Lichtenberg på Qvistgaard. Det var i sommerhalvåret 1885. Den efterfølgende vinter tjente Hans på Nivaagaard, hvorefter han igen var et halvt år på Qvistgaard.

Et godt skudsmål

Hans tilbragte derefter et år i det jyske. Han var først i Dueholm på Mors, og derefter beskæftiget ved et kystarbejde på Vestkysten. Efter dette arbejde blev han af politibetjent P.H. Dalgaard betegnet som en mand, der »havde opført sig fredeligt«. Resten af sommeren 1887 var ansat på Aagaardsholt i Salting. Her skrev forvalter Andreas Nielsen om ham:

Kortskitse over det nordlige Sjælland, med angivelse af hvor Ole Hans Olsen havde sit arbejde og bopæl.

Hans Olsen har udvist Flid og Akuratesse ved sit Arbejde, saavel som han udføre alt Arbeide godt, tillige er han et flink og behagelig Menneske at omgaas«.

Herefter gik turen tilbage til Sjælland. Denne gang til Lyngby, derpå til Vaalse på Falster os så til Vigerslevgaard ved Valby. Her fik han atter et pænt skudsmål: »særdeles tro, meget dygtig og villig karl«.

Atter til Qvistgaard

Midt på sommeren 1889 kom Hans Ole Hansen atter tilbage til Nordsjælland. Først til L. Jacobsen på Hellebækgaard, men allerede pr 1. november 1889 igen til Qvistgaard. Her kom han til at arbejde sammen med en række andre folk, som fik betydning for Ole, som han nu kaldtes.

Som på flere af de større gårde, hvor Ole havde arbejdet var der adskillige mennesker ansat på Qvistgaard. På gården boede bl.a. forvalteren. Det var løjtnant Sophus T.P. Lichtenberg, søn af ejeren,

etatsraad Emil Ludvig Lichtenberg, der nu var blevet direktør for Østifternes Kreditforening, og som derfor havde overladt driften af gården til sønnen. Han var endnu ganske ung - i starten af tyverne - og ugift. Underforvalter var Hans Helmuth Schöller, og som husjomfru var ansat Anna Marie Nielsen.

Ansættelse som forkarl

Men derudover var der jo yderligere 11 ansatte, der havde bopæl på gården, foruden en række daglejere, som boede andre steder. Der var m.a.o. tale om et pænt folkehold, så det var egentlig en tillids erklæring til Ole, at han her blev ansat som forkarl.

På de fleste større gårde var forkarlen den dygtigste og stærkeste blandt tjenestekar-

lene, en karl som de andre så op til og respekterede. Forkarlen fik det bedste spand heste og måtte af og til endda håndhæve justitsen ved at slå en proper næve.

Som arbejdskarle var på Qvistgaard dengang ansat mest yngre folk: To lokale 18-årige, Niels Peter Petersen og Johan Peter Bagge, samt to svenske Joackim Anderson og Edward Anderberg. Indvandrede svenske eller skåninge var på den tid en meget stor befolkningsgruppe - men stort set kun i de laveste socialklasser. Det var med andre ord folk, der arbejdede som arbejdsmænd i industrien, ved teglværkerne eller i landbruget.

Men også mange svenske kvinder var udvandret til Danmark. De fleste af dem arbejdede som tjenestepiger eller lignende - og det var såmænd også tilfældet her på Qvistgaard, hvor der var to svenske søstre: malkepigen Karoline og stuepigen Pauline - begge med efternavnet Pehrson. Desuden kom der i foråret 1890 yderligere en tjenestepige ved navn Alma Sundberg - måske også svensk af fødsel.

Stuepiggen Line

Ole Hans Olsen var godt nok i 1889 avanceret til forkarl, men ellers havde livet ikke budt på mange fornøjelser. Han havde levet et omflakkende liv - altid med ringe indkvarteringer på små, kolde kamre. Han havde været uden tæt kontakt til andre mennesker, da han de fleste steder kun havde været et halvt eller helt år. Og nu nærmede han sig de 40 år - og var stadig ugift !

Efter at han kom til Qvistgaard i november 1889 fik han da også snart øje på den unge, kun 17-årige, svenske Pauline Pehrson eller Poulina Petersen, som hun kaldtes på dansk. I daglig tale blev det nu til Line. Ole var næppe særlig god til at komme i kontakt med det modsatte køn, så han har nok gået og samlet mod i et godt stykke tid. I alle fald ved vi, at han i efteråret 1890 gjorde større og større tilnærmelser til Line, der imidlertid ikke ville vide af ham.

En konkurrent?

Det værste var imidlertid, at Ole nok troede, at den han delte kammer med, tjenestekarlen Johan Bagge, i virkeligheden var forlovet med Line. Det gjorde

de ham noget skinsyg - og tanken om at den unge 19-årige Johan skulle have større chancer end ham selv, var hårde ved Ole.

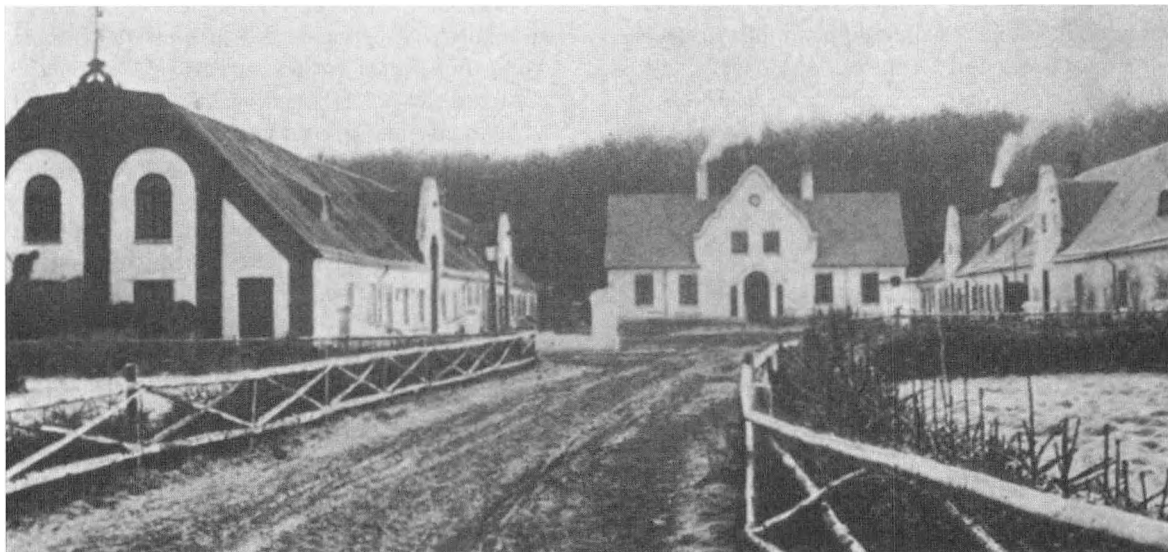
Ole gav imidlertid ikke op. Han spurgte igen og igen, om Line ikke ville være kæreste med ham, men Line ville stadig ikke se til den side. Måske hun fandt ham for gammel - det får vi næppe nogensinde afklaret. Op mod jul i 1890 gik det Ole mere og mere på. Lillejuleaftensdag blev han i sengen, klagende over hovedpine, men den følgende dag var han dog oppe igen og på arbejde.

Juleaften 1890

Juleaftensdag forsøgte Ole sig endnu engang med Line - og fik endnu engang et skarpt afslag.

Juleaften sad så alle gårdens folk samlet i borgerstuen og spiste julemåltidet. Der var i dagens anledning godt med snaps til maden - og Ole, der ellers aldrig rørte spiritus - drak omtrent en 1/2 pot (= knapt 1/2 liter).

Ole blev temmeligt beruset af dette kvantum, hvilket udartede sig i, at han blev ondskabsfuld. Især gik det ud over Johan, som Ole jo troede var kæreste med den pige, som han attråede. Ole forsøgte sig

Kvistgaard Hovedgaard fotograferet kort efter århundredeskiftet. Gårdens bygninger var imidlertid ikke forandret siden starten af 1890'erne, så billedet her giver et ganske godt indtryk af skuepladsen for dramaet.

ligefrem med klammeri, men de øvrige afviste ham og Johan optog ikke de mange trusler som Ole kom med som alvor.

Juleaftensdag havde jo været en almindelig arbejdsdag, så de fleste af gårdens beboere gik i seng hen ad 11-tiden. Også Ole, men han vedblev at være urolig, stod op, gik i seng, stod op igen og lavede spektakel m.v. Herved vågnede bl.a. Johan, men også Lichtenberg blev urolig for hvad der kunne ske.

Juledag

Julemorgen talte Johan ganske kort med Ole, men hæftede sig ikke særligt ved, at Ole nu talte om at tage livet af sig selv.

Straks julemorgen oprandt, kørte den skræmte Lichtenberg Ole til politistationen i Fredensborg. Den vagthavende betjent mente imidlertid ikke at Ole havde begået noget så graverende, at han kunne arrestere ham for det. Ole blev derfor løsladt, og Lichtenberg kørte hjem til Qvistgaard.

Ved 11-tiden samme formiddag kom Ole imidlertid også tilbage til Qvistgaard. Han gik nu ned i køkkenet, hvor han til Line sagde, at det var hendes skyld, at han var blevet underlig i hovedet. Line lod imidlertid som om hun ikke hørte det og svarede slet ikke. Ole gik nu op til Lichtenberg, hvor han bad ham om at sørge for, at han blev arresteret. Lichtenberg må på dette tidspunkt have været noget nervøs ved situationen. I alle fald bandt han nu hænderne på Ole og førte ham over i et badeværelse, hvor han låste Ole inde. Forinden havde Lichtenberg dog fjernet båndene, da Ole havde bedt om det. Straks efter at Lichtenberg var gået, kravlede Ole ud af vinduet.

Almas beretning

Kort efter kl 11 gik tjenestepigen Alma over gårdspladsen. Hun så da Ole komme frem ved enden af den ene længe længst væk fra stuehuset. Ole havde noget i hånden, noget Alma først troede var en stav. Hun så ham derefter stille sig op af at raftehegn og pege på sit bryst med staven. Derpå løftede han sin ene fod - et dumpt knald lød - og Ole styrtede baglæns om.

Alma gjorde anskrig - og straks kom adskillige andre til, bl.a. Lichtenberg, der fandt Ole helt livløs. Han beordrede liget transporteret tilbage til bade-

værelset, og læge Meyn fra Nyrup blev tilkaldt. Meyn kom hurtigt til stede og kunne konstatere, at døden var indtrådt.

Intet efterladt

Ole skrev intet afskedsbrev. Han efterlod sig ingen ting, der nærmere kan forklare hans handlemåde. Faktisk efterlod Ole sig stort set intet - næsten heller ingen slægtninge. Myndighederne kunne efter få dages undersøgelser konstatere, at Ole Hans Olsen kun efterlod sig en broder i Ellinge på Halsnæs.

Inden dette var konstateret var "sognet" imidlertid trådt i funktion. Nogen skulle jo tage sig af de jordiske rester m.v. Af de efterladte regnskaber fremgår det således, at læge Hans Meyn fra Claythorpe i Nyrup skulle have 4,00 kr for et ligsyn. Derefter sørgede Tikøb Anstalt (Fattiggård) for selve det fornødne i anledning af begravelsen. For denne ulejlighed skulle de have 17,50 kr. Myndighederne skulle endvidere for diverse skifteomkostninger, undersøgelser og bekendtgørelser have ialt 18,99 kr.

Nu efterlod Hans sig trods alt lidt tøj m.v. Nyvasket var det jo ikke, så det måtte en nabokone først rengøre. For det forlangte hun 3,35 kr. I alt havde Oles død altså kostet 43 kr og 24 øre.

Auktion

For at få denne udgift dækket solgtes Oles løsøre på en auktion i Espergærde den 10. juli 1891. Først skulle transporten fra Qvistgaard til Espergærde imidlertid dækkes. Den androg 2,00 kr. Dernæst var der auktionsomkostninger på i alt 2,51 kr og da auktionen kun indbragte 41,85 kr, blev der i sidste ende et underskud på 5,90 kr.

Det havde broderen åbenbart allerede gættet på forhånd. Han havde i alle fald for længst frasagt sig arv og gæld i Oles bo.

KILDER:

Kronborg Østre Birk, afd E: »Skiftedokumenter 1891-93«
(Landsarkivet for Sjælland)

Kronborg Østre Birk, afd E: »Hovedbog vedr. Skiftevesenet 1883-98« (Landsarkivet for Sjælland)

Kronborg Østre Birk, afd C: »Fogedprotokol 1880-91« (Landsarkivet for Sjælland)

Diverse folketællinger i Rigsarkivet.

Diverse kirkebøger i Landsarkivet for Sjælland.

Niels Jeppe Andersen

- dybt engageret i Mørdrups ve og vel

Af Kirsten Johansen

Kirsten Johansen, f. 11.02.1930 i Mørdrup som datter af købmand Svend Johansen og hustru Johanne f. Nielsen. Dimitteret fra Emdrupborg Seminarium i 1951 og derpå ansat ved forskellige skoler i Helsingør. 1964-66 lærer ved Asminde-rød Skole. 1966-70 ved Mørdrup-skolen og derpå ved Tibberupskolen. I en periode lærerrådsformand og medlem af Fælleslærerrådet. Pensioneret 1982. Helligede sig derpå lokalhistorie og slægts-historie. Død den 18.03.1997.

I Mørdrup findes endnu nogle af de gamle gårde, der minder om den tid, da Mørdrup var en landsby. På en af gårdene, Ærtebjerggaard, levede i slutningen af forrige århundrede og i begyndelse af dette en bonde, som var en kulturpersonlighed.

Hans navn var Niels Jeppe Andersen, og han satte sit stærke præg på udviklingen i landsbyen. Han var meget udadvendt og tog aktivt del i samfunds-anliggender. Han var igangsætter i ordets bedste betydning.

Barndom og opvækst i Reerstrup

Han var født den 2. oktober 1862 som nummer to i en børneflokk på fem i Maale ved Kerteminde. Faderen var indsidder Hans Andersen, moderen hed Ane Kirstine Jeppesen. Da Niels Jeppe var ét år, flyttede familien og faderens bror, Niels Andersen, til »Kroglund« i Reerstrup, Tikøb sogn.

Niels Jeppe voksede op i Reerstrup og gik i skole i Nyrup, i hvis skoledistrikt Reerstrup lå. Senere begyndte han at arbejde ved landbruget, og kom antagelig til at tjene på Nyrupgaard, hvis ejer, proprietær E.H.V. Piper gav ham adgang til sin store bogsamling.

Niels Jappes yngste datter har senere berettet, at hendes far har fortalt, at det netop var på Nyrupgaard, at hans læselyst blev vakt. Senere tilbragte Niels Jeppe Andersen en periode på Jørlunde Høj-

skole, hvis forstander var Morten Pontoppidan. Opholdet her blev af yderligere stor betydning for ham.

Inger Kirstine Larsen

Den 5. november 1889 viedes han 27 år gammel i Tikøb Kirke til Inger Kirstine Larsen, 20 år. I dagens anledning stillede proprietær Piper en lukket landauer med to smukke køreheste til rådighed for brudeparret, og som bryllupsgave forærede han dem en meget smuk sølvkageske.

Inger Kirstine havde et par måneder før brylluppet fået tilskødet »Ærtebjerggaard« af sin moder, Elise Kirstine Larsdatter. Knapt tre måneder efter brylluppet blev skødet på gården så - efter datidens skik - overdraget Inger Kirstines ægtemand, Niels Jeppe Andersen. I dette ægteskab fødtes syv børn, og den yngste datter, Inger Elisabeth Olsen (født 1909) bor i dag syd for København.

Denne foto af en ung Niels Jeppe Andersen har hængt i Tikøb Sognerådssal - til minde om den periode fra 1904 til 1909, hvor N.J.Andersen var medlem af sognerådet. (Foto: Flynderupgaard Museet).

*Mørdrup Forsamlingshus blev bygget i 1893 og i mange år herefter var huset det kulturelle samlingssted på Sydvestkysten.
(Foto: Flynderupgaard Museet)*

Tidligt engagement

Allerede i 1884 var Niels Jeppe Andersen med til at stifte »Skytteforeningen i Mørdrup«. Et andet medlem i bestyrelsen var Lars Peder Larsen - Niels Jepses kommende svoger. Skytteforeningen eksisterede et godt stykke ind i dette århundrede, og havde - i alle fald senere - øveområde ved Rolighed.

Niels Jeppe Andersens interesse for skoleforhold resulterede i, at han i 1890 overlod en jordlod (matr.nr 2 i, Mørdrup) fra Ærtebjerggaard, til opførelse af et skolehus i Mørdrup. Her havde Betzy Svedstrup siden 1878 drevet sin egen »Mørdrup Pogeskole« med god succes og mange børn. Og det endda på trods af den kendsgerning, at der jo her skulle betales skolepenge. Hun gik imidlertid ind for nye pædagogiske retninger i modsætning til den offentlige folkeskole. Nyrup Skole, som børn fra Mørdrup hørte under, havde i nogles øjne et dårligt ry. Bl.a. meldte Niels Jeppe Andersens farbroder sine plejebørn på 13 år ud af Nyrup Skole i protest. Men også det forhold, at der var langt fra Tibberup og visse dele af Mørdrup til Nyrup, gjorde, at nogle forældre valgte privatskolen i Mørdrup til deres børn.

Hjertebarnet: Mørdrup Forsamlingshus

Med et skøde, dateret den 29. juni 1893 skænker Niels Jeppe Andersen en parcel (matr. nr 2 k, Mørdrup) til foreningen »Forsamlingshuset i Mørdrup«. Denne forening var han initiativtager til og senere i høj grad også »sponsor« for.

Opførelsen af forsamlingshuset var påbegyndt tidligere samme år, og den 9. juni kunne man i Frederiksborg Amts Avis læse bl.a.: »I gaar blev Krandsen under Hurraraab hejst paa Forsamlingshuset i Mørdrup. Efter at Krandsen var hejst paa Huset, blev der i Gdr. N.J. Andersens Gaard holdt et animeret Gilde.«

Det understregedes i foreningens vedtægter, at forsamlingshuset kun måtte benyttes i overensstemmelse med de vedtagne love »til deri at afholde folkelige og kristelige Foredrag, samt til Gymnastik og til Foreningslokale for Skytteforeningen«. Der var gymnastikhold for både karle og piger, og i en årrække lededes karleholdet af Valdemar Nellemann, som senere blev graver på Egebæksvang Kirkegård.

Mange gode foredragsholdere

Niels Jeppe Andersen var god til at skaffe gode foredragsholdere. F.eks. kom højskoleforstander Morten Pontoppidan, professor Vilh. Andersen og skuespiller Elith Reumert. Især én foredragsholder var populær: Holger Begtrup. Han var forstander for Frederiksborg Højskole i Hillerød og en nær ven af Niels Jeppe Andersen.

Det kostede i øvrigt 10 øre at overvære et foredrag for ikke-medlemmer. En bror til Inger Kirstine, kaldet »Morbror Lars«, var kasserer i samlingshusforeningen. Foredragsholderne skulle endvidere bespises og somme tider have natlogi, og det var Inger Kirstines opgave.

Deres datter, Inger, mindes endnu meget tydeligt en dag, da hun som stor skolepige overværede en samtale mellem Morten Pontoppidan og Michael Neiiendam, der begge var gæster på Ærtebjerggaard. Morten Pontoppidan sagde bl.a. ved den lejlighed, at det jo ingen kunst var at holde en prædiken, når kirken var fuld; men at holde en prædiken, når der var meget få, det var svært. Så var det imidlertid godt, når man dagen efter kunne gå ud at hugge brænde og få spredt de tunge tanker!

Interesse for historie

Niels Jeppe Andersen var også med til at starte Frederiksborg Amts Historiske Samfund. I foreningens årbøger 1907-10 er medlemslisterne trykt, og her findes hans navn under Tikøb Sogn. I årbogen fra 1910 (side 101), har han en kommentar til en artikel om Karl XII's landgang ved Tibberup Mølle den 4. august 1700: »I ældre Akter kaldes Søbæk-Bro for Svinebæksbro, Søbæk for Sobækken«. Hr Gaardejer N.J. Andersen, Mørdrup, har oplyst, at sidstanførte Navn endnu bruges i daglig Tale. Søbæk Hus hed oprindelig Somøllen, men at Navnet Svinebæk ikke længere synes at være kendt; det sydlige Vandløb hedder nu baade officielt og populært Munkegaards-Løbet. For dette kunde ellers Navnet Svinebæk passe godt som Pendant til Sobæk.

Utallige andre tillidshverv

Men Niels Jeppe Andersen var også aktiv i mange andre sammenhænge. I 1896 stiftedes Mørdrup Tyreholdsforening - og han blev medlem af bestyrel-

sen, ligesom den indkøbte tyr, der lød navnet Gambinus, blev opstillet på Ærtebjerggaard. I år 1900 dannedes i Mørdrup en svineavlforening. Også her blev han medlem af bestyrelsen fra starten. Desuden var han i mange år bestyrelsesmedlem i Frederiksborg Amts Landboforening samt i Den Landøkonomiske Forskudsforening for Tikøb og Omliggende Sogne.

I perioden 1. januar 1904 til 1. april 1909 var han medlem af Tikøb Sogneråd. Denne tilsyneladende skæve valgperiode skyldtes, at valgperioderne før 1909 var 2x3 år, men det blev ændret i 1909 til 4-årige perioder. Han repræsenterede her partiet Venstre. Ved valgmandsvalget til Landstingsvalget i 1920 stillede han op som nr 1 på listen.

Han blev i 1906 valgt til vurderingsmand for Østifternes Land-Hypotekforening. Fra 1905 var han medlem af Menighedsrådet i Egebæksvang - i en periode næstformand og senere formand. Og endelig bør nævnes, at han i en periode også var medlem af bestyrelsen i Grundejerforeningen for en Del af Tikøb Sogn - den nuværende Borger- og Grundejerforening.

Med til at oprette vandværk

Niels Jeppe Andersen var med til at oprette det private vandværk i Mørdrup. Her sad han i øvrigt også i bestyrelsen. Mørdrup Vandværk blev anlagt på det højst beliggende sted i byen: Galbjerg, som tilhørte Toftegaard i Mørdrup. Vandet blev trukket op ved hjælp af en vindmølle. Toftegaards ejer, Peder Hansen, skødede i 1906 parcellens to matrikler til Mørdrup Vandværk.

Allerede året før havde Tikøb-Hornbæk-Hellebæk Sogneraad garanteret for en lån på 17.000 kr, som interessentskabet Mørdrup Vandværk havde taget i livsforsikringsselskabet »Hafnia«. I 1906 gav sognerådet bestyrelsen for vandværket koncession på vandværksdriften.

Allerede da vandværket havde fungeret i 7 år, kom Det Danske Gaskompagni, som også havde med vandforsyning at gøre, ind i billedet. Kompagniet var interesseret i at købe vandværket og bød 9.000 kr. Det afviste Mørdrup Vandværks bestyrelse imidlertid. I begyndelsen af 1918 kom forhandlingerne imidlertid atter igang. Nu forlangte vandværkets bestyrelse 16.000 kr, men Gaskompagniet

fastholdt sit oprindelige tilbud, hvilket endte med, at bestyrelsen tog imod. Dermed ophørte Mørdrup Vandværk efter kun ca 12 års drift.

»Anlægget« i Mørdrup

Den ene af parcellerne - matr. nr 7 x - ønskede bestyrelsen solgt særskilt for 3.500 kr og pålagt en servitut om, at den skulle bevares som offentlig park. Heldigvis meldte en mæcen sig. Det var direktør M. Henriques fra Henriques og Løvengreens Trikotagefabrikker. Han havde sin sommerbolig umiddelbart i nærheden, nemlig på ejendommen »Nirvana«, som vejen forbi området i øvrigt var opkaldt efter. Han fattede interesse for sagen og betalte 2.000 kr til vandværkets kasse. Grunden blev derefter beplantet med flere sjældne vækster - i øvrigt af Conrad Nellemanns fader, der også hed Conrad - og navngivet Anlægget eller Lystanlægget, samt åbnet for offentligheden.

Et krævende hverv

Den 14. september 1906 modtog Niels Jeppe Andersen en skrivelse fra Justitsministeriet med følgende ordlyd »At Justitsministeriet herved for et Tidsrum af 5 Aar autoriserer Dem som Landbrugskyndig Tillidsmand ved Akkordforhandlinger efter Lov om Tvangsakkord udenfor Konkurs og om Udvidelse af Adgangen til Tvangsakkord under Konkurs af 14de April 1905, for Frederiksborg Amt, fra det Tidspunkt at regne, da bemeldte Lov træder i Kraft, det skal man herved meddele til behagelig Efterretning. Et Eksemplar af Loven vedlægges.«

Niels Jeppe Andersen var altså blevet udnævnt til »Landbrugskyndig Tillidsmand ved Akkordforhandlinger«. Skrivelsens formulering bærer naturligvis præg af tidens stil, men det står alligevel klart, at sådanne udnævnelser kun kunne komme på tale for folk, der havde en vis indsigt og var vant til at læse lovttekster og lignende.

Her er familien Andersen samlet på gårdspladsen på Ærtebjerggaard. Fra venstre ses en feriepige, dernæst sønnen Knud Andersen, hustruen Inger Kirstine Andersen, »Morbror Lars« P.Larsen, datteren Karen Margrethe Andersen, en feriepige, datteren Inger Andersen g. Olsen, datteren Sigrid Andersen, Niels Jeppe Andersen og sønnen Poul Andersen. (Foto udlånt af Inger Olsen, Ishøj).

Arbejdet i menighedsrådet

Som nævnt var Niels Jeppe Andersen også medlem af menighedsrådet. I 1918 blev Egebæksvang et residerende kapellani, som stadig var en del af Tikøb sogn, men havde sit eget menighedsråd og førte egne kirkebøger. Som formand for menighedsrådet var N.J.Andersen med til at indstille dr. theol. Michael Neiiendam til præsteembedet i 1923. Nogle af menighedsrådets medlemmer var imidlertid imod at vælge Neiiendam, fordi han var af skuespillerslægt! Niels Jeppe Andersen, der var grundtvigianer, mente nu, at man trods det godt kunne være en god præst - og Neiiendam blev da også valgt.

Da det nyvalgte menighedsråd holdt sit første møde i november 1926, udtalte Niels Jeppe Andersen bl.a.: »... at det næste, der forestår, er arbejdet for udskillelsen af Egebæksvang Kirkedistrikt som selvstændigt sogn, da hele udviklingen bærer henimod en sådan linie.« Niels Jeppe Andersen nåede da også at se dette mål opfyldt. Det skete nemlig den 7. december 1928 - og Niels Jeppe Andersen fortsatte arbejdet i menighedsrådet helt frem til 1934.

Driften af Ærtebjerggaard

Med de utallige tillidshverv og interesser var gårdens drift kun delvist Niels Jeppe Andersens område. Han tog sig således kun selv af markarbejdet og svinene. Derimod var kreaturerne overladt til førnævnte »Morbror Lars«. Ærtebjerggaard var den første gård i Mørdrup, der anskaffede et selvrensende tærskværk. Tidligere havde man tærsket i hesteomgangen. Rugen blev dog tærsket med plejl helt frem til 1940, idet den blev anvendt som langhalm til tækning.

I 1901 havde samtlige jordbrugere i Mørdrup i øvrigt - efter ansøgning - fået Forstsvæsenets tilladelse til at samle tang ud for »Brændepladsen i Espergjerde« - det vil sige Kirkestranden. Tangen blev brugt - også på Ærtebjerggaard - til jordforbedring samt især til afdækning af roe- og iskuler. Saltet i tangen betød nemlig, at det ikke frøs så hårdt sammen, som anden afdækning.

Niels Jeppe Andersens datter Inger, fortæller, at hun som lille pige, fik lov til at følge med til mølle, når der skulle males korn til dyrefoder. Det foregik oprindeligt på Tibberup Mølle, men da der se-

Niels Jeppe Andersen (1862-1949) (Foto udlånt af Inger Olsen, Ishøj).

nere kom mølle på Bybjerggaard, fik man malet sit korn der.

Nye tider - nye generationer

I 1930 døde Inger Kirstine, kun 60 år gammel. Det var et stort tab for ham, for hun havde været ham en uvurderlig støtte, både i arbejdet hjemme på gården og i hans mange gøremål udenfor hjemmet.

I 1932 overdrog Niels Jeppe Andersen så gården til sønnen Knud, men blev boende på Ærtebjerggaard helt frem til sin død i marts 1949. Han var da 86 år gammel, og overlevede fire af sine syv børn. Han blev begravet på Egebæksvang Kirkegård i nærheden af kirkens hovedindgang, men graven er i dag sløjfet. Det skete omkring 1980, og dengang var der ikke nogen tiltag for at bevare gravsten for markante personligheder - som f.eks. Niels Jeppe Andersen.

Kun den kan vinde sejr, som angriber fjendens lejr

Af Kjeld Damgaard

»Der hersker irske tilstande i Hellebæk«, skrev Helsingør Avis den 30. august 1882. Med denne beskrivelse forsøgte avisen at sammenligne situationen i Hellebæk med de borgerkrigs-lignende tilstande, som på den tid herskede i Irland.

Helt så slemt var det jo nok ikke, men slemt nok var det. Denne artikels overskrift er således et citat af denne artikels hovedperson og giver i få ord et ganske godt billede af manden. Stedet var som nævnt Hellebæk, persongalleriet var stort, og stridens æble - ja, det var ikke bare én sag, men en hel række af sager, som tog sin begyndelse i 1857 og først sluttede 60 år efter, nemlig i 1917.

Hovedpersonen

Sagens hovedperson er uden tvivl én person, uden hvis medvirken alle uoverenstemmelserne sandsynligvis slet ikke var blevet til noget. Manden hed Wilhelm August Daniel Moldenhawer. Han blev født i 1831, som søn af inspektør på Det Kgl. Biblioteks læsesal, Carl Edvard Moldenhawer, samt hustru Marie Elisabeth Brockhausen. Hans farfar, der var tysk af fødsel, regnes for skaberen af det moderne Kgl. Bibliotek - et bibliotek, som han udvidede til det tredobbelte i sin tid som overbibliotekar.¹

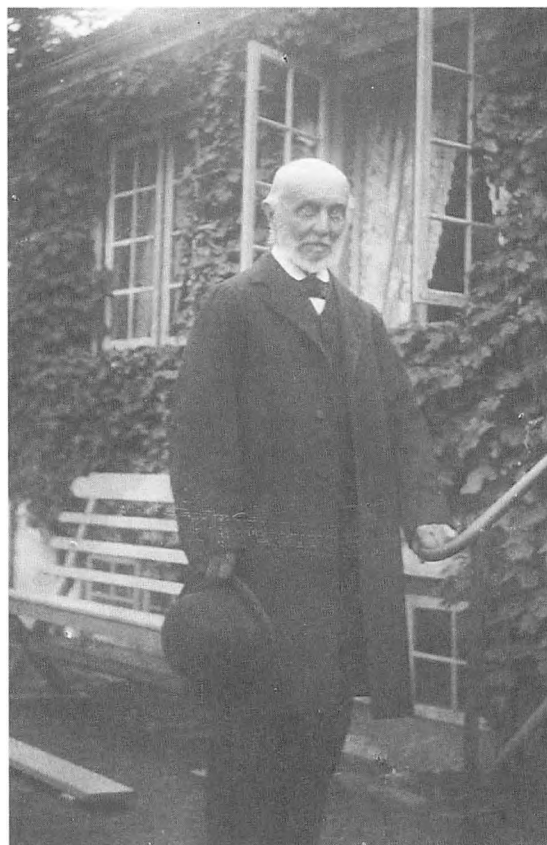
Wilhelm Moldenhawer blev student i 1848 og cand. polit. i 1852. Han ansattes derpå i Finansministeriet, men var allerede da stærkt interesse i teoriene om jordrente. I 1853 indgav han til finansminister Sponneck et forslag til indførelse af en grundværdistigningsskat. Hans ideer byggede på den tanke, at den fremtidige jordrente skulle overgå til staten. Hans idé var således noget anderledes end de tanker, som englænderen Henry George en del år senere lancerede, og som indebar, at jordrenten skulle tilfalde folket. Som bekendt var det imidlertid Henry George tanker, som dannede idégrundlaget for Retsforbundet i Danmark.

Han forsøgte i 1855 at blive professor i statsvidenskab ved Københavns Universitet. Forinden den mundtlige prøve trak han imidlertid sin kandidatur,

men hans skriftlige opgave udkom og blev under titlen »En historisk og kritisk Fremstilling af de forskellige Theorier om Jordrente«, et indlæg netop i debatten om jordrente.²

Poeten Moldenhawer

Allerede i sin studietid, skrev Wilhelm imidlertid også helt andre ting. I 1850 udkom således en digt-

*Etatsraad Wilhelm Moldenhawer fotograferet uden for embedsboligen i Hellebæk.
(Foto i Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Arkiv).*

samling med titlen »Fem Digte«, og året efter et drama med titlen »Kong Saul«. Han optrådte som lejlighedsdigter og fremførte ved enhver lejlighed rimede taler. Hans digte var ofte præget af tidens højtidelighed, en tro på Gud, samt i nogle tilfælde af en vis form for humor. To gange senere, senest i 1906 udgav han nye digtsamlinger, et faktum der kan lyde paradoksalt, når man i øvrigt får kendskab til hele hans liv og virke for Det Schimmelmanske Fideikommis.³

For det er netop i egenskab af administrator for Det Schimmelmanske Fideikommis i Hellebæk, at han vil blive husket - et job han overtog i 1857 og beholdt til sin død i 1917.

Hans nidkærhed, stædighed og magtsyge, kombineret med 100 % loyalitet over for sin arbejdsgiver samt en stor arbejdsindsats, gik op i en højere enhed, som allerede fra starten - men med tiden i højere og højere grad, fik ham på kollisionskurs med et stort antal personer i Hellebæk, i Tikøb Sogneraad samt mange andre steder.

Det Schimmelmanske Fideikommis

Et fideikommis er et fond, hvoraf kun renterne kan nydes. Selve kapitalen kan derimod ikke røres, og skal gå videre til næste generation i familien. Hellebækgaards ejere, familien Schimmelmann, havde således på denne måde søgt at bevare ejendommen i Hellebæk på familiens hænder. Imidlertid var der ikke i familien tradition for, at man boede fast på ejendommen, så den daglige drift af alle ejendommene og arealerne blev overladt til en administrator.

I 1857 skulle der findes en afløser til den hidtidige administrator. Måske på grund af sin interesse for socioøkonomiske forhold - eller som følge af sin ansættelse i finansministeriet - blev Wilhelm Moldenhawer anbefalet til jobbet af selveste finansminister Sponeck.

Enevældig konge

Moldenhawer administrerede med en usædvanlig energi. Hans temperament var nærmest kolerisk, men i andre situationer optrådte han venligt og kunne eksempelvis høfligt spørge til en persons helbred. I de første mange år var han nærmest enevældig konge i Hellebæk og omegn, og var byens ubestrid-

te førstemand. Ikke meget skete i de dage uden at Moldenhawer var blevet spurgt først.

Men i 1870 forsvandt en del af grundlaget for Moldenhawers autoritet. En stor part af Fideikommissets arealer blev frasolgt efter at Geværfabrikken samme år var blevet endeligt nedlagt. Det var imidlertid første efter yderligere tre år, at det rigtigt begyndte at gå galt - set med Moldenhawers øjne.

Da overtoges de frasolgte arealer og bygninger af »Hellebæk Klæde- og Tæppefabrik«. Hellebæk var nu blevet delt i en østre del, der tilhørte Klædefabrikken og en vestre del, der tilhørte Fideikommisset. Denne »deling« skulle senere blive kimen til utallige stridigheder med Moldenhawer på den ene side og ledelsen af Klædefabrikken på den anden side.

Kulmine i Hellebæk?

Ved Klædefabrikkens første generalforsamling i 1874 foreslog Moldenhawer, at Klædefabrikken og Fideikommisset i fællesskab skulle grave efter kul i Hellebæk. Klædefabrikkens bestyrelse kunne imidlertid ikke anbefale, og forslaget blev ikke vedtaget, da der jo var stærk tvivl om hvorvidt der overhovedet var kul under Hellebæk.

Dette afslag tog Moldenhawer unådigt op og da senere G.F. Hamann i 1880 var blevet udnævnt til direktør for fabrikken, forværredes forholdet yderligere.

Nye familier - nye modstandere...

I løbet af 1870'erne og 80'erne begyndte der for alvor at komme flere landligere til Hellebækegnen. Det var i første række kunstnere og veluddannede folk, der sammen med enkelte andre velstående havde mulighed for at bo på landet. Blandt disse var familien Collin, der som bekendt var nært tilknyttet H.C. Andersen. Zoologen Jonas Collin var den ene, professoren Thomas Collin den anden. Desuden lå også på landet muremester Kähler, professor og dr.phil. Christian Molbech, dr.phil V. Bergsøe samt cand.phil. og komponist P.E. Lange-Müller.⁵

I 1881-82 havde en sag længe været genstand for intens drøftelse blandt beboerne i Hellebæk og Aalsgaarde samt blandt sommerbeboerne. Sagen var, at en læge, N. Chr. Lund⁶, havde nedsat sig som praktiserende læge. Han havde derfor lejet en bolig hos

en af Det Schimmelmansske Fideikommis' fæstere, H. P. Andersen. Moldenhawer havde øjensynligt ikke på forhånd været informeret om dette lejemaal, som han da også straks erklærede ugyldig. Da dette imidlertid ikke formåede dr. Lund til at forlade Aalsgaarde, fik Moldenhawer fæsteren til øjeblikkelig at afstå sit fæste, hvorefter Lund fik valget mellem enten at blive sat ud, at opgive sin lægepraksis eller at betale 2.400 kr årligt »til den læge, som til enhver tid af ejeren af Kronborg Geværfabrik måtte være beskikket.«⁷

Dr. Lund mente, at dette måtte være pengeafpresning, og nægtede fortsat at flytte. Fæsteren fik herefter sit fæste tilbage, men med den tilføjelse, at der ikke måtte drives lægepraksis på ejendommen. Samtidig forbød Moldenhawer, at Lund måtte befærde alle ikke-offentlige stier og veje samt skovene i Hellebæk-området. Lund ignorerede dog dette forbud, men tog i februar 1882 skridt til at kontakte grev Schimmellmann personligt. Greven støttede dog sin administrator og ændrede ikke på Moldenhawers dispositioner i sagen.

Sagen tilspidedes i løbet af foråret, hvor Fideikommisets to skovfogeder fjernede ham med magt fra en skovsti. Denne sag endte i retten, hvor Lund - efter 4 retsmøder og amtets indblanding - fik lov til at færdes ad stierne.

De tidligere nævnte sommerbeboere havde alle stået bag et indlæg i »Dagbladet« den 9. august 1882, hvori de oprullede denne affære, og bl.a. gjorde opmærksom på det »barnagtige forhold«, at Moldenhawer ved en skovauktion havde ladet opstille det forbehold, at brændet ikke måtte sælges til dr. Lund. Indlægget afsluttedes med følgende salut:

»Skulde det virkelig lykkes den nuværende Administrator paa denne Maade, at fortrænge Stedets yngre og afholdte Læge, saa at Beboerne meget mod deres Vilje maa nøjes med den ældre og forlængst pensionerede Læge ved Kronborg Geværfabrik, saa er det et sørgeligt Bevis paa de bestaaende Fæsteforholds Skrøbelighed og Mangelfuldhed, en blodig Uret, som Klagerne gennem denne Henvendelse have søgt at afværge.«

Moldenhawer blev naturligvis temmelig sur over disse anklager og slutter højst overraskende sit avisindlæg af med at fastslå, at »paa Polemik i Aviser-

En Kurmethode.

I Indrehavnen der laae engang
For Anker en Galease,
Fra hvilken man hele Dagen lang
To Hunde hørte at rase.

Der var en Gjøen og en Støi,
Saa man kunde Hørelsen miste;
Bestandigt de i hinanden røg
Og bedes indtil det Sidste.

Snart om en Knokkel der førtes Slag,
Hvorpaa ei Kjødtrævl fandtes,
Snart Pladsen under Kabyttens Tag
Af Seierherren vandtes.

Og dog var der tilstrækkelig Mad
Og Plads for begge Hunde;
Til dette evigvarende Had
Der fandtes ingen Grunde.

Det laae kun saa i deres Natur
At bides hver Tid paa Dagen;
Men da fandt Styrmanden paa en Kur,
Som bragte Orden i Sagen.

Thi hver Gang de i hinanden røg.
Han lod dem kaste i Havet,
Indtil de glemte at gjøre Støi,
Og Ufreden var begravet.

Jeg troer bestemt, den Kur var god
For Mennesker som for Hunde
Lidt koldt Vand i det hidsige Blod
Stor Gavn tidt gjøre kunde.

Eksempel fra Moldenhawers digtsamling fra 1906, som han udgav - som han skrev - »da jeg nu staaer nær ved mit Livs Afslutning...« Det var nu lige lovligt tidligt - han levede endnu 11 år. Men måske han burde have taget ved lære af sit eget digt herover - altså kommet koldt vand i blodet!

Advarsel til det gaaende Publikum.

(Indsendt af Etnsraad, Administrator Moldenhawer.)

Saa ikke paa Bejræbatten mellem Hellebæk og Julebækshuset.

Som tidligere ophjst i „Helsingørs Nv.“, blev jeg ved Kronborg østre Virks Dom af 29. Novbr. 1905 kendt en Bøde stor
1 Kr. for en „loveløst Melværden“ der

Eksempel på en overskrift og en del af et indlæg i en af de utallige læserbrevs-fejder Moldenhawer var indblandet i. (Helsingør Avis d 2. april 1906).

ne indlader jeg mig ikke, da der af disse aldrig skiftes lige Vind og Sol mellem Parterne«. ⁸

Dette løfte må Moldenhawer nu hurtigt have glemt, for i de følgende år ses Moldenhawers navn under læserindlæg oftere og oftere og i alle fald langt hyppigere end nogen anden.

Dr. Lund blev herefter chikaneret på det groveste. I alle fald lykkedes det Moldenhawer at true en stakels pogeskolelærerinde til at udmelde dr. Lunds børn, da hun ellers ville blive opsagt i det hus hvor hun holdt skole, og som tilfældigvis ejedes af Det Schimmelmansske Fideikommis. ⁹

Thomas Collin erklærede offentligt, at den skikkelige fæster H.P. Andersen »er så forpint og forkuet af Hr. Moldenhawer, at han hverken veed ud eller ind«. ¹⁰

I øvrigt er dette forhold til fæsterne bemærkelsesværdigt, idet Moldenhawer i senere biografier er omtalt som en mand, der som administrator lod sine ideer om jordrente udføre i praksis - altså underforstået: Var god mod fæsterne. ¹¹

Forbud mod færdsel

I aviserne fortsatte debatten, og denne polemik endte således med, at Moldenhawer forbød ovennævnte herrer at betræde Fideikommisets ejendom, herunder veje, stier, marker og skove. Det fik den ellers på den tid så besindige Helsingør Avis til at skrive følgende kommentar:

»De Beboere, der ikke foretrække strax at forlade Hellebæk - som jo rimeligvis fremtidigt aldrig vil blive gjæstet af Landliggere - ere saaledes fremtidigt indskrænkede til udelukkende at færdes på Hovedlandevejen og maa nøjes med at kaste længselsfulde Blikke til det tabte Paradis« ¹²

Avisens bekymring over Hellebæks fremtidige muligheder for at tiltrække landliggere var lige pessimistiske nok - tiden skulle vise, at selv ikke en Wilhelm Moldenhawer kunne jage landliggerne væk.

Utallige interesser

En gennemgang af alle de sager Moldenhawer blandede sig i, er ikke denne artikels hensigt. Det ville i øvrigt også næsten være umuligt. Alene Tikøb Sogneraad havde på snart sagt alle sine dagsordener mindst én sag, som stammede fra Moldenhawer. Af og til skinner det da også igennem, at sognerådsmedlemmerne blev trætte af de evindelige sager fra Fideikommisets administrator.

En enkelt sag fra 1896 illustrerer ganske godt en sådan reaktion. Moldenhawer havde til Frederiksborg Amt fremsendt et forslag om at Tikøb Kommune skulle deles på samme måde som Tikøb Sogn var blevet delt.

Endvidere havde Moldenhawer klaget til amtet over, at Tikøb Sogneraads medlemmer for størstepartens vedkommende blev valgt i søndreparten og at nordreparten derved blev forurettet - samt at søndrepartens medlemmer manglede interesse for hvad der skete i nordreparten.

Tikøb Sogneraad udtalte i den anledning, at der var 10 medlemmer valgt i søndreparten og 9 i nordreparten, men at det ikke var mærkeligt, da der boede flest mennesker i søndreparten. Endvidere udtalte nordrepartens medlemmer, at de ikke kunne skønne, at administrator Moldenhawer kunne optræde på nordrepartens vegne, da han ikke engang var vælger i sognet. ¹³

Så fik han den! For sandt var det jo, at skønt Moldenhawer næsten dagligt huserede i Hellebæk og omegn, og skønt han havde embedsbolig ved den nuværende Bøsemagergade, så havde han aldrig taget fast bopæl i Hellebæk. Hans hjemkommune var fortsat København.

Sognerådets behandling gav i øvrigt anledning til, at proprietær F. Tutein ønskede tilført protokollen,

»at han, som hørende til Sønderparten, om ikke paa anden Maade, saa stadig fik sin Interesse for Nordreparten holdt vedlige ved Administrator Moldenhawers Skrivelser.«¹⁴

St. Jan og Sønderjylland

Ikke mindst i 1902 var Moldenhawer rigtig oplagt. En af de mange sager han det år gav sin mening til kende om, var det da foreslåede salg af De Dansk Vestindiske Øer.

Debatten gik på, om man skulle sælge øerne til USA, som havde vist interesse i dem. Moldenhawer var »salgsven«, men ikke som alle de andre - næh, han foreslog at St. Croix og St. Thomas skulle sælges til USA, medens den mindste ø, St Jan, kunne gå til Tyskland - mod at Danmark fik Sønderjylland tilbage!¹⁵

Træthed i amtsrådet

Samme år havde Moldenhawer også for »117. gang« skrevet til sogneråd og amtsråd om veje og stier - og ikke mindst om disses tilgængelighed for offentligheden. Bl.a. nærede han en dyb irritation over at Gl. Hellebækvej fra Helsingør til Hellebæk var blevet nedlagt som offentlig vej i 1881. I 1902 var det dog den såkaldte »Strandsti« fra Hellebæk til Højstrup, der var på dagsordenen, sammen med bl.a. en kirkesti til Holmene. Moldenhawer havde utallige gange skrevet til både den ene og den anden om disse sager, og ved Frederiksborg Amtsraads møde den 31 maj 1902 blev det da også formanden for meget. Han udtalte således »at Amtsraadet snart kunde Hr. Moldenhawers Klager udenad«!

Moldenhawer synes umiddelbart at være bleven lidt brøsthøden over en sådan »officiel« bemærkning, men kom dog til den konklusion, at det var da udmærket, at amtsraadet kunne klagerne udenad, »thi derefter tør det jo haabes, at deres Afhjælpning ikke vil blive udsat af Glemsomhed«!¹⁶

Moldenhawer og den moderne opfindelse

Moldenhawer hadede cykler og cyklister. Alt hvad der kunne forveksles med en cykel blev genstand for en sand hetz fra hans side. I 1902 førte han således en retssag, bl.a. fordi et barn havde været ved at ramme ham med - hvad dommeren mente var en legevogn, men som Moldenhawer udnævnte til at

være en trehjulet cykel - på Strandstien, hvorpå der var opslag: »Stien er kun for Gaaende«. Moldenhawer havde derpå forbudt denne færdsel og det fik hans stædige opponent assistent V. Hamann, Hellebæk Klædefabrik, til at bekendtgøre, at »den enestaaende, grevelige Schimmelmannaeske Funktionær, Etatsraad¹⁷ Moldenhawer« nu mente, at børn i barnevogne skulle stå ud af barnevognen og trække forbi etatsråden!¹⁸

Bl.a. dette indlæg i debatten fik Moldenhawer til at bemærke, at han nu gav afkald på yderligere diskussion med »Assistent Hamann«, idet han erkendte dennes overlegenhed i at fremsætte personlige uartigheder og insinuationer.

Moldenhawer som politibetjent

Ovennævnte sag angik i øvrigt spørgsmålet om hvorvidt hr. Moldenhawer ved denne og andre lejligheder havde optrådt med politimyndighed - uden at have en sådan.

Wilhelm Moldenhawer havde faktisk haft politimyndighed i Hellebæk. Den var blevet tillagt ham ved hans tiltræden i 1857, men frataget ham i 1887. Ikke desto mindre optrådte han efter manges mening stadig med en sådan myndighed, og »overfaldt« især cyklister, som hans vej tilfældigt faldt forbi. Sagen endte i øvrigt med, at Frederiksborg Amt frafaldt at rejse sigtelse for tilegnelse af politimyndighed. Et udfald, der straks fik Moldenhawer til »jubbe« i pressen.¹⁹ Det bekom ikke en af sagens parter, grosserer Vilhelm Foss særlig godt, hvorfor han stemplede Moldenhawers udtalelser som løgn...²⁰

Som det vil ses, var det skruen uden ende. Lige så snart den ene sag var afsluttet enten i retten, i den offentlige administration eller i pressen, der ofte måtte meddele, at nu bragte man altså ikke flere indlæg i denne eller hin debat, så blomstrede en ny debat eller sag op.

Sammenstødet med fru Foss

Men Moldenhawers antipati mod cyklister ebbede ikke ud sådan lige fra den ene dag til den anden. I 1905 måtte han således vedtage en bøde på 4 kr. for at have vejet til den forkerte side på Strandvejen og derved forårsaget et sammenstød. Moldenhawer var vel at mærke gående, i øvrigt sammen med sin hustru, og den han stødte sammen med var - ganske

rigtigt - på cykel. Cyklisten var grosserer Vilhelm Foss' hustru.²¹

Moldenhawer var naturligvis ganske uenig i sagens udfald og hævdede stædigt sin uskyld. Næh, sagen var, at fru Foss havde spærret vejen for ham på rabatten langs Nordre Strandvej mellem Hellebæk og Julebæk, hvorved han havde stødt mod fru Foss' cykelhjul! Moldenhawer klagede i øvrigt over, at bøden var for lav - det betød nemlig, at han ikke kunne anke sagen!²²

På spørgsmålet om, hvorfor Moldenhawer dog ikke gik på den spadseresti, som løb parallelt med Nordre Strandvej, svarede Moldenhawer, at det var for farligt, fordi her havde Birket jo i 1903 givet til-ladelse til, at børn kunne færdes med trehjulede cykler, og da disse ikke skulle være forsynede med ringeklokker og børnene i øvrigt var uøvede cykelryttere, så var man dér i høj grad udsat for påkørsel, navnlig når børnene kom bagfra!²³

Politik

Politisk set var Moldenhawer højremand. Med sin konservative tænkemåde blev han - særligt efter systemskiftet i 1901 - en krads polemiker. Han førte privat korrespondance med kongen, og i en alder af 82 meldte han sig som Højres kandidat i Helsingørskredsen, idet han var fuldt og fast besluttet på at han med lethed skulle kunne vælte det socialdemokratiske folketingsmedlem, Christian Rasmussen. Det skete som bekendt ikke.

»Bort at flygte, det var slet«

Da han fyldte 80 skrev han et digt om hvorledes det var at komme fra kævlerierne i København til Hellebæk, hvor han så tilbage og udbrød:

Ak, da følte jeg tilfulde:

Bort at flygte, det var slet;

at jeg heller blevet skulde

kæmpende for Lov og Ret.

At kun den kan vinde Sejr,

som angriber Fjendens Lejr.

Thi som Skyggen Synden følger

Flygtningen paa rappe Fod,

og i Egoismens Bølger

drukner hver, som ei har Mod

til at kæmpe Livets Strid

med sig selv og med sin Tid.²⁴

Og kæmpede - det gjorde han. I 60 år havde han varetaget Det Schimmelmansske Fideikommis interesser i Hellebæk, da han døde den 16. maj 1917 i sit hjem på Østerbrogade i København.²⁵

NOTER:

¹ Dansk Biografisk Leksikon, 1979-84

² Dansk Biografisk Håndleksikon, 1922-26

³ Moldenhawer udgav følgende: »Fem Digte« (1850), »Kong Saul« (1851), »En historisk og kritisk Fremstilling af de forskellige Teorier om Jordrente« (1855), »Nye og gamle Digte« (udg. under pseudonymet Vilhelm, 1858) samt »Til Afsked« (1906).

⁴ Se bl.a. Jesper Godvin Hansen: »Hellebæk Klædefabrik« (1990)

⁵ »Helsingør Avis«, 24.08.1882

⁶ Niels Christian Lund (f. 1844) nedsatte sig som læge i Hellebæk i april 1881. I 1884 blev han dr.med. og flyttede derpå sin praksis til København. Fra 1885 til 1895 var han stadslæge på Frederiksberg

⁷ »Dagbladet«, 09.08.1882

⁸ »Helsingør Avis«, 24.08.1882

⁹ »Helsingør Avis«, 30.08.1882

¹⁰ »Helsingør Dagblad«, 19.08.1882

¹¹ Se bl.a. Dansk Biografisk Haandleksikon.

¹² »Helsingør Avis«, 23.08.1882

¹³ Tikøb Sogneraads Møde den 22.06.1896

¹⁴ »Helsingør Avis«, 30.06.1896

¹⁵ »Helsingør Avis«, 29.04.1902

¹⁶ »Helsingør Avis«, 04.06.1902

¹⁷ Vilhelm Moldenhawer udnævntes i 1901 til etatsråd, en benævnelse, som gav adgang til 3. rangklasse. Titlen tildeltes som oftest civile embedsmænd.

¹⁸ »Helsingør Avis«, 22.10.1902

¹⁹ se bl.a. »Helsingør Avis«, 27.03.1903

²⁰ »Helsingør Avis«, 20.11.1902

²¹ »Helsingør Avis«, 10.01.1906

²² »Helsingør Avis«, 30.01.1906

²³ »Helsingør Avis«, 09.04.1906

²⁴ »Helsingør Avis«, 18.05.1917.

²⁵ Kraks Blaa Bog, div. årgange.

Betalte skat til den forkerte kommune i 100 år

Af Kjeld Damgaard

Kelleris Hegn er en af den tidligere Tikøb Kommunes mange skove. Skoven er i dag af mindre rekreativ værdi end før motorvejens anlæg tværs igennem området. Ikke desto mindre kan man stadig finde flere interessante minder fra fortiden, bl.a. tre oldtidshøje.

Skovens historie i nyere tid starter imidlertid først i 1790, hvor den blev udskiftet af landbrugsfællesskabet. Nogle arealer fra hhv. Nyrup og Munkgaard landsbyer blev tillagte, og i den forbindelse blev den indhegnet. Samtidig blev der oprettet en skovfogedbolig - Tornebakkehus - i skovens sydvestre udkant.¹ Denne ejendom var skovfogedbolig helt frem til 1971, og ses endnu ved den nu afgravede bakke, hvor Kongevejen førhen skar Humlebæk-Esrumvejen.

Huset ved Aveleddet

I den modsatte ende af skoven, ved Aveleddet, blev der senere - i 1853 - bygget et såkaldt hegnshus. Dette hus blev i lighed med mange andre i de øvrige skove, opført som følge af en ny lov fra 1851, der påbød ansættelse af en skovarbejder, hvis hverv det skulle være at føre tilsyn med hegnet omkring skoven. Dette arbejde var nødvendigt for at se til, at husdyr ikke trængte ind i skovene og ødelagde nyplantninger og lignende. Hegnet skulle i øvrigt også holde mennesker ude - idet skovtyverier til stighed forekom.

Hegnsmanden, som altså her fik embedsbolig i 1853, fik også til opgave at holde opsyn med ledet, som på samme måde ved indgangen til skoven, skulle holde dyr og mennesker ude. Ledet, som her af en eller anden grund gik avet om - d.v.s. i en retning, der er modsat det sædvanlige, f.eks. modsat solens eller urets retning, blev naturligvis kaldt Aveleddet.

Tikøb sogn

Det nye hegnsmændshus kom altså til at hedde Aveleddshus - et navn det endnu bærer. Da nu skoven for

langt størstepartens vedkommende lå i Tikøb sogn (incl. skovfogedstedet) og kun en mindre del i Asminderød sogn, var der naturligt at antage at denne nye tjenestebolig også hørte under Tikøb sogn.

Og sådan blev det. I folketællingerne og i de senere kommunale mandtalslister blev huset og dets beboere regnet med under Tikøb sogn. I skattekatalogerne blev beboerne sat i skat af Tikøb Sogneråd. Og når børnene skulle i skole, ja, så kom de naturligvis i Tikøb Kommunes skole i Nyrup. Og hvis der var gamle, uarbejdsdygtige i familien, så betalte Tikøb Kommune naturligvis aldersunderstøttelse.

Hegnsmændene og skovløberne

Hegnsmænd Jørgen Jensen boede sammen med sin kone, Karoline samt dennes tante, i mange år i huset. En hegnsmands indtjening var naturligvis ikke stor, men de bidrog som alle andre til kommunkassen. I 1885 betalte han således 6,48 kr - for hele året. Til sammenligning betalte skovfogeden i Kelleris samme år 28,80 kr.² I huset levede også Karolines tante, Dorteia Bremer, født i 1817. Hun modtog senere aldersunderstøttelse - da kommunerne fik denne forpligtelse fra 1891.

Efter Jørgen Jensen flyttede hegnsmænd Valdemar Hansen ind i huset omkring 1908. »Lange Valdemar« blev han kaldt, naturligvis på grund af sin højde. Hans hustru hed Emma og var indvandret fra Sverige. Deres tre børn kom alle i Nyrup Skole.³

Senere flyttede skovløber Johannes Olsen og hustruen Laura ind i huset. Og endnu senere skovløber Peter Jensen. Betegnelsen »skovløber« afløste i starten af århundredet den ældre betegnelse »hegnsmænd«, især fordi skovløberen nu havde fået flere hverv end blot at holde øje med hegnene. Alle børnene fra disse familier gik fortsat i Nyrup Skole, og skatten blev fortsat betalt til Tikøb Kommune. I Tikøb Kommunes første vejviser fra 1950 er skovløber Peter Jensen da også opført - i øvrigt med en skatteansættelse på 462 kr.⁴

*Det gamle »Aveleds-
hus« fotograferet i
1940'erne. Huset
havde længe været
umoderne og for dyrt
at modernisere og blev
derfor erstattet af et
nyt hus i 1953-54.
I en kort periode var
huset dog udlejet in-
den nedrivningen.
(Foto udlånt af
Helmuth Jensen,
Espergærde)*

»Landinspektøren kom forbi«

I 1953 blev Gurre Statsskovdistrikt imidlertid enige med sig selv om, at det ikke længere kunne svare sig at reparere på det gamle hus.⁵ Et nyt hus skulle derfor opføres, men dertil kræves jo en byggetilladelse. Om denne i første omgang blev sendt til Tikøb Kommune, vides ikke, men i alle fald er denne byggesag årsagen til, at Asminderød-Grønholt kommunes administration nu måtte kigge på et landkort: »Ligger huset i vores kommune?«⁶

I alle fald fik landinspektør Erik Steenbrandt i Helsingør en forespørgsel fra Asminderød-Grønholt Sogneraad, der ikke rigtig kunne få tingene til at passe. Steenbrandt tog ud og kiggede på huset og konstaterede ganske rigtigt, at huset lå i Asminderød-Grønholt kommune. For at være sikker rettede Steenbrandt også en henvendelse til Matrikeldirektoratet, der oplyste, at der ikke i perioden fra 1844 og til 1953 har været foretaget ændringer af matrikelsgrænser eller ejerlav i området. »Aveledshus« lå - og havde hele tiden ligget - på en del af matrikel nr 16, Toelt By.⁷

Skovløber Peter Jensen kunne imidlertid oplyse, at både han og alle hans forgængere altid havde betragtet sig som hørende til Tikøb Kommune. Steenbrandt forsøgte at forklare fejltagelsen på følgende

måde: »En Del af Kelleris Hegn er matrikuleret under Tikøb Kommune, hvorfor der foreligger Mulighed for, at man i sin Tid ikke har været opmærksom paa Skovens Deling i kommunal Henseende.«

Landinspektør Steenbrandt har dog svært ved at skjule sin forbløffelse over at tilsyneladende ingen har set så nøje på et kort, at det først blev opdaget efter 100 år. En anden årsag, som Steenbrandt imidlertid ikke nævner, har naturligvis også haft betydning for den manglende »opdagelse«. Huset tilhørte Skovvæsenet, og blev derfor aldrig handlet.

*»Lille Peter« Jensen
var skovløber i Kelle-
ris Hegn og boede i
Aveledshuset, da land-
inspektør Steenbrandt
bankede på en august-
dag i 1953. Peter
Jensen kunne oplyse,
at huset da altid havde
ligget i Tikøb Kommu-
ne.
(Foto udlånt af
Helmuth Jensen,
Espergærde).*

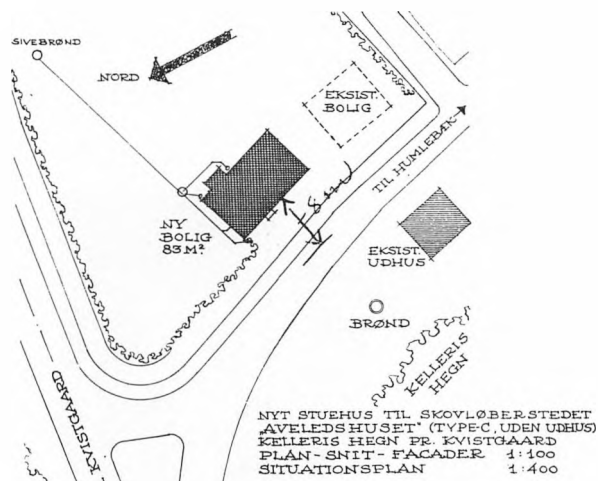

Det nuværende »Aveledshus«, bygget i 1953-54.
(Foto udlånt af Helmuth Jensen, Espergærde)

Siden 1953 har beboerne retteligt betalt skat til Asminderød-Grønholt Kommune. Om nogen regulering eller tilbagebetaling for de 100 års forkerte betalinger og ydelser blev der tilsyneladende ikke

talt om i 1953. Det ville vel også have været umuligt at gøre op - og vel også af meget ringe betydning for de to kommunekasser.

Oversigtstegningen, der fulgte med ved ansøgningen i 1953 om bygningen af et nyt skovløberhus i Kelleris - den byggesag, der »afslørede« husets rigtige kommune.

NOTER:

1. Gunnar Bergsten: »Skovene i Tikøb og Helsingør Kommuner«, 1999.
2. »Tikøb Kommunes Skatteligning 1885«, (Landsarkivet for Sjælland)
3. Skoleprotokol for Nyrup Skole.
4. »Vejviser for Tikøb Kommune« 1950-51.
5. Oplysninger fra Helmuth Jensen, der er søn af daværende skovløber i Aveledshuset, Peter Jensen.
6. Asminderød-Grønholt Kommunes Bygningskommission, j.nr. 2372, dat. 29.09.1953.
7. Skrivelse af 25. aug 1953 fra landinsp. Steenbrandt til Asminderød-Grønholt Kommune. (Tikøb Kommunes Arkiv, Helsingør Kommune).

Husmandsforeningerne i Tikøb Kommune

Af Karen Andersen

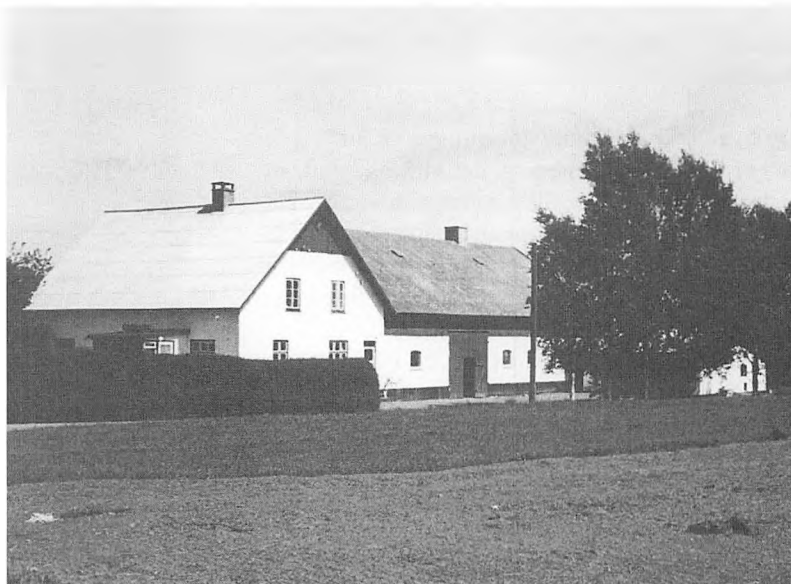
Karen Andersen, f. 24. jan. 1918 i Frederiksborg Slotsogn, som datter af arbm. Peter Mogensen og hustru Laura f. Rasmussen. Tjente som ung ved landbruget og som stuepige bl.a. på Elleborg Pensionat i Ellekilde. Gift 1936 m. Poul Jensen, men enke allerede året efter. Fra 1940 husbestyrerinde i Borsholm, og så gift med parcellist Peter Andersen, Grønvang i Borsholm. Husmandskone til mandens død i 1969, derpå hjemmehjælper til 1981. Formand for Tikøb Sogns Husmandsforeningers Husholdningsudvalg 1962-81. Sekretær ved Frederiksborg Amts Husmandsforeningers Husholdningsudvalg i 15 år. Har været aktiv i dilettant og sangkor samt skrevet egne erindringer og lejlighedssange. Bopæl i Horneby siden 1969.

Foreningens start

Med husmændenes forøgede antal, og under indtryk af de større landbrugs succes med samarbejde, blev der omkring århundredeskiftet rundt om i Danmark oprettet Husmandsforeninger. De første blev med stort besvær oprettet allerede i 1883.

»Grønvang«, var et typisk husmandsbrug med et tilliggende på 11 ha. Grønvang blev bygget i 1933, da Askerupgaard i Borsholm nedlagdes. Bygherre var Otto Mathiasen, Munkhøjgaard i Borsholm, mens bygmester var Julius Jensen, Saunte. Foto ca. 1960.

Frederiksborg Amt var meget sent på færde, men efterhånden kom der gang i foreningslivet, måske takket være bladet »Husmanden«.

Her i Tikøb Kommune kom nogle mænd således i tanker om, at de ville være med til at danne en forening for husmænd, hvad enten de kun havde hus med lidt jord eller måske helt op til 20-25 tdr. land. Dem der havde mere, syntes, de hørte til i Landboforeningen.

Foreningen i Tikøb Kommune

Den første Husmandsforening, der blev oprettet her i sognet, var Tikøb Nordre Sogns. Det var d. 29.1.1911.

Så fulgte Tikøb Søndre Sogns 27.5.1923. Helsingør Omegn havde en kort tid en forening, men af naturlige grunde blev den lagt sammen med naboforeningen, som var Øernes Husmandsforening, hvis oprettelsesår er lidt usikkert. Antagelig var det i 1922.

Helsingørkredsen har kun haft 3 formænd, nemlig Alfred Christensen og Bendix Hansen, Helsing-

ør Overdrev samt Peter Andersen, »Grønvang« i Borsholm.

Her i kommunen var der således fra 1920'erne 3 foreninger, som dannede Helsingørkredsen. De lokale foreninger havde hver sin egen bestyrelse på 7. I kredsbestyrelsen kom 2 fra hver lokalforening plus 1, altså 7.

Helsingørkredsens protokol begynder d. 24.2. 1929 og fortæller om de 3 foreninger, som nu er sammensluttet i Helsingørkredsen. Helsingørkredsen har altid været tilknyttet Frederiksborg Amts Husmandsforeninger ligesom foreningerne i Hillerød, Fredensborg, Frederikssund og Frederiksværk var. Formændene i disse kredse var automatisk med i amtsbestyrelsen.

Når der i amtsforeningen var arrangeret møder af forskellige slags, var alle lokalforeninger med. Disse møder blev holdt på »Hotel Leidersdorff« i Hillerød. Der kan nævnes generalforsamling, møder til drøftelse af aktuelle sager som gennem årene kunne være nok så alvorlige og ikke at forglemme Husmandsdagen med foredrag af kendte og fremstående folk.

Men for at en forening kan komme til at virke efter hensigten, må der være nogle, der vil yde noget til gavn og glæde for medlemmerne. Igennem de mange år husmandsforeningerne har bestået, har der været mange gode, dygtige og interesserede mænd og kvinder, som har gjort et stort stykke arbejde i bestyrelsen. Det bliver for omfattende, at nævne alle de brave mennesker ved navn, men de skyldes stor tak.

Og hvad står husmandsforeningen så for?

Det er en upolitisk forening, der virker fagligt, socialt og kulturelt. Der blev oprettet afdelinger kaldet udvalg, som skulle varetage medlemmernes interesse. Det blev til udvalg for husdyr, haver, planteavl og husholdning. Meget langt hen i tiden kom der tillige festudvalg.

Et festudvalg fortælles der om fra 1942. Der var pakkefest, kaffebord og bal. Adgang for 1,50 kr. pr. deltager, og Amerikansk lotteri med gavekort på 15 kr. i gevinst.

Den 18. marts 1949 blev der spiller dilettant, stykket hed: »Mikkel Røgters Glansperiode«, bagefter var der bal. Nu kostede billetten 3,50 kr. Men det var ikke fest altid.

Peter Andersen, f. 1906, parcellist, ejer af »Grønvang« ved Borsholm fra 1937 til sin død i 1969. I perioden 1946-56 formand for Tikøb Nordre Sogns Husmandsforening - derpå kredsformand i Helsingørkredsen. Formand for Frederiksborg Amts Husmandsforeninger 1960-69. Desuden medlem af styrelsen i De samvirkende Sjællandske Husmandsforeninger. Foto fra 1966.

Det var jo de forskellige udvalg, der varetog medlemmernes interesse. Til hjælp på forskellige felter kunne bestyrelsen indbyde en af de faglige konsulenter, som var ansat af amtets husmandsforeninger, alt efter hvilket udvalg der indbød. Der var et godt samarbejde med Landboforeningen, for eksempel kan nævnes maskinkonsulent og konsulent for svi- nedrift. Regnskabsføringen var fælles med alle De Samvirkende Sjællandske Husmandsforeningers kontor i Roskilde.

4 H haver

4 H klub ideen kom fra Amerika og har bredt sig overalt i Danmark. De fire H står for Hoved, Helbred, Hjerte og Hånd, det er for børn fra 10 til 14 år.

Bagved Nygaard Skole var et stykke jord ledigt. Kommunen gav tilladelse til at benytte det i nogle år, men så blev det bestemt, at der skulle bygges mindre huse på grunden, så var det slut med de dyrkede små haver, som børn ellers havde stor glæde af. Det var frivillige hjælpere, der med støtte af en ungdomskonsulent hjalp piger og drenge med dyrkingen. Det var et glad og stolt barn, der kunne komme hjem med blomster eller grøntsager fra egen have.

Der gik mange år, før der igen blev oprettet en 4 H klub. Den blev da oprettet af husholdningsudvalget, som havde fået tilladelse til 1 gang om ugen i vinterens løb at benytte Nygaard Skoles køkken. Også her fik børnene hjælp og undervisning af en ungdomskonsulent og frivillige damer. Der var forskellige former for hobby samt madlavning og bagning.

I november-december mødtes nogle sangglade børn en gang om ugen for at øve julesange til brug ved julemødet, som Husholdningsudvalget indbød til. Så var der Luciaoptog og små sketch. Og der kunne - på Nygaard Skole - være et fremmøde på omkring 100 af foreningens medlemmer.

Møder og generalforsamlinger

I foreningerne blev der flere gange om året indkaldt til bestyrelsesmøde, for at man kunne tilrettelægge, hvad der kunne tilbydes medlemmerne. Her drøftede man tillige aktuelle emner og blev enige om, hvad arrangementet skulle koste, og hvem der skulle indbydes til at holde det påtænkte foredrag, vise film

eller hvad man nu kunne blive enige om. Og der blev bestemt en dato for den obligatoriske generalforsamling, samt stedet for afholdelsen. Her skulle formanden aflægge beretning for årets gang, kassere- ren læse regnskabet og udvalgene fortælle om, hvad de havde arbejdet med. Og der blev drøftet nye planer.

Kredsens generalforsamling

Gerne sidst i januar var der berammet generalforsamling for alle foreningerne, den blev holdt på Tikøb Kro, men efter at Borsholm Forsamlingshus var oprettet, blev der skiftet mellem de to steder. Det var i mange år en stor dag. Hele dagen gik med at aflægge beretning, læse regnskaber op, drøfte årets forløb og snakke, komme med gode forslag, eventuelt kritisere om noget ikke var, som man gerne ville have det. Frokostpause med hygge og snak, for nogens vedkommende var det jo måske kun den ene gang om året, man traf hinanden.

Alle konsulenterne var også indbudt, de måtte så fortælle om, hvad de arbejdede med indenfor deres område, og hvad der skulle gøres mere. Også pressen var mødt op, det var godt, for så kunne befolkningen læse om, hvad Husmandsforeningen kunne gavne det mindre landbrug med, og måske selv blive medlem.

Lidt om hvad der gennem årene blev indbudt til

Det var jo ikke altid faglige emner, men også fester, jubilæer, udflugter, høstfest, andespil og julemøde.

Det var dog ikke kun indenfor vores egen kreds, der skete noget. Kredsen var jo tilsluttet sammen- slutningen Frederiksborg Amts Husmandsforenin- ger, også hertil blev man indbudt til at deltage.

Dyrskuer

Som omtalt var der et godt samarbejde mellem Landboforeningen og Husmandsforeningen og også med »Unge Landmænd«, ikke alene når det gjaldt de mange forskellige konsulenter, men også ved tilrettelæggelse af det årlige dyrskue, som blev holdt i Hillerød. 25. Maj 1968 var det 125 års jubilæums dyrskue og hermed det sidste i Hillerød.

I nogle år blev dyrskuet afholdt på Kalvøen i Frederikssund. Nu foregår det festlige skue i Roskilde.

Husmandsrejserne var en væsentlig del af foreningernes virke. Her fik både de mandlige og kvindelige medlemmer mulighed for at opleve andre dele af Danmark samt komme på besøg hos ligestillede. Her er en gruppe på besøg på »Grønvang« i Borsholm i juli 1953.

Jubilæumsdagen var meget festlig, godt vejr, stort fremmøde ikke mindst takket være at kongeparret Kong Frederik d. 9. og Dronning Ingrid glædede alle ved deres tilstedeværelse.

Her på egnen var og er der stadig dygtige landmænd, som med glæde og interesse sender deres dyr med til dyrskue, mange har fået fine præmier. Dyrskuedagene var for nogle den eneste tid på året, hvor der blev anledning til fritid.

Marshall-planen

Den anden Verdenskrig var hård også for landbruget, det indså U.S.A., og gennem F.A.O., som også Husmandsforeningerne var repræsenteret i, kom der en velkommen støtte kaldet Marshall-planen.

Også her i kredsen blev ydet hjælp til opførelse af nye staldbygninger og til forskellig slags landbrugsmaskiner. Marshall-planen blev vedtaget i 1947 og ophørte i 1953.

Husmandsrejser

I 1884 begyndte nogle fremsynede folk, at tilrettelægge de senere så udbytterige rejser for Husmandsforeningens medlemmer. Rundt om i Danmark tog nogle interesserede mennesker den opgave på sig, at finde egnede steder at fremvise for medlemmer fra andre egne af landet.

Det var som reglen en gruppe på 20-25 stk som i 4 dage blev vist om til interessante steder. Både i by og på land var der noget at fremvise og overnatning var hos den lokale Husmandsforenings medlemmer. Det var spændende at modtage en gæst fra en anden egn af landet, og der blev udvekslet erfaringer og oplevelser.

Også i Helsingørkredsen har mange i tidens løb haft glæde ved at komme på besøg hos ligestillede med samme interesse, og der har gennem årene været nogle, også her i kredsen, som påtog sig at arrangere 4 dages husmandsrejser.

Fra venstre ses daværende formand for husholdningsudvalget, Emilie Christiansen, Gurre, kasserer Olivia Nielsen, Gurre samt best.medl. Karen Andersen, Borsholm, ca 1955.

På Helsingør- og Tikøbegnen er der mange seværdigheder både historiske og nutidige. I flæng kan nævnes Kronborg, Skt. Mariæ Kloster, museer, Gurre Slotsruin, og naturligvis var man på besøg på veldrevne landbrug og gartnerier. Og så var der køreturen i den smukke egn.

Noget om kvindernes afdeling

Mændene havde i mange år haft deres afdelinger i foreningen, som de havde interesse for. Når mændene tog hjemmefra for at deltage i møder, var det så konernes arbejde at passe dyrene, fodre og malke. Det var også godt nok, men efterhånden fandt kvinderne på, at de også ville hjemmefra, komme på kursus og lære noget. Nogle mænd syntes ikke om ideen, men når kvinderne havde sat sig noget i hovedet, blev det gennemført. Derfor blev Husholdningsudvalget dannet, sammensat af 2 fra hver af de 3 for-

eninger plus 1 mere. Det skete 24. september 1927, og den første formand blev Marie Halberg fra Øerne, derefter blev Emilie Christiansen, Gurre, formand og endelig Karen Andersen, Borsholm. Husholdningsudvalgets arbejdsopgave var meget alsidig i alt hvad der omfatter hjemmet fagligt, kulturelt og socialt.

Indtil 1947 var der ikke nogen fastansat konsulent i amtet her, men fra Roskilde kunne man få Mary Petersen til at komme og undervise, der var naturligvis langt mellem besøgene heroppe, da Mary Petersen var ene om jobbet. Men som årene gik, kom der styr på udvalgets arbejde, og kvinderne var meget interesserede i at lære noget, som kunne være til gavn for hjemmet.

Der var jo ikke i alle hjem radio - hvorfra man kunne få oplysning - og slet ikke fjernsyn, men der var på andre måder tilbud om noget af interesse. Blandt andet var der mulighed for at deltage i produktudstilling i Helsingør og Hillerød, hvor man kunne vise frem, hvad man havde af hjemmelavede produkter og håndarbejde.

Der var også sommerudflugt og i Høng var der Husmandsskolen, hvortil man kunne komme i 4 dage på kursus. Det var den tids form for ferie, så kom man da sammen med ligestillede fra andre steder på Sjælland. Men man kunne naturligvis også deltage i mændenes fester og arrangementer.

Der var stadigvæk stor tilslutning, når Husholdningsudvalget indbød til oplysning af enhver art, så i april 1947 fik amtet en fast husholdningskonsulent, nemlig den anderkendte husholdningskonsulent Anna Nørgaard, Hillerød. Nu kom der rigtig gang og system i udvalgets arbejde og tilbud. I halvtredserne og lidt frem i tiden kunne der tilmeldes så mange kvinder, der ville med på udflugt, at der kørte 2-3 busser, som jo kom længere, end dengang der kun kørte hestevogn.

I Hillerød på »Hotel Leidersdorf« og senere på Missionshotellet, blev alle lokale husholdningsudvalg indbudt til forskellig form for møde. Det var forårsmøde med foredrag, den store husmoderdag og i mange år blev der sat flagallé op, og alle hoteller blev fyldt med spisegæster. Dagen bød på foredrag og underholdning. Julemødet samlede også mange deltagere. Det var gerne optakten til juleforberedelserne i hjemmene.

Husmandsforeningen og de nye navne

Husmandsforeningerne har haft stor betydning for det mindre landbrug, men den lille ejendom med alsidigt dyrehold, som før kunne ernære en hel familie, er ikke stor nok mere.

I begyndelsen af 1969 talte man om, at sammenlægge de 3 foreninger, og på generalforsamlingen d. 13. Februar 1969 blev forslaget enstemmigt vedtaget. Navnet var nu: »Helsingørkredsens Husmandsforening«. Formanden havde siden 1956 været Peter Andersen, Grønvang i Borsholm, men han døde samme år som sammenslutningen skete.

I 1958 blev det obligatorisk, at medlemmerne fik ugebladet »Husmands-hjemmet«, navnet blev senere ændret til »Landbrugsmagasinet«.

Også husmandsforeningerne rundt i landet har ændret navn og hedder nu: »Dansk Familiebrug«.

Som »Helsingørkredsens Husmandsforening« virkede foreningen i en årrække, men er nu sammenlagt med en naboforening.

KILDER:

Artiklen er baseret på Karen Andersens egne erindringer samt materiale fra husmandsforeningerne i hendes besiddelse. Desuden diverse avisartikler, sange m.v.

Protokoller fra de respektive foreninger findes på Flynderupgaard Museet.

Glimt fra Bistrup

Af Agnes Olsen

Agnes Olsen, født i Tinkerup d. 31.03.1925 som datter af Johannes Jørgensen og hustru Johanne. »Tinkerupgaard«. Efter realeksamen i 1942 ansat som kontorelev ved Tikøb Kommune i administrationskontoret i Tikøb. 1946 uddannet som kontorassistent. 1947 gift med Henry Kaae Olsen. »Lergaarden« i Bistrup og derefter taget del i alt på gården forefaldende arbejde. Medlem af Tikøb Kommunes Skolekommission 1958-70 og formand for Tikøb Skolenævn 1970-74. Henry Olsen har stadig slægtsgården, men jorden er bortforpagtet.

Det hænder ikke så sjældent, at mine børnebørn stiller mig nogle spørgsmål, som jeg først må tænke en del over. Og så kommer tanken: »Ih, hvor er alt dog forandret, siden jeg var barn«.

En dag sagde mit barnebarn: »Mormor, hvad gjorde Du, da I ikke havde bil og Du cyklede til Tikøb og måtte have varerne med hjem på bagagebæreren?«

Det ville unægteligt have været svært, hvis jeg havde måttet have alle mine indkøb på cyklen, men det var heller ikke nødvendigt. Der kom nemlig en lang række handlende til gården hver uge.

Alle de handlende

Om mandagen kom der en fiskemand fra Dronningmølle. Og om tirsdagen kom en ostemand fra Frensborg og en bager fra Esrum.

Om onsdagen kom købmandens kommis på cykel fra Havreholm og spurgte om hvilke varer han skulle have med næste dag. Det blev noteret op i en kontrabog, og jeg regnede ud, hvad vi kunne få for vores rationeringsmærker, og hvad vi havde brug for i vores husholdning. Vi var 5 + en karl, undertiden 2 karle, hvis det var en travl tid.

Om torsdagen kom der en slagter med forskellige kødvarer og pålæg. Senere på dagen kom købmanden med de bestilte varer, og der blev omhyggelig noteret, om han havde fået vores rationeringsmærker. Da vi havde høns, fik han - som en del af betalingen - de æg, som vi ikke selv havde brug for.

Om lørdagen fik vi brød fra Havreholm Bageri. Foruden almindeligt rugbrød og sigtebrød havde han også finere franskbrød og kager, men slet ikke det udvalg, der findes i forretningerne i dag.

Vores daglige forbrug af mælk hentede vi om aftenen ude fra kostalden i nogle store fade, som vi satte ned i en kold kælder. Næste morgen kunne vi skimme fløde af, som vi havde til madlavning og til at piske til flødeskum.

Vores fiskemand, der jo kom om mandagen, kørte i et såkaldt »rugbrød«. Vore mange katte kendte lyden af hans bil, og kom løbende ud fra laden og stalden. De fik altid lidt fiskeaffald, eller jeg købte et par sild til dem. De kostede ikke ret mange ører dengang. Der kom tit varevogne af den slags, men kattene kom kun, når det var ham. Kattene må kunne lugte, at det var ham. Hans fisk var der ikke megen grund til at rose. De havde ligget i hyttefade fra om lørdagen, og de havde af og til lidt tjæresmag af dette ophold.

Uldjyden

Der kom desuden mange forskellige handlende til gårdene. Af og til kom en »uldjyde«, som vi kaldte ham. Han havde bag på cyklen en stor bylt tøj, som han havde samlet i et blåt klæde af tykt bomuld. Når han kom ind ad døren, nåede min mor ikke at sige, at vi ikke skulle have noget, før han havde smidt bylten på køkkengulvet og løst op for sine herligheder. Der var farvestrålende trøjer til os børn og et stort udvalg af herreundertøj med lådden vrang. Det var meget brugt, da mange soverum ikke var opvarmet og arbejdet i marken om efteråret var koldt og vådt. Det var herligt at høre hvordan den rejsende kunne

fremhæve sit udvalgs fine kvalitet. Der blev pranget og tinget lidt ved køkkenbordet, og han bedyrede, at vi havde fået en fin kvalitet for en uhørt lav pris. Når vi gik varene igennem, når han var gået, opdagede vi meget tit, at der var småfejl i de strikkede varer. Han havde sikkert fået tøjet meget billigt på fabrikkerne i Jylland.

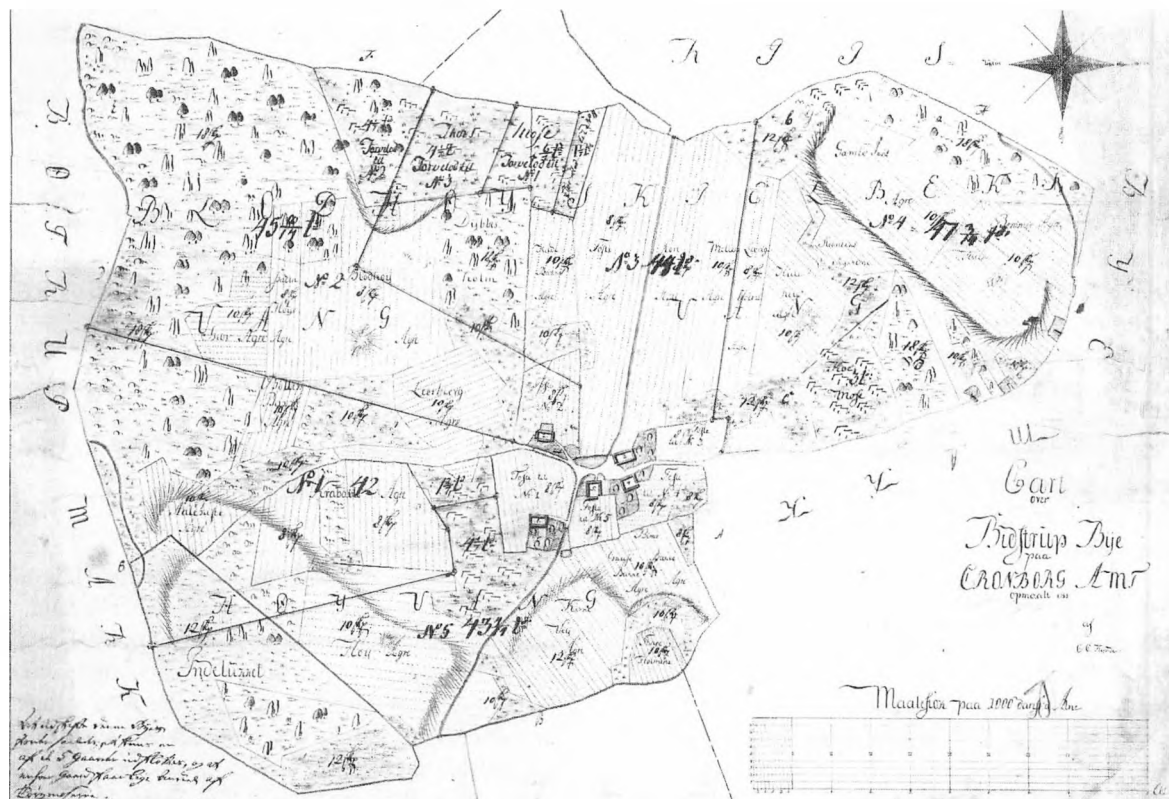
En anden handlende, der også af og til kom, var en, der solgte lerbåde og skåle. Han kom i en gammel åben ladvogn, der var dækket med en pressening. Når vi fjernede denne pressening, så vi de mest farvestrålende skåle, der var anbragt i et godt lag halm. De var smukt dekoreret i firne farver med drueranker og blomster. Der var af og til ujævnheder i glasuren, men det var spændende for os børn at se de mange fine ting.

Det kunne hænde, at der kom en mand og solgte koste og børster. Men da vi fortalte, at vores nabo, der var blind, selv lavede disse ting til os, kom de ikke igen.

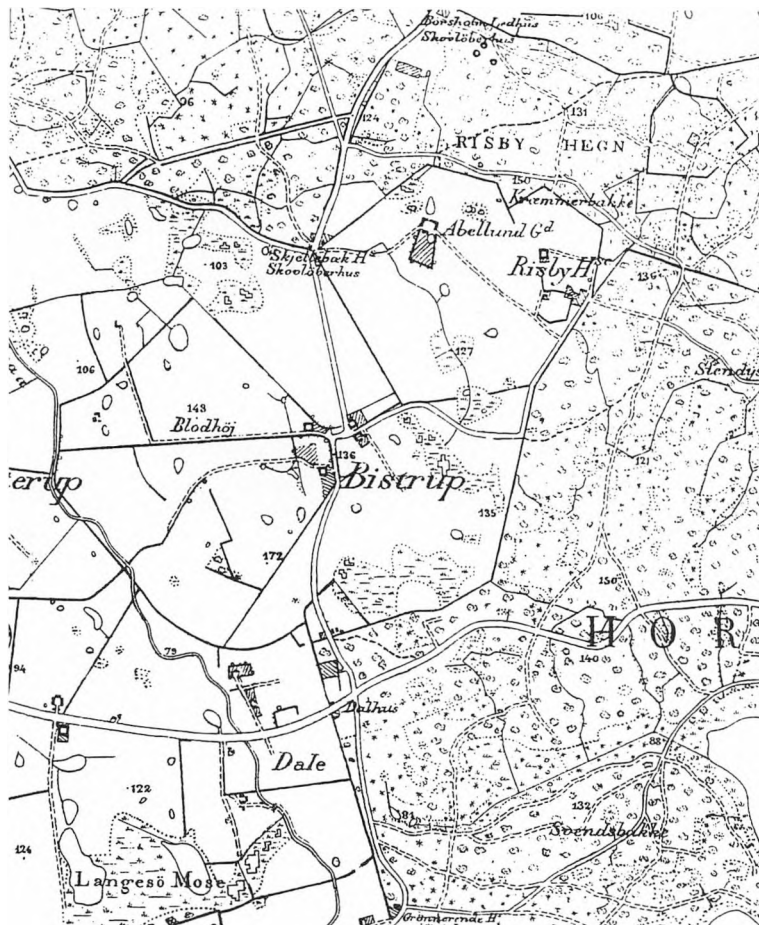
De arbejdsløse

Da det var forbudt at tigge, var det de mest mærkelige ting, som de arbejdsløse kom og faldbød på gårdene. De måtte kun sælge de ting, som de selv havde lavet. Jeg kan huske, at en mand kom og solgte pinde til at binde stueplanter op med. Han havde snittet et fint mønster og skrevet et skriftsted på dem.

Nogle kom og solgte de arbejdsløses blad, »Arbejdet adler«. En mand fra »Frelsens Hær« kom hver anden søndag med »Krigsraabet«. Op mod jul

Det ældste eksisterende kort over Bistrup. Kortet er tegnet i 1788 og viser byen 5 gårde placeret rundt om gadekæret. Kun to af gårdene ligger endnu på de samme pladser, nemlig Sanderødgaard (gård nr 1) og Holmegaard (nr 4). Lergaard (nr 2) og Ledgaard (nr 3) er hhv. flyttet lidt mod vest og nord, medens Abellund (nr 5) er flyttet helt ud af selve byen og nyopført på marken ved Risby.

Bistrup som byen så ud omkring 1881. Abellund er udflyttet, men vejforløbet er endnu ikke ændret.

blev der solgt hjemmelavede julenisser og papirsblomster, til at sætte på juletræet. Jeg har også af til tænkt på, hvor lidt en dame tjente ved at cykle rundt og sælge sikkerhedsnåle, snørebånd, hårnæ og andre mærkelige småting. Pengene var få, og der var mange fattige.

Det var ret almindeligt, at man sparede lidt op til jul. Der var dannet foreninger, som kaldtes »Julens Glæde«. Der var ansat en dame, som tog rundt til foreningens medlemmer hver uge, og så kunne man indbetale et beløb til hende. Beløbet blev stemplet ind i en bog, og så kunne man følge med i, hvor meget der i årets løb var opsparet. Det var jo ikke de store summer der blev indbetalt, men det var rart med lidt ekstra til juleindkøbene.

Jernhandlere

Til gårdene kom der af og til en jernhandler, som opkøbte gammelt jern, der var kasseret i årets løb. Der lå gerne en bunke forskelligt, f.eks. jernringe, brækkede harvetænder og jernredskaber, der var defekte. En gang kom der en jernhandler her og spurgte, om vi havde en stor jernhammer han kunne låne til at slå nogle store stænger over med. Da vi skulle se hvordan der gik ham, var han forsvundet med både jern og hammer. Den handel gav ikke noget overskud til os.

Der blev i det hele taget ikke kasseret ret meget. En ting som gamle klude blev pakket ned og gemt indtil »Kludekræmmeren« kom og købte dem. De blev vejet og min mor fik nogle få kroner for dem,

Lergaarden, som den så ud, før den brændte den 31. august 1931 - her fotograferet i første halvdel af 1890'erne. Efter branden nyopførtes gården lidt østligere end den nedbrændte gård. Drengen ved siden af hesten i vandkanten er den senere ejer af Lergaarden, Martin Olsen.

men så var de af vejen på en god måde. Under krigen blev uldne klude sendt til opkartning på en fabrik i Jylland, og vi fik dejlige heluldne tæpper tilbage.

Genbrug - en gammel opfindelse

Man kendte ikke ret meget til lossepladser. Alt hvad der kunne brændes, blev brugt i komfur, kakkelovne eller under vaskekedlen. Køkkenaffald blev brugt til grisefoder og haveaffald kom på møddingen til fin kompost. Der blev ikke kasseret noget, så længe det på nogen måde kunne repareres. Et sæt herretøj af en god kvalitet blev sprættet op og vendt hos skrædderen - men så sad brystlommen i den forkerte side - og man var afsløret! Men det gjorde ikke så meget, da man så, at selveste provsten også gik med vendt jakkesæt. Han var en meget fin og agtet velærværdighed.

Egen produktion

Vores husholdningsbudget var ikke ret stort. Vi dyrkede selv vores kartofler og mange grøntsager. Vi

slagtede en gris et par gange om året. Den måtte ikke være alt for stor, men der var næsten altid flæsk i saltkarret - til at stege. En god fedekalv blev slagtet hvis vi skulle have en familiefest. Høns og æg blev også brugt en del i husholdningen. En ugentlig grøddag med pandekager var fast tradition og velkommen hos karlene, der havde god appetit efter at have gået mange timer i marken eller stalden. Der var masser af frugt i haven, og der blev syltet store krukker med marmelade, gelé og syltetøj. Hyldebærssaft var meget eftertragtet om vinteren, når man døjede med forkølelser. Alt blev udnyttet, og en skål æbler var altid på bordet om aftenen hele vinteren.

De unges fritidsliv

Mange unge vil i dag nok tænke, at livet på landet for en del år siden må have været meget trist og kedeligt. Fjernsyn kendte man intet til, der var langt til biografer og anden underholdning, men alligevel var der dog liv på gårdene. Der var folkehold på alle gårdene: Mindst 1 karl på hver gård. Ingen hav-

de hushjælp i form af fast pige, men af og til kom en vaskekone eller en rengøringshjælp: Karlene havde det hyggeligt sammen. De spillede kort om vinteren og fulgtes ad til gymnastik på Tikøb Skole. Det var Tikøbs meget aktive idrætsforening, der stod for dette. I de strenge vintre under krigen, måtte de betale 2,- kr hver til hjælp til brændsel, for at få en smule varme i den store kakkelovn.

Om sommeren cyklede de til fodbold i Tikøb, eller de tog til Hornbæk Strand og fik en rask svømmetur. Fritid var der dog ikke for meget af. I den tid hvor der skulle luges roer, tjente karlene lidt ekstra ved at arbejde på akkord om aftenen. På den måde fik de lidt oveni lønnen, der ikke var ret høj i forvejen.

Besætningen skulle passes

Dagen begyndte tidligt. Der var besætning på alle gårdene i Bistrup, og køerne skulle malkes, og mælken skulle være ude ved vejen ved 6.30 tiden, hvor mælkeemanden kom fra Havreholm Mejeri for at hente den. Hvis den ikke var der til tiden, faldt der mange spydigheder om at være en slem »syvsover«. Antallet af malkekvæg var dengang i forhold til gårdenes størrelse, da man mest fodrede med egne produkter. Her på Lergaarden havde vi for det meste 10 malkekøer + opdræt af kalve og kvier. På Holmegaard, der havde dobbelt så stort et areal, var der også en større besætning. På alle gårdene havde vi både grisesøer og fedegrise. Det var helt naturligt, at der var en flok høns samt ænder - nogle havde endog gæs til jul. På den måde havde husmoderen en lille biindtægt.

Da en god besætning krævede en del arbejdskraft, forsvandt køerne fra mange gårde. Der blev også forlangt store køleanlæg, for at holde mælken frisk til den efterhånden lange transport til mejeriet. De små andelsmejerier forsvandt og mælken kørt til de større bymejerier. Her på Lergaarden solgte vi de sidste køer, da vi som et lille bierhverv, var begyndt at støbe havefliser, som vi solgte til de mange nybyggede sommerhuse i 1965.

For at klare markarbejdet havde gårdene her indtil 1951 udelukkende heste. Holmegaard havde 4 heste, medens vi på de andre gårde havde 3. Da traktorerne kom frem, fik vi her i Bistrup den geniale idé, at man i fællesskab købte en traktor. Det var en god og robust Volvo, som man skulle skiftes til at bruge, medens man skulle beholde hestene til det lettere arbejde. Der skete dog det, at de alle havde brug for traktoren samtidigt, så da der var gået en 3-4 år, købte de hver en, og så var »Traktor-laugets« historie slut.

Kørslen af mælk til Havreholm Mejeri blev en gang om året udliciteret blandt bønderne i de forskellige distrikter. Den landmand eller vognmand, der ville gøre det billigst, fik så dette arbejde. Det foregik med hestevogn, og om vinteren var det et ekstra arbejde at få hestene broddet, så de kunne stå fast på de isglatte veje. Det var ikke altid nemt, først skulle staldarbejdet være færdigt hjemme hos en selv, og derefter ud på mælketuren.

Kontrolassistenten

Indenfor det sidste århundrede har man gjort meget for at få bedre indtjeningsmuligheder for landbru-

Niels Olsen, der var født i Ørby, giftede sig med datteren af gårdejer Lars Bendtsen på Lergaarden i Bistrup. Hun hed Betzy Andrea Larsen og var født 1853. Niels Olsen var medlem af Tikøb Sogneråd 1904-07.

Hans Nielsen ejede Holmegaard i Bistrup fra 1888 til 1911. I perioden 1898-1904 var han medlem af Tikøb Sogneråd.

get. Medens der for mange andre erhverv har været konkurrence og sjældent mulighed for at støtte og hjælpe hinanden, så har landmændene stået sammen og dannet landbrugs- og andelsforeninger.

Nogle landmænd, der havde stor interesse i kvægbrug, sluttede sig sammen i kontrolforeninger. Her i Bistrup havde vi *Havreholm og Omegns Kontrolforening*, men den var kun en ud af mange kontrolforeninger over hele Danmark. En kontrolforening ansatte en ung mand med et udvidet landbrugsskoleophold med kursus i kontrolarbejde. En gang hver måned kom kontrolassistenten så til hver gård og noterede op hvor meget mælk hver ko havde ydet og hvor stor fedtprocenten var for hver ko. På denne måde kunne ejeren af besætningen følge med i hvilke køer, det var bedst at beholde kviekalvene fra, således at man efter en årrække kunne få en højtydende besætning.

Lars Peter Nielsen

Det at være kontrolassistent var mest for unge landmænd, der hurtigt fandt et andet job at arbejde med. Men kontrolassistenten for Havreholm og Omegn var en mand, der blev ved dette arbejde i over 25 år. Lars Peter Nielsen var en mand med mange særlige interesser og mange egenskaber. Han blandede sig ikke i andres diskussioner, men vidste besked med mange ting. Hans store interesse var naturen og dyrelivet, især lagde han mærke til fuglelivet og kendte fuglene både på udseende og deres sang. Hans hukommelse var enormt god. Hvad der interessede ham og han havde læst i avisen, kunne han lang tid efter give en udførlig beretning om.

Børnene var glade for hans selskab. Han snakkede meget med dem og tegnede for dem. Når de derimod blev 13-14 år, syntes han, at de i dag havde det alt for godt. Han selv havde - som stor dreng - været ude at tjene på gårde, hvor han ikke havde haft det godt. At flytte en stor flok køer kunne være et hårdt arbejde for en dreng, da tøjrpælene var lavet af træ og vanskelige at trække op, når tøjret var viklet godt om pælen. Nu havde han affundet sig med tilværelsen og flyttede fra den ene gård til den anden og sov i forskellige senge hver nat. Særligt om vinteren kunne det være slemt at komme i et koldt gæsteværelse, hvor sengetøjet ikke havde været varmet op i en hel måned. Han havde derfor selv syet en sovepose af gamle uldne tæpper. Den fulgte ham på turen rundt sammen med en gammel varmedunk. Man skulle ikke prøve på, at lave om på hans vaner. Han kom altid til en ny gård ved 11.30 tiden. Og da

Holmegaard fotograferet omkring 1950, hvor stuehuset netop er renoveret. Bemærk Bistrup Vandværk til højre for Holmegaard.

Kontrolassistent Lars Peter Nielsen.
(Foto udlånt af Frede Jensen, Borsholm).

vi dengang spise varm mad om middagen, var det ikke altid lige let at skulle have et ekstra måltid parat. Det blev aldrig lavet om.

Han var dog på ingen måde fordringsfuld, men kunne godt lide sund mad. Han kom tit ind med en stor buket løgstilke eller purløg, som han spiste til maden. Han påstod, at så blev man aldrig forkølet - og det var han da heller aldrig.

Et lavt forbrug

En ting, der gik L.P. Nielsen til hjertet, var da ligningsmyndigheden i Tikøb Kommune ikke ville godkende hans meget lave privatforbrug. Han førte meget nøje regnskab over hver øre, som han gav ud - og det var ikke ret mange, og kun til det allermest nødvendige. Tøj købte han aldrig, da han fik meget foræret af brugte ting. Luksusvarer nænnede han ikke at bruge på sig selv. Kost og logi var en del af hans lille løn, så der var ikke meget til skattevæsenet. Hans sag blev prøvet ved landsskatteretten. Han vandt sagen - og stor var hans glæde idet hans ære lå ham meget på sinde.

Efterhånden som køerne blev solgt på gårdene, var der ikke behov for en kontrolassistent mere. Kontrolforeningen blev ophævet, og Lars P. Nielsen

rejste til Jylland, hvor han havde et hus i nærheden af sine søskende. Han førte regnskab for nogle få gårde her i omegnen og kom derfor af og til på besøg, indtil helbredet svigtede. Selvom han havde ført et lidt hårdt liv, nåede han dog en høj alder og han fik tilmed af »Landboforeningen for Frederiksborg Amt« hædersbevis for lang og tro tjeneste.

Landevejens folk

Det skete ikke så sjældent, at vi fik besøg af en af landevejens farende folk. Som regel kom de og spurgte om de måtte få lov til at sove i høet i stalden. Når vi havde set, at de ikke havde tændstikker på sig, fik de lov til at være her, og de fik en madpakke med, når de drog afsted igen næste dag. En sommereftermiddag kom en yngre mand og bad om husly, og han spurgte om han også kunne regne med at få mad hos os. Da han så frisk og rask ud, sagde min mand til ham, at vi skulle spise om en time, men om han kunne slå vores græsplæne, medens han ventede. Han så først på plæneklipperen og derefter på græsplænen - og så tog han resolut sin cykel og kørte sin vej!

En anden gang kom min mand ud for at fodre hestene, før han gik i seng. Da han tog en knippe halm til hestene, lå der en mand i dyb søvn under den. Manden undskyldte meget, vendte sig om og sov videre. Næste morgen var han gået igen.

Mask fra Wiibroe

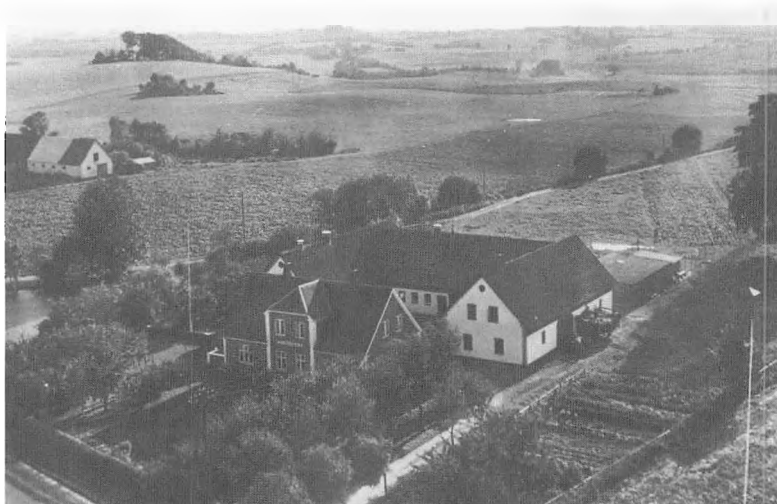
Som et ekstra tilskud til køernes foder, hentede Bi-strups bønder mask på Wiibroes Bryggeri i Hel-

Ole Jensen, Sanderødgaard, ses her - med hat - på sin vogn. Længst til højre ses hustruen, Marie Jensen. Stedet er Sanderødgaards gårdsplads og tiden er ca 1910. (Postkort i Flynderupgaard Museet).

singør. Mask er et affaldsprodukt ved ølbrygning, men et udmærket foder til malkekøerne, der derved bliver i god foderstand, inden de skal slagtes.

Bønderne hentede selv masken i hestevognen, og det var en god tur i det ellers lidt ensformige landmandsliv. Hestene blev ofte spændt fra i bryggeriets stald, og der blev givet en øl, medens der blev læsset. På kontoret, hvor de betalte for masken, blev der også givet en gratis øl. Nu var »bunden lagt« og så var det jo fristende at gå en tur i byen og få en snak på »Hold An«.

Lergaard ca 1955. Bemærk, at der på Sanderødgaards marker (der ses i baggrunden) endnu ikke er påbegyndt grusgravning.

En fin, ny hat

Engang var det blevet lidt sent for Ole Jensen, Sanderødgaard, og det var mørkt, da han kørte hjemad. I Teglstup Hegn kom der pludselig et kraftigt vindstød, og Ole Jensens hat fløj af og var umulig at finde. Da det var en fin og ny hat, ville han jo gerne finde den igen. For at huske, hvor det var sket, spændte han hestene fra vognen, lod vognen stå og gik hjem med hestene. Da det blev lyst næste dag, gik han med hestene tilbage til vognen og ledte efter sin gode hat. Til hans store forbauselse lå hatten nok så fint bag i vognen. Han kunne jo ikke vide, at den ikke var fløjet længere.

Undergrunden

På flere af gårdene er der grusaflejring under jorden. Her er der blevet gravet grus, som man solgte blandt andet til kommunen, som grusede vejene i perioder med sneglat føre.

Hvor der er grus i undergrunden, er der meget ofte også tørvemoser. På Lergaarden er der således en meget dyb tørvegrav. Her blev der under Første Verdenskrig skåret mange tørv. Men også tidligere blev der skåret tørv, bl.a. blev der i forrige århundrede solgt en del tørv til Havreholm Papirfabrik.

Vandværket

Indtil 1908 havde gårdene i Bistrup hver deres brønd, hvor man selv pumpede vandet op. De fire

gårde blev imidlertid da enige om at lave et fælles vandværk: »Interessentskabet Bistrup Vandværk«. Det blev etableret med en stor vindmølle, der i blæsevejr kunne trække vandet op til gårdenes forbrug. De første år var man således meget afhængig af, om der var vind nok, men efter nogle år blev der anskaffet en stor motor, som blev sat i gang i stille vejr.

Brønden var meget dyb, og vandet var fri for forurening. Desværre var der dog en del gul okker i vandet, så vasketøjet fik en grå farve. Da der for få år siden skulle ofres en del på motorhus og beholdere, og da Helsingør Kommune samtidig førte ledninger hertil, blev vandværket nedlagt, og gårdene er nu alle tilsluttet det kommunale vandværk.

Høstgildet

Selvom gårdene i Bistrup ligger ret tæt, har vi ikke ret meget kendskab til hinanden mere. Gårdene har været meget i handel og skiftet ejere mange gange. Mange ejere har været det vi kalder »københavnerbønder«. De har haft deres erhverv i byen og ikke altid haft ret meget kendskab til landbruget. De har drømt om, hvor romantisk det ville være at bo på landet, men de er ofte blevet skuffet over de mange problemer, der kan opstå. I dag er der ikke besætning på nogle af gårdene. Jorden er forpagtet ud,

Tikøb Idrætsforenings gymnastikopvisning på Tikøb Skole i 1946.

I bagerste række fra venstre ses: Helge Larsen, Danstrup, Henry Kaae Olsen, Bistrup, en karl fra Ll. Esbønderup, Christian Christiansen, Helsingør Overdrev, Ingemann Hansen, Tikøb, Niels Erik Frederiksen, Ll. Esbønderup og Anders Olsen, Reerstrup.

I forreste række f.v.: Niels Jørgensen, Tinkerup, Poul Svendsen, Plejelt, Ove Hermann, Tikøb, Ejnar Jensen, Plejelt, Mogens Jørgensen, Danstrup-lund samt en ukendt.

og bygningerne er lejet ud til forskelligt industriarbejde.

For en del år siden var der fælles interesse for landbruget og man samarbejdede mere. Man enedes således om at holde et fælles høstgilde til glæde for karlene og nogle venner, der havde hjulpet til i høsten. Man samlede om de festligt pyntede borde og hver især medbragte sild og snaps samt smørrebrød og tilhørende drikkevarer. En lokal »spillemand« satte med sin harmonika en god stemning til sange og livlig dans til hen på de lyse timer. Til høstfesten var der skrevet et par sange og der blev holdt taler, hvor man takkede for godt arbejde i den travle høsttid.

Foreningen for unge landmænd

De unge på landet brugte en del af deres fritid til at dygtiggøre sig. Der var aftenskoler, hvor de blev undervist i almindelige skolefag, dog mest i regning. En dyrlæge, Stub Nielsen, kom og fortalte lidt om forskellige dyresygdomme, og en konsulent fra landboforeningen fortalte om plantesygdomme og bekæmpelse af disse.

Der var dannet en forening: »Foreningen for unge Landmænd for Tikøb og Omegn«. Den kom rundt på gårdene, hvor der så var en konsulent med, som

gennemgik forskellige afgrøder, husdyrhold, staldbygninger eller hvad de unge nu havde interesse i at lære noget om. De blev altid gæstfrit modtaget af gårdens ejer og blev beværtet med kaffe eller en forfriskning. Det blev betragtet som lidt af en ære, at få besøg af unge landmænd - så var gården da værd at vise frem.

Om foråret var der af og til roelgningskonkurrence. Selvom præmien ikke var ret stor (f.eks. var det i 1941 en bankbog på 10,- kr), så var det en ære at blive nummer et. Selvom de unge havde haft en travl dag, var de flittige til at møde op til disse arrangementer - ofte måtte de endda cykle langt for at være med. Men der var altid godt kammeratskab og højt humør.

Foredragsforeningen

Selvom vi i Bistrup ikke havde ret meget længere til Hornbæk, end til Tikøb, så var det dog foreningslivet i Tikøb, vi sluttede os mest til. I Tikøb var der mange foreninger. Først og fremmest Tikøb Idrætsforening, som stadig er meget aktiv. Der var foreninger for hvert af de politiske partier, der var en husholdningsforening samt en foredragsforening, som dog ikke eksisterer mere. Foredragsforeningen var den tids kulturelle samlingspunkt. Gårdejer Ole

Tikøb Foredragsforening.

afholder Møde Fredag den 5. ds. Kl. 7½ paa Tikøb Kro. Forfatterinden, Fru **Estrid Ott** vil tale om en Rejse med Rensdyr over Finmarken til det nordlige Ishav. Ledsages af Lysbilleder) hvortil indbydes.

Helsingør Dagblad, den 01.02.1937.

Søren Andersen, Linderupgaard i Plejelt, var i mange år dens meget aktive formand. Som stor skolepige fik jeg lov til at komme med til disse foredrag, der ofte var ledsaget af lysbilleder. For mange år siden kom grønlandsfareren Lauge Kock og fortalte om sine spændende rejser over Grønlands indlandsis med hundeslæde og meget primitiv udstyr. Jeg har senere læst, at hans kortlægning og optegnelser var meget nøjagtige - men allerede dengang viste han lysbilleder med et stort kort over Grønland, hvor hans rejse var indtegnet.

Forfatterinden Estrid Ott kan jeg også huske. Hun fortalte levende om alle de strabadser hun havde været ude for. Efter hendes foredrag fik jeg lyst til at læse om hendes optegnelser og lånte bøger på biblioteket. Foredragene var altid på Tikøb Kro, og man fik en god snak over en kop kaffe bagefter. Man var enige om, at der nok blev smurt lidt godt på for at krydre det lidt og gøre det lidt mere spændende.

Et »farligt« foredrag

En foredragsholder, der havde været på en lang tur til Kina, holdt et meget langt foredrag. Nu er Kina et meget stort land, og selvom han fortalte om den særprægede befolkning og om krigen mod Japan, havde han meget svært ved at holde tilhørerne vågne. Kroejerens søn sad således på første række og snorksov, men pludselig faldt han forover, og uden at gribe for sig, slog han panden ned i det hårde parketgulv. Næste dag mødte han op på Tikøb Skole med stor bule og blå pande.

I dag ser og hører man mange af disse foredrag på TV hjemme i sin stue. Men det var nu alligevel

hyggeligt at få en snak om tingene og udveksle Tikøbs nyheder på godt og ondt. At man bagefter skulle ud i kulden og gå eller cykle hjem, var vi så vant til.

Dilettant på Tikøb Kro

Medlemmer af foredragsforeningen spillede engang dilettant. Det var »Bolettes Brudfærd« (eller »Sognets Skræk«), som blev opført til megen fornøjelse ikke mindst for dilettanterne selv. Hvad handlingen i stykket gik ud på, hæftede man sig ikke mest ved, men derimod mere ved om de medvirkende kunne deres roller. En lidt tunghør »skuespiller«, bøjede sig således ned mod sufflørkassen og sagde ganske højt: »Jeg kan ikke høre hvad Du siger«. Den replik lever endnu. En meget anset herre, der spillede med, blev i stykket skældt ud for at være »et bøvet bredbenet madposedyr«. Den hang også i luften længe efter.

Foreningslivet i Tikøb var dog på den tid meget præget af de politiske foreninger og deres ungdoms-afdelinger. Den konservative forening og KU holdt dog mest til i Hornbæk, selvom den hed »Konservativ Forening for Tikøb og Omegn«. Venstreforeningen og VU var meget aktive. De unge VU'ere havde studiekredse, hvor de tog rundt i hjemmene og der behandlede forskellige emner, som de skiftedes til at forberede med henblik på at kunne debattere dette. Det kunne f.eks. være kendte forfattere, deres liv og lidt om nogle af deres værker. Hver vinter forberedte de en dilettantforestilling, som trak fulde huse, og så var der bal bagefter. Kroejer Johannes Granberg var glad for disse aftener, og han inviterede bestyrelsen og dilettanterne på en god aften - vederlagsfrit!

Mange foreninger

Tikøb Husholdningsforening havde også sine møder og demonstrationer på Tikøb Kro indtil der blev indrettet et skolekøkken på Tikøb Skole. Udover at man lærte meget om madlavning, var der også kursus i kjolesyning, vævning og finere broderi. Der fik man råd og inspiration til mange nyttige fritids-sysler. Da aftenskoleloven kom i 1937, var det husholdningsforeningens formand, Ellen Pedersen fra Linderupgaard i Plejelt, der i mange år var leder af aftenskolen. Hun afløstes af fru E. Kalko, Søgaard

i Tikøb og senere var lederen fru Carla Jørgensen, Rosendal i Skibstrup samt fru Inga Skyum, Tikøb.

Selvom alle skulle være i sygekassen, så var der en forening, der afholdt stort juletræ med bal bag-eftter og stort pinsebal i Klosterris Hegn. Sygekas-sefanen stillede op til mange begravelser, hvis man ikke frabad sig dette.

I Tikøb var der i en del år en »Selskabelig Forening«. Det var ikke for hvem som helst. Man hyg-gede sig med en god middag en gang hver vinter og havde ellers selskabeligt samvær på Tikøb Kro.

Præstegaarden

Det var på ingen måde kun på Tikøb Kro, at »der skete noget«. Der foregik meget i Tikøb, som dog ikke blev så meget omtalt. I Tikøb Præstegaard holdt den daværende Provstinde, Nanna Petersen (1866-1932), møde for unge piger en gang om måneden. Det var en hyggelig sammenkomst - et »pigemøde«. Medens de unge piger syslede med deres medbrag-te håndarbejde, læste provstinden højt for dem af kristelige romaner. Der blev sunget meget, og der blev serveret the med præstegaardens hjemmebagte kager. Nogle af de unge piger, der havde broderet meget smukke hedebodyge, gav disse arbejder til en velgørenhedsbazar, som gevinst på lodsedler.

Provstinden var svagelig, havde dårlig ryg og nåe-de ikke nogen høj alder. Da hun døde, bad provsten 8 unge piger om de ville bære kisten ud af kirken. De unge piger var alle klædt i sorte, halvlange kjo-ler, og det var meget højtideligt at se dem bære ki-sten ud af kirken, der den dag var fyldt til sidste plads. Normalt er der seks til at bære en kiste, men provst Petersen havde fået den daværende tømrer Andersen til at sætte to ekstra »stroppe« i således, at der var 4 piger i hver side. Provst Petersen leve-de i nogle år alene, men giftede sig igen. Hans nye kone ønskede ikke at blive tituleret »Provstinden«, men ville kun kaldes »fru Petersen«. I 1938 rejste provsten til Lyngby, men endnu omtales han med megen respekt, som den personlighed han var.

Provst Laurits Johannes Angelo Petersen (1868-1943) blev sogne-præst i Tikøb 1915, men beholdt sin provstetitel. I 1933 blev han provst over Lyngge-Kronborg Herred, et arbejde han gik meget op i.

Provst Petersen havde været ansat på De dansk Vest-indiske Øer som provst, og derfor bevarede han i Tikøb titlen som provst.

Om spejdernes start i Tikøb

Den nye præst, der kom til Tikøb i 1938 var Martin Frøkjær-Jensen. Han kom fra et embede i Niløse ved Dianalund. Her havde han et stort ungdomsarbejde i KFUM og K og deres ungdomsafdelinger. Dette ungdomsarbejde fortsatte han og hans meget sym-patiske kone her i Tikøb. Præstegaarden var sam-lingspunkt for disse møder, der på mange punkter mindede meget om spejderarbejde, men med et me-re religiøst islæt. Det foregik altid meget livligt, der kom mange, man sang meget, og selvom de unge i dag måske synes, at vi var kedelige, så var der altid et godt humør over vores møder. Hver sommer var der sommerlejr og der var dejlige cykelture, som un-der krigen ikke blev generet af biltrafikken. Dette ungdomsarbejde er senere tilsluttet KFUM & K-spejderne i Danmark. I Tikøb har de fået en spej-derhytte, hvor der stadig er megen aktivitet.

Handelslivet

Tikøb var samlingspunktet og man indkøbte almin-delige dagligvarer i forretningerne i Tikøb. Der var en stor Brugsforening, som lå overfor møllen, der var to købmandsforretninger ved kroen. Der var en

slagterforretning, samt en slagter, der havde lidt udsalg, men som også kørte ud på gårdene og handlede. Ved gadekærret lå der en skomagerforretning og overfor var der en smedie, hvor der altid var livlig aktivitet. Her kom bønderne og fik beslået deres heste eller de fik repareret forskellige redskaber.

Indtil bønderne selv anskaffede sig en kværn var turen til møllen en tilbagevendende begivenhed. Her var der tid til en snak, medens kornet blev kværnet til grisefoder. Møllen i Tikøb var en smuk og velholdt vindmølle. Når det rigtigt blæste, kunne man høre hvordan sejlene i vingerne gav efter for vinden og fik vingerne til at snurre hurtigt rundt. Ejeren af møllen og Søgaard hed Holger Jensen (tog som ældre navneforandring til Jein). Han var tredje generation af gård- og møllejere i Tikøb.

Skovløberne

Ved skovbrynet ligger et skovløbersted ved hver skov, hhv. Klosteris Hegn og Horserød Hegn. Her boede skovarbejderne, der dengang hed skovløbere. Ved disse beboelseshuse var der også en staldbygning, hvor der var plads til et par køer. Skovløbernes løn var ikke ret stor, men en ekstra indtægt kunne de få, ved at deres kreaturer fik lov at græsse langs skovbrynet.

Til skovløberhusene var der som regel et lille jordstykke. På dette areal var der nogle, der havde planteskole. De såede her nye træer, som de passede og lugede indtil de var store nok til at plante ude i deres voksested i skoven. Dette var et tålmodighedsarbejde, som krævede en del tid, så det påhvilede gerne skovløberens kone.

Blinde Kristian

En person, som jeg synes skal nævnes, når jeg tænker nogle år tilbage er Kristian Svendsen. Vi sagde altid »Blinde Kristian«. Det var bestemt ikke sagt nedsættende, men han var totalt blind. Vi tænkte ikke på hans handicap, for han færdedes helt ubesværet på gårdene. Han kom altid gående fløjtende, både fordi han var i godt humør og fordi han på økøet kunne høre, hvor han var. Hans hørelse var helt utrolig: Engang sad han bag på hestevognen, og medens de kørte kunne han høre, hvor der var sat telefonpæle op, da de lige havde fået telefon. Disse stod i gærdet langs med markvejen.

»Blinde Kristian«, som Kristian Svendsen (1903-73) blev kaldt, havde haft en svær barndom, men forstod at få det bedste ud af sit liv, trods sit handicap. (Foto udlånt af Gurli Thye, Mørdrup).

Når jorden var snedækket, kunne han ikke orientere sig. Så var en vinter lang og svær for ham at komme i gennem, for da måtte han blive hjemme på den ejendom, hvor han boede, den nuværende Hornbækvej 661 B.

Børstenbinderi

Han havde lært børstenbinderi, så han lavede bl.a. staldkoste af materialer, som han fik tilsendt. Fra nabogårdens heste fik han hestehår, som han lavede nogle gode stuekoste af. Han blev altid glad, når han kunne lave en handel. Når køerne stod på stald, kom han gerne og striglede dem, og han gjorde sig meget umage for at få dem fine blanke.

Om vinteren, når vi tærskede, kunne han godt stå på halmloftet og tage halmknipperne og bære dem længere ind på halmloftet. Der var sat halmknipper og tove for, så han kunne gå uden at der skete ham noget.

Han var meget stolt, da man lærte ham at træde koblingen ud på traktoren. Så kunne han nemlig køre langsomt frem mellem hobene, når vi kørte korn ind fra marken.

Den bedste tid for ham var, når vi sorterede kartofler. Da kunne han stå og dreje svinget til kartoffelsorteren. Han blev meget skuffet, da en nabo satte en motor på, så han blev overflødig hos ham.

Trods sit handicap, var Kristian altid glad. Han beklagede sig aldrig. Han færdedes meget på gård-

ene, men vi hørte ham aldrig tale nedsættende om nogen, og han bragte ikke sladder videre. Da han blev ældre, kunne han ikke høre så godt mere, og kunne ikke længere færdes alene, men han var glad for at være i sit hjem, hvor han blev passet godt. Hans sidste leveår havde han hos Johs. og Dagny Jensen på Plejelt Overdrev.

Gårde og landbrug i Bistrup

De fleste landbrugsejendomme i Bistrup var i tidligere tid slægtsgårde. Det regnedes for helt naturligt, at når en gårdejer kom op i årene, så var det sønnen eller en anden slægtning, der skulle overtage gården. Men i Bistrup er kun Lergaarden endnu i den gamle slægts eje. De øvrige ejendomme har skiftet ejere mange gange.

Sanderødgaard, Hornbækvej 657, matr. nr. 1, Bistrup

Før Søren Pedersen købte gården i 1794, havde han fæstet gården. Det skete allerede i 1762, da han overtog gården efter sin afdøde fader, Peder Hansen. I midten af 1960'erne påbegyndtes en storstilet grusgravning på gårdens arealer.

1794-1818 Søren Pedersen (søn)
 1818-1843 Ane Cathrine Larsdatter (enke)
 1843- Jens Olsen (søn)
 -1880 Ane Olsdatter (enke)
 1880-1918 Ole Jensen (søn)
 1918-1923 veksellerer Johannes Theodor Henriques
 1923-1926 boghandler P. E. Bluhme
 1926-1927 Jens Lauritsen Sandager
 1927-1930 proprietær A.C. Jespersen

*Johannes Pedersen,
Sanderødgaard,
foto 1930.*

1930-1960 gaardejer Johannes Pedersen
 1960-1963 højesteretssagf. Ole Gangsted Rasmussen
 1963-1973 entreprenør Poul H. Hansen m.fl.
 1973-1985 entreprenør Aksel Jensen
 1985-1990 lærerinde Kirsten Aagaard Nielsen
 1990- SGC Genbrugscenter A/S

Lergaard, Hornbækvej 663, matr. nr. 2 a, Bistrup

Gården lå oprindeligt noget længere mod vest, men er opført på sin nuværende plads, efter en brand i 1931. Til ejendommen hører 28 tdr. ld. Gårdens navn stammer antagelig fra en af markerne i Mellem Vangen, som fra gammel tid er blevet kaldt Leerbecks Aas.

1794-1807 Morten Nielsen
 1807-1843 Lars Mortensen (søn)
 1843-1873 Lars Bendtsen
 1873-1908 Niels Olsen (svigersøn)
 1908-1945 Martin Olsen (søn)
 1945-1952 Jensigne Kaae Olsen (enke)
 1952- Henry Kaae Olsen (søn)

Ledgaard, Hornbækvej 666, matr. nr. 3 a, Bistrup

Gården lå oprindeligt lidt sydligere - helt op til Risbyvejen. Den 17. august 1922 brændte den imidlertid og blev derpå genopført på sin nuværende plads.

1794-1818 Niels Hansens enke
 1818-1855 Hans Larsen
 1855-1868 Jens Hansen
 1868-1895 Johanne Sophie Mathiassen (enke)
 1895-1918 Carl Jensen (navneforandring til Leedgaard)
 1918-1936 cykelhandler Otto Petersen
 1936-1936 Laura Petersen, f. Olsen (enke)
 1936-1942 grosserer, autoforhandler Albert Andersen

*Martin Olsen, født
1880, ejede Lergaarden
i perioden 1908 til sin
død i 1945.*

Abellund blev indtil 1918 drevet som et traditionelt landbrug, men med direktør Witzkes overtagelse blev gården en »københavnsgård«. Gården blev bygget om og især stuehuset fuldstændigt moderniseret. Billederne viser gården før og efter ombygningen i starten af 1920'erne. (Fotos på Flynderupgaard Museet).

1942-1947 fabrikant Einer Lindeberg
 1947-1947 landmand Svend Petersen
 1947-1957 viktualieforhandler Einer Nielsen
 1957-1960 landbrugskonsulent Erik Jensen
 1960-1964 major Louis Wilhelm Hansen
 1964-1967 afd.chef og maskinforhdl. Chr. Vogt
 1967-1977 vognmand Leif Aa. Andreasen
 1977-1995 gaardejer Greif Andreasen
 1995- gaardejer Jacob Hemmingsen

1911-1918 Peter Nielsen (søn)
 1918-1922 Christian Ricardt Blichart Christensen
 1922-1936 cykelhandler Otto Petersen
 1936-1940 Laura Petersen (enke)
 1940-1966 Søren Westergaard Christensen
 1966-1987 Palle Westergaard (søn)
 1987-1997 Barbara og Jan Laue
 1997- François Parbst og Jakob Evert

**Holmegaard, Hornbækvej 662,
 matr. nr. 4 a, Bistrup**

Gårdens ældste bygninger stammer fra 1876-77, men i perioden 1969-1988 er der på ejendomme opført bl.a. ny svinestald, kvægstald, ungdyrestald, lagerhal samt to maskinhaller. I 1995 bestod besætningen af 110 sortbrogede malkekøer og 120 stk. ungvæg, kvier m.v.

1794- Hans Pedersen
 -1827 Børge Jensen
 1827-1827 pastor Grønberg
 1827-1852 William Austin
 1852-1888 Niels Hansen
 1888-1911 Hans Nielsen (søn)

Stuehuset på Holmegaard inden ombygningen.
 (Foto udlånt af Kirsten Westergaard).

Ejendommen Hornbækvej 661 B, som den daværende ejer kaldte Brunsgaard, som den så ud i 1968. Huset er siden brændt, og et sommerhus opført i stedet.

Abellund, Hornbækvej 708, matr. nr. 5 a, Bistrup

Ejendommen er opkaldt efter ejeren i starten af 1800-tallet Jacob Güntelberg Abel. Direktør Witzke ombyggede i starten af 1920'erne det gamle strå-tækte stuehus til en moderne ejendom i herskabsstil. Til ejendommen hørte oprindeligt ca 66 tdr.ld., men en del jord fra Risby er tillagt. Gården brændte d. 31. jan. 1937, men er genopført på samme sted.

- 1802-1809 Jacob Güntelberg Abel
- 1809-1812 Niels Wilhelm v. Weldingh
- 1812-1813 Niels Jonas Nielsen
- 1813-1837 grosserer Christian Borries
- 1837-1873 Hans Hansen
- 1873-1918 Edvard Andreasen
- 1918-1935 direktør Carl Frederik Wilhelm Witzke
- 1935-1944 grosserer, autoforhandl. Albert Andersen
- 1944-1950 malkemaskinefabr. Adolf Strange-Hansen
- 1950-1953 grosserer Louis A. Melchior
- 1953-1960 Hans Mikkelsen (Frankrig)
- 1960-1971 gaardejer Sylvest Hansen
- 1971-1980 revisor K. Kristensen
- 1980- Jan Meulengracht m.fl.

Hornbækvej 661 A, matr. nr. 2 b, Bistrup

I 1842 udlejede ejeren af Lergaarden denne parcel i 99 år, men ejendommen blev udstykket fra Lergaarden allerede i 1864 og solgt som en selvstændig ejendom. Tilliggendet er på 10 tdr.ld. Et mindre stuehus og udbygninger var bygget med lerstampede vægge. Ejendommen blev drevet som et mindre landbrug og havde en medhjælper, men kun nogle

få kreaturer, en enkelt hest og en gris. Søren Westergaard drev den sammen med Holmegaard i en årrække. Hans Christensen udlagde markerne til hindbær og jordbær. Senere beplantede K.W. Jacobsen jordene md frugttræer. Aksel Jensen gravede grus på ejendommen, hvorfra han lagde en del jord til Sanderødgaard.

- 1842-1864 Ole Larsen
- 1864-1877 Maren Kirstine Frederiksdatter (enke)
- 1877-1917 Hans Olsen (søn)
- 1917-1945 Ole Olsen (søn)
- 1945-1946 Haagen Vindahl Andersen
- 1946-1956 Søren Westergaard Christensen
- 1956-1966 Hans Christensen
- 1966-1980 plantageejer K.W. Jacobsen
- 1980-1980 Jørgen Jensen og Arne Munk Johansen
- 1980-1986 Annelise Pedersen og Tonni Rasmussen
- 1986- T.R. Entreprenørkørsel Helsingør ApS

Hornbækvej 661 B, matr. nr. 2 d, Bistrup

Ejendommen er udstykket fra Lergaarden, og er på 10 tdr. ld. Ejeren gennem en del år, Svend Simonsen, dyrkede dels jorden, dels kørte han som brødkusk for Havreholm Bageri. Ejendommen har ikke fra gammel tid noget navn, men de seneste ejere, har givet den navnet »Brunsgaard«. Den oprindelige ejendom er brændt og det nybyggede hus fungerer nu kun som sommerbolig.

- 1864 Lars Bendtsen
- 1864-1903 Anders Larsen
- 1903-1936 Magnus Emil Christensen
- 1936-1947 Olga Sohie Christensen (enke)
- 1947-1960 brødkusk og jordbruger Svend Simonsen
- 1960-1962 direktør Jørgen Hansen
- 1962-1994 Ruth Brunsgaard Hansen (g.Seligmann 1964)
- 1994- Maj Brunsgaard Seligmann

Stor-Brand i Havreholm

»Abellund« lagt i Aske — Brandinspektør Harvig og tre Brandfolk i Livsfare.

»Den røde Hane« har travlt med at gale for Tiden her paa Egnen. I Gaar Eftermiddags var der Storbrand i Tikøb Sogn, idet Lystgaarden »Abellund«, Bistrup, Havreholm, tilhørende den kendte Bilgrosserer Albert Andersen, Hellerup (de 3 A er), gik op

Overskrift i Helsingør Dagblad d. 01.02.1937.

Mit liv med skoven

Af Aksel Sørensen

Aksel Sørensen, f. 15. maj 1918 på Vapnagaard ved Helsingør som søn af skovkusk Peter Sørensen og hustru Emma. Udlært som tømrer i 1938. Har boet hele sit liv i Tikøb-området og været engageret i bl.a. etableringen af museet i Tikøb Frysehus og i »Flynderupgaards Frilandskulturcenters Venner«. Har udgivet »Tikøb i Billeder« - en lokalhistorisk billedkavalkade (1994). Følgende artikel er erindringer, skrevet i 1989, men ikke tidligere trykt.
Død 1998.

Fra mit vindue kan jeg se skoven og mit barndomshjem. Jeg har det dagligt for øje, og derfor er det vel ikke mærkeligt, at tankerne tit går til tiden, da jeg boede der.

Når jeg går tur i skoven, går vejen oftest der forbi. Ad den sti, der er blevet dannet af mange års fodtrin, går jeg imellem de store bøge, hvor der næsten altid er en kølig, frisk vind imellem stammerne og en svag susen fra toppene. Der er noget storladent og majestætisk over disse store bøgetræer - og det er, som om de stemmer sindet til ro og hvile.

Min vandring fortsætter over til Kirkestien ved »Valdemars Port« - og følger denne et stykke ind i

skoven. Jeg har gået i denne skov utallige gange, og jeg kender hver en sti og spor deri. Men der er bestandig noget, der drager én til endnu en tur...

Jeg nærmer mig søen, hvor en frisk brise står ind og får vandet til at bevæge sig i krusede bølger. Ved mit gamle badested skvulper vandet ind under brinken. Det får mig til at tænke tilbage på dengang jeg badede her. Det er mange år siden.

Det var nu ikke nogen særlig god badestrand - fyldt med sten inde ved kanten og mudder længere ude af alle de forrådnede siv og tagrør, der igennem tiderne havde lejret sig på bunden. Men jeg lavede en lille bro, et stykke ud over stenene, så var der tilpas til at kunne svømme. Et bord og to bænke satte jeg op på bredden. Så blev det til et udflugtsmål, - med kaffe på flaske og lidt af mors kage!

Et lille skilt, jeg havde sat op på et træ, med påskriften: »Privat Badested«, brød skovrideren sig ikke om, så det måtte jeg tage ned igen.

Jeg synes at skoven var pænere dengang, i mine barne- og ungdomsår. Nu ligger det hele og flyder efter skovningen med spor af store maskiner, der slæber eller kører træet ud til skovvejene. Det skal jo kunne afhentes af store lastbiler. Dybe spor overalt, især hvis det er en fugtig periode. Og ved udtynding af kulturer, skal der laves brede udhug for at de store maskiner kan køre der, når træet skal samles sammen. Intet foregår med håndkraft mere.

Godt for skovarbejderen - men dårligt for skoven.... De pæne, akkurate brændestabler er en saga blot! Nu bliver det hele samlet af store maskiner med kran og aflæsset i tilfældige bunker.

Derfor skal denne beretning om mit liv med skoven hovedsagelig handle om tiden omkring min barndom og ungdom. Og om hvordan man levede og arbejdede dengang. Den er også tænkt som en hyldest til mindet om min far og mor, der trofast arbejdede for at holde sammen på hjem og familie. Som havde respekt for tilværelsens gøremål. Og for den arbejdsplads, de var tilknyttet, og hvor de udførte deres livsgerning.

*Gurrevej med
Valdemarslund
til højre,
fotograferet i
1930'erne.
(Foto i Det kgl
Bibliotek).*

Dette er altså ikke nogen familiehistorie, selvom der også kunne fortælles en del om dette emne. Vi var jo en ret stor familie, og selvfølgelig var der også besvær og trivialitet i dagligdagen. Det hele var ikke bare romantik! Men når jeg nu tænker tilbage i tiden, er det næsten altid de positive ting ved tilværelsen der kommer tydeligst frem - og så synes jeg, at jeg har haft et godt - LIV MED SKOVEN....

Mit liv med skoven

Min tilknytning til skoven begynde, da min fader blev ansat som skovkusk hos skovfoged Børgesen i Nyrup Hegn. Skovfogeden boede i en - syntes jeg dengang - herskabelig bolig, og var på den tid en fin mand, som man havde respekt for. Jeg erindrer dog ikke meget om skovfogedfamilien, - jeg var jo ikke ret gammel dengang - men har fornemmelse af, at det vist var meget flinke mennesker.

Skovfogedboligen ligger der endnu og ser ud, som den altid har gjort - en velholdt trelænget gård af bindingsværk og røde mursten og med stråtag. Ikke langt derfra ligger et lavt stråtækt hus, som nu hedder »Hjørnet«. Det indeholdt dengang to lejligheder, og vi boede i den ene.

Jeg tror, jeg var et års tid gammel, da vi flyttede dertil fra »Vapnagaard«, hvor jeg var født, så i sagens natur husker jeg ikke meget fra den tid.

Efter nogle få år i Nyrup Hegn blev min fader skovløber i Gurre Vang, og det er denne skov, der skulle blive »Mit livs Skov«. Vi boede først i Gurrevangshus, der ligger der endnu og ser ud som dengang - det må have været omkring år 1924.

Der hørte et lille stykke jord til, foruden et stykke have og en staldbygning med plads til to køer og en gris. Det var meget almindeligt, at en skovløber skulle have en ko eller to, desuden en gris og høns, ænder eller gæs, efterhånden der blev råd til det.

Valdemarslund

Nærmeste nabo var skovridergården »Valdemarslund«. En endnu større og finere bolig end skovfogedens. Der hørte et ret stort landbrug til, og på dette var der en forpagter. Når far så skulle have pløjet og harvet sit lille stykke jord, lånte han hest og redskab hos forpagteren, mod så til gengæld at gøre tjeneste hos ham, mest i høstens tid.

På skovridergården boede skovrider Muus. Han var ikke særlig stor af »statur«, men i kraft af sin

stilling en meget betydningsfuld person. Han var den øverste over alle, og det var ham, der bestemte over skovarbejderne og hele skoven.

Dengang var en skovrider en person, der følte sig højt hævet over sine undersåtter, og en mand man skulle tage hatten af for, når man mødte ham. Skovløberne gjorde det. Skovrider Muus var en sådan person, og vi børn havde meget respekt for denne »fine« mand!

Hans kone var også en fin dame, men meget rar og flink mod os skovløberbørn, som undertiden kunne blive sendt i et eller andet ærinde over på skovridergården. De havde en søn der var lidt ældre end mig, ham legede jeg en del med, og jeg fik noget af hans tøj forærende, når han voksede fra det eller han bare skulle have noget nyt. Det var jeg meget stolt over, selvom jeg var lidt beklemt ved at gå med det. Det var alt for fint, syntes jeg, finere end det jeg var vant til at gå med.

Kom jeg på skovridergården for at lege med Ole eller i et andet ærinde, blev jeg næsten altid ført ind i køkkenet af skovriderfruen for at få en kage, et bolsje eller lignende. Der duftede så dejligt fint og fremmed i huset. Dengang var der også pige i huset, og i sådan et køkken var pigen altid i nystrøget, sæbeduftende forklæde!

»Gurrevangshus«, fotograferet i 1998. (Foto: Kjeld Damgaard).

I forbindelse med skovridergården var der en meget stor have, og en planteskole hvor man tiltrak planter til skoven. Her arbejdede min fader en del. Han var den nærmest boende skovløber, så det var naturligt, at han skulle passe skovriderens have og være med i planteskolen. Som følge deraf fik jeg også min gang disse steder, og jeg husker endnu de fine revede gange i haven og de store bede i planteskolen, hvor min far såede, prikledede og lugede de små planter som senere skulle plantes ud i skovene.

Vogterdreng

Der hørte et »mindre jordbrug« til skovløberhuset og plads til et par køer var der da også, men da jordarealet var så minimalt, kunne der umuligt avles foder nok til dyrene på dette. Afgrøderne måtte derfor begrænses til lidt korn, roer og kartofler.

Græsset og høet blev hentet i skoven. Der hørte en eng til huset, den lå ude i skoven og var altså et ubeplantet areal, hvor der voksede noget vildt græs, og man kunne høste en del hø der, så der kunne blive til staldfoder til køerne om vinteren. Græsnngen foregik på den måde, at vi drenge skulle vogte køerne i skoven, når vi kom hjem fra skole, eller hele dagen de dage vi ikke var i skole - vi gik kun i skole hveranden dag dengang.

Vi trak afsted med køerne til et sted i skoven, hvor vi måtte lade dem gå løse og græsse. Det var fader, der anviste, hvor vi skulle gå med dem, for det var jo ikke allevegne de måtte gå. De måtte selvfølgelig ikke gnave af de små træer, derfor skulle træerne have en vis størrelse, før køerne måtte komme der. Græsnngen foregik for det meste langs med veje og spor, hvor træerne var lave, og der derfor var rigelig med græs.

Når vi fik en ny ko eller kvie med i skoven, måtte vi i den første tid gå

med den i tøjr, indtil den havde vænnet sig til at gå løs uden at rende sin vej.

Køerne havde klokker om halsen, så vi hele tiden kunne høre, hvor de var. Det skete jo, at man var så optaget af leg, så køerne kom for langt bort, og pludselig kunne vi ikke høre klokkerne mere. Så var det bare om at komme afsted og se at få fundet dem, inden de forsvandt alt for langt væk!

Det kunne ske, at vi ikke kunne finde dem og måtte gå hjem og fortælle, at køerne var blevet væk. Det var ikke sjovt! Hvis de så var rendt hjem - hvilket skete - og moder havde sat dem ind i stalden, var der nogen, der åndede lettet op!

På den anden side af skoven boede også en skovløber, og hans to drenge gik også i skoven med deres køer, og det skete tit, at vi mødtes midt ude i skoven. Så kunne vi lege sammen, og tiden føltes ikke så lang. Det kunne ellers godt være temmelig strengt at gå den hele dag og vogte køer, og derfor var det bedst, når vores køer kunne passe sig selv og stille og roligt gå og græsse. Ved hjælp af klokkerne de havde om halsen, kunne vi hele tiden holde kontrol med, hvor de var.

Vores leg bestod f.eks. i at lave små miniaturelandbrug. Små pinde eller grankogler blev til dyr: Køer, heste og grise. De blev sat på græs og flyttet, hø blev høstet og sat i stakke. Man byggede huse, stalde, og hvad der ellers hørte til. Fantasien kom i sving, og man drømte måske om det, man gerne ville have, når man blev stor: En gård med mange dyr og - selvfølgelig velstand!

Vi lavede fløjter - ikke af piletræ som man mest hører om - men af ahorn eller røn. Det var bedst først på sommeren, hvor der er mest saft i træet, og barken sidder løst. Med disse fløjter kunne vi kalde på hinanden.

Der var ingen af os, der havde ur med, så vi blev kaldt hjem, når tiden var inde, enten af vores far, når han gik hjem fra arbejde eller af mor, hvis fader var i en helt anden del af skoven, eller i en anden skov. Det var dagens lyspunkt, når vi hørte råbet, der kaldte os hjem.

Det var almindeligt, at skovløberne »avancerede«, ikke stilling og lønmæssigt, men husmæssigt! En nyansat fik som regel det mindste hus og det mindste »landbrug«, fordi den forrige var flyttet til et større, som var blevet ledigt. Gurrevangshus var

et meget lille sted, så da Hestehavehus på den anden side af skoven blev ledigt, fordi Christian Nielsen flyttede til Knorrenborg Vang, søgte og fik min fader dette sted.

Hestehavehus var et noget større hus, og der var bedre plads til os alle sammen. Desuden var der mere jord til, ca. 2½ tdr. land. Der var således basis for at have hest. Vi fik også en og desuden vogn og redskaber, plov og harve. Ikke på én gang naturligvis, men efterhånden som der blev råd til det, og det var svært at få mere end de daglige fornødenheder.

Men det var nødvendigt for at få det daglige brød at være selvforsynende i så stor udstrækning som muligt. Derfor skulle vi have en ko til at give os mælk - der blev lavet meget mælkemad dengang, en gris til at slagte en gang om året og høns til at give os æg og hønsekødssuppe.

Og havde man så egen hest og redskaber, var man ikke afhængig af at låne hos gårdmanden i nærheden.

Alt dette var der plads til i Hestehavehus, og det blev også anskaffet efterhånden. Det blev både til arbejdsvogn og stadsvogn, brugte ting altsammen, men det var der, og vi var kørende! Det var i tiden, da den meste transport foregik med hestekøretøj.

Hestehavehus

Jeg var 8-9 år, da vi flyttede til Hestehavehus og den meste tid af mine barndoms- og ungdomsår har derfor tilknytning til dette sted. Det har været omkring år 1927.

Det var et hus med både beboelse og stald i den samme længe. Desuden var der en mindre bygning med svinestald, hønsehus og WC samt endnu et hus med brænderum, vognport og en form for værksted. I stalden var der plads til tre køer og et rum ved siden af blev kaldt loen. Her blev senere indrettet en bås, da der blev råd til at anskaffe en hest. På loftet over stalden var der plads til hø og halm.

I beboelsen var der køkken med dør direkte ud, ja det var faktisk hovedindgangen. Engang havde der været åbent ildsted og her stod en muret vaskekedel og komfuret ved siden af. Når skorstensfejeren kom og skulle rense skorstenen, åbnede han en stor lem i bunden af denne og kravlede den vej op. Skorstenen var altså så stor, at en mand kunne være i den.

Så var der en hverdags stue og en »pæn« stue, soveværelse og på loftet et værelse, hvor vi børn kunne sove. Det var med to i hver seng, da der ikke var plads til en seng til hver. I soveværelset sov far og mor og de nyfødte de første år. I stuerne var der kakkelovne, og der blev fyret med brænde, som far fik fra skoven som en del af den faste løn.

Boligen var også med i den faste løn, og vi var således sikret både tag over hovedet og varme i stuerne og til madlavning, der foregik ved komfuret. Der var altid fyr i komfuret og derfor dejlig varme i køkkenet, skønt om sommeren kunne det godt blive lidt for varmt, men så stod døren udtil åben den meste tid.

Far gik på arbejde i skoven om morgenen, og var han i nærheden af hjemmet, kom han hjem til middag klokken halv tolv, dog kun i sommertiden, hvor han arbejdede alene meget af tiden. Om vinteren var det som regel to i sjakket. Min moder havde altid maden parat, til han kom hjem, hun var meget præcis med det. Maden skulle altid være klar til far kom hjem, hvad enten det var til middag eller fyraften. Hvor må det have været skønt for far at mærke duften af varm mad, så snart han satte sin fod i hjemmet!

Det var mest almindeligt, at man spiste varm mad til middag - altså midt på dagen - og om vinteren gik vi børn ud i skoven med den varme mad til far. Jeg husker fra mine børneår, at jeg mange gange måtte gå ud i skoven med mad, og kaffe på en sodavandsflaske, godt pakket ind i avisepapir og i uldne klude. Og far levnede gerne en bid til mig, og det er nok den bedste mad, jeg nogensinde har smagt! Vores moder sørgede nok for, at vi fik god og rigelig mad, selvom pengene var få, og der var mange munde at mætte, men som barn er man altid sulten, og derfor var denne bid af fars mad i skoven den bedste mundfuld, man kunne få!

Dette med middagsmad i skoven blev dog afskaffet med årene, og i stedet blev der lavet varm mad til aften, og far fik så frokostmadpakke med om morgenen. Men så var den varme mad også parat, når far kom hjem klokken fem om aftenen, og al den tid, jeg kan huske, har vi altid spist på dette tidspunkt.

Belysningen i huset var petroleumslamper. Over køkkenbordet en såkaldt køkkenlampe, der kunne

tages med hen til komfuret, når det var nødvendigt med mere lys der. Jeg erindrer ikke, at der nogensinde blev anskaffet en lampe mere. Det ville nok have været overflødig luksus med så meget lys i et køkken!

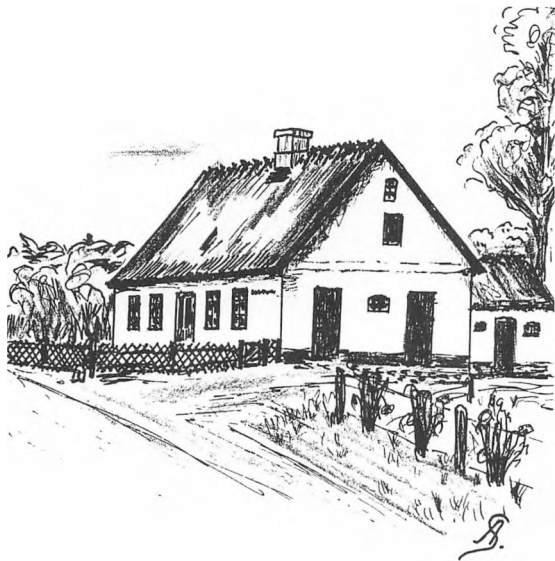
I kældernedgangen hang en staldlygte, som vi brugte, når vi skulle i stalden om aftenen, eller ud på WC'et. Dette WC var i øvrigt meget komfortabelt efter dens tids målestok, idet det lå indendørs, ganske vist i svinehuset, men der var ikke dør direkte ud til det fri, hvad der ellers var mest almindeligt for den slags huse. Derfor var der ikke alt for koldt, selvom det kunne være galt nok om vinteren. Vi skulle jo udenfor for at komme dertil og derfor prøvede vi gerne at få en af vore søskende til at gå med, hvis det var om aftenen. Forøvrigt var der måske en gris i stalden - så havde man da lidt hyggelig grynten til selskab.

I stuerne var der hængelamper over bordet, der stod i midten af rummet. Disse lyste temmelig godt, da de var med såkaldte 20 liniers glas og med spredere. Den ene lampe var særlig fin, da den var af messing og med grøn kuppel. Hvor mon den er nu? Den ville være mange penge værd i dag.

Så sad vi da der, rundt om det store ovale bord, i hængelampens skær de lange vinteraftener, med hver sit gøremål. Moder gerne med et strikkesæt i hænderne, som regel var det strømper hun strikkede - der var jo mange fødder, der skulle bruge strømper, eller også skulle hullerne stoppes, dem var der altid nogle af.

Bøger fandtes der ikke mange af i hjemmet, men fader læste i avisen, Helsingør Dagblad, som kom med posten og moder købte Familie Journalen og Hjemmet på sin ugentlige bytur til Helsingør, så vi manglede ikke læsestof.

Moder bestemte hvornår det var sengetid, og det var ret tidligt efter nutidige begreber. Men der var ikke råd til at have lys tændt så længe. Når klokken var otte, blev vi børn sendt i seng, det var ikke noget, vi selv kunne bestemme. Ved højtidelige lejligheder blev dette dog fraveget. Men det var også altid vores moder, der var først oppe om morgenen og kaldte alle os andre op, når det var tid. Vi behøvede aldrig at være bange for ikke at vågne til tiden, det sørgede vor moder for, det var helt sikkert! Vi fik lært at komme op om morgenen.

»Hestehavehus« i Aksel Sørensens egen streg.

I stalden stod køerne, og der var kun en tynd væg imellem, så man kunne altid høre dyrene, når de raslede med bindslerne. I mange år var det moder, der malkede dem om morgenen, når far var gået på arbejde. Hun havde virkelig meget at sørge for - mand og børn og dyrene - og hun gjorde det pligtskyldigt. Det var bare sådan på den tid.

Det var moder, der stod for det meste og sørgede for, at det hele fungerede, som det skulle. Også økonomien stod hun for. Fader afleverede lønnen til hende, og hun sørgede for alle indkøb, og for at alt blev betalt. Der var ikke mange penge at rutte med, men vi fik, hvad vi behøvede, og der var ikke nogen, der hverken frøs eller sultede. Lønnen var ikke særlig stor for en skovløber, og da min fader blev pensioneret som halvfjerdsårig og tog sin afsked fra skoven, havde han mere i pension, end han havde tjent i skoven. Så meget havde den sociale velfærd udviklet sig i de seneste år.

Sommergæster

Der var en periode som jeg kalder »Hestehavehusets glansperiode«. I året 1941 besluttede mor og

far, at de ville have sommergæster! Begrebet Dansk Folkeferie var lige opstået, og man søgte feriesteder på landet til byfamilier. Mor lagde billet ind på annoncen, og den første familie ville ankomme en bestemt dato.

Vi fik travlt med at gøre i orden - ude og inde. Ikke for det - vi havde det da nogenlunde pænt. Jeg var blevet udlært som tømrer i 1938, og boede stadig hjemme. Jeg gjorde meget for at reparere og gøre i stand på forskellige ting, lavede nyt stakit om haven, byggede lysthus og ordnede have, m.m.

Men nu skulle det hele bringes i ekstra fin stand, og vi gjorde virkelig meget for, at det skulle præsentere sig pænt for sommergæsterne. Fars og mors soveværelse blev overladt til gæsterne, og selv måtte de sove på divanerne i stuerne. Man fandt dog snart ud af, at det kunne bedre betale sig at have en familie mere, og så blev børnenes værelse på loftet også inddraget til gæster. Vi, der stadig boede hjemme, indrettede os på høløftet over kostalden.

Næsten alle gæster var meget tilfredse med forholdene og mange af dem vendte tilbage år efter år, selvom forholdene var primitive efter nutidens målestok. Der var stadig petroleumsbelysning, brændekomfur og vandpumpe udenfor. Og dårlige sanitære forhold blandt andet med WC i svinehuset. Det gjorde jeg nu meget fint i stand med ny kasse og maledede vægge - så det var nu ikke så værst! Men måske var det de primitive ting, der tiltalte københavnere og mange af dem havde måske ikke bedre forhold hjemme.

Jeg tror dog, at den vigtigste årsag til gæsternes tilfredshed var den ro og fred, der mødte dem, orden i tingene - selvom det var fattigt. Præcision med måltiderne - ingen slendrian dér, det er noget gæster sætter pris på!

Men selvfølgelig var der jo også de dejlige omgivelser. Haven hvor de kunne hygge sig ved bæk og bord. Og den gyngende havesofa - noget ganske nyt dengang - som jeg selvfølgelig også havde lavet - længe før en sådan blev opfundet!.....

Og der var skoven med mulighed for mange spændende ture og oplevelser. Endvidere ture til søen, og selvom vist ingen af sommergæsterne ligefrem badede i søen, var der da undertiden nogle, der gik med, når jeg skulle derned og bade - eller gå i vandet, som vi sagde dengang!.....

Hvad der også var dejligt for gæsterne, var at værtsfolkene gav sig tid til at hygge sig med dem - ved aftenkaffen eller rødgrøden. Man hyggede sig sammen, og gæsterne følte sig som hørende til familien.

Selvfølgelig var der undtagelser, nogle var mere reserverede end andre, og holdt sig mere for sig selv. Men jeg tror at langt de fleste kunne lide den intime atmosfære, der var i de små stuer. Eller i det lille lysthus, hvor måltiderne blev indtaget når vejret var til det.

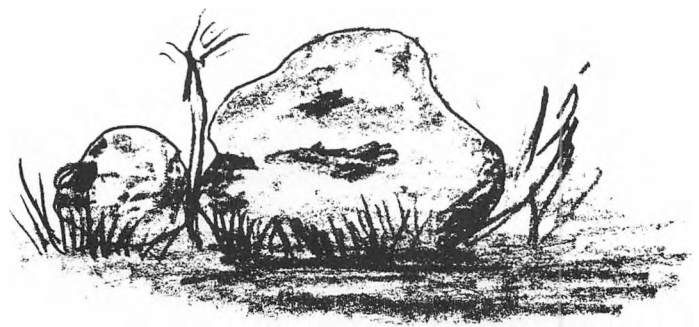
Forår i skoven

En aprildag i 1981 gik jeg en tur i skoven, dels for at opleve forårets tid i skoven endnu en gang, og dels for at samle indtryk og inspiration til at fortælle om foråret dér i min barndomstid. Der er det særegne ved det, at når man tænker tilbage på sin barndoms årstider, synes man, at de var ligesom mere markante og adskilte dengang. Når det var vinter, så var det virkelig vinter. Og om sommeren var det sommer o.s.v.....

Men selvfølgelig var der også dengang både strenge og milde vintre, og ligeså, varme og kolde somre. Men man husker nok bedst de markante forhold - såsom megen sne eller megen sol og varme.

Også foråret var forskelligt fra år til år, men der var visse traditioner, der hørte våren til. - Når tiden var til det - og det kunne være lidt forskelligt, efter som vinteren trak ud i marts-april. Men en skønne dag var tiden inde! - Vi skulle i skoven og finde de første Bukkar. Også kaldet skovmærker. En ret lille uanselig grøn plante der vokser i skovbunden under store løvtræer.

Det er ikke en plante, man finder alle vegne i skoven, som f.eks. anemonen. Den vokser samlet på et mindre areal, og kun meget få steder i skoven. Så vidt jeg husker, var der i min barndom kun ét sted, i vores ende af skoven, hvor den fandtes, men vi kendte skoven, og vidste, hvor vi skulle søge efter Bukkar. Det var nemlig endnu så tidligt, at den ikke var vokset op over løvdækket, men vi ragede løvet til side og fandt de første spæde planter, endnu kun 2-4 cm høje, men de var godt på vej, og vi skulle have en buket med hjem, selvom vi måtte tage noget af roden med, for overhovedet at kunne holde om den!

Tegning af Aksel Sørensen.

Grønne og fine var de, og med den meget karakteristiske og skønne duft, som de har, var de det allerførste forårstegn, vi bragte med hjem til mor, hvor de blev sat i vand i en meget lille vase eller glas.

Det næste, vi var på jagt efter, var anemonen, som snart begyndte at myldre frem på lune solvendte pletter i skoven. Der gjaldt det også om at finde de allerførste og plukke en buket, men de vokser jo overalt i skoven, så de var nemme at finde. Men anemonen skulle være i blomst i modsætning til Bukkar'en, hvor det var de første grønne skud, vi ville have, selve blomsten, som kommer senere, er der ikke meget ved.

Der er i øvrigt det mærkelige ved Bukkar'en, at den pludselig kan finde på at forsvinde fra det sted, den vokser i skoven, for så at dukke op et helt andet sted.

I slutningen af april og omkring første maj gjaldt det om at finde de første udsprungne bøgegrene, og så var foråret rigtigt på vej til at blive sommer!

Skovløberens forårsarbejde

Skovløberens forårsarbejde bestod bl.a. i oprydning efter vinterens skovning. Nogle af grenene blev samlet sammen i bunker svarende til et læs på en almindelig landbrugsvogn og solgt som et læs kvas. Der var endnu folk, som købte det som billig brændsel til komfur og vaskekedel.

De grene som nu lå tilbage blev samlet i bunker og brændt for at gøre plads til nyplantningen. Man brugte snor til at grave huller efter, så træerne kom til at stå i lige rækker. Der blev med spaden stukket et firkantet hul, og tørven blev vendt, så den rene muld kom opad. Senere blev de små planter sat i huller.

Det var tit så tørt om foråret, at der skulle vandes, og så var det godt, hvis der var et vandhul eller grøft med vand i nærheden. Nogle steder blev der sået frø direkte på voksestedet i skoven, mest bøg og eg. Så blev der gravet render langs med snoren og sået heri. Senere blev der tyndet ud efterhånden som træerne voksede til.

Sommerarbejde i skoven

Arbejdet i skoven om sommeren var noget mere varierende. En gang imellem skulle der laves »papirtræ«. Det var udhug af ret store træer i granafdelingerne der blev brugt til dette. Det gik skovløberen alene med - huggede og savede granerne ned.

Til papirtræ skulle al barken af træet, helt rent, også hinden inde under barken. Man brugte en trekant-savbuk, sømmet sammen af rafter, til at lægge træet op på, når det skulle afbarkes og afkortes. Den tykke ende af træet kunne godt være så tung, at en mand ikke kunne løfte den. Derfor var der på midten af det skrå ben påsømmet en klods, således at træet kunne bakses op i flere tempi. Det viser, at man forstod at lave praktiske hjælpemidler til at lette arbejdet med.

Lagt på bukken afbarkede man et stykke af stammen, hvorefter den blev savet af i stykker af en meter. Derefter flyttede man stammen frem på bukken og fortsatte processen. Det må have været et trivielt stykke arbejde, bare for at få fremstillet en rum-meter.

Det blev nok ikke til mange på en arbejdsdag. Det var nu heller ikke så store mængder papirtræ - jeg tror det skulle bruges til en bestemt slags papir - der blev fremstillet. Der blev også lavet træuldstræ, men det gik lidt hurtigere, da det ikke skulle afbarkes lige så rent som papirtræet. Til dette brugte man også en såkaldt barkspade.

Den slags laves slet ikke i skoven mere, men jeg har medtaget det her for at fortælle om, hvilke opgaver der var for skovløberen i »gamle dage«.

Men ellers var der ting nok at tage sig af. Udtynding i granskoven, hugge rafter, lægter og bånd. Slæbt ud med håndkraft og lagt i passende bunker for salg til dem, der kunne bruge sådanne effekter, som det hed på »skovsprog«.

Der var også grøfter, der skulle renses for løv og andet, så de var klar til at tage efterårets vand. En del arbejde var der også med at rense ud i nyplantningerne. Hugge uønsket trævækst væk, slå græs og hindbærplanter med leen. Endelig var der plante-skolen, hvor der var meget arbejde med lugning og prikling af småplanter.

Skovløberen var aldrig arbejdsløs. Det var en fordel ved at være fastansat.

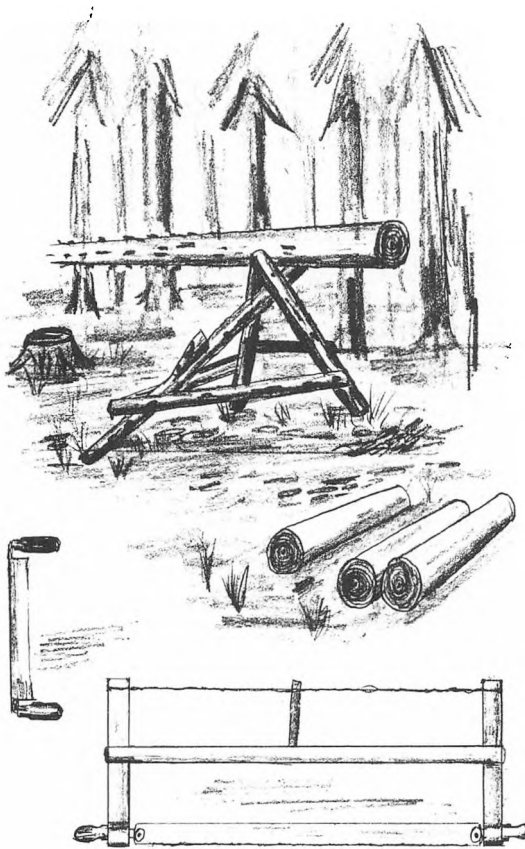
Vinterskovning

Når løvet var faldet om efteråret, begyndte vinterskovningen. Det var hovedsagelig bøg, men også enkelte store egetræer, der skulle fældes. I Gurte Vang var der fast to skovløbere, en i Hestehavehus og en i Gurtevangshus. Til storskovningen om vinteren blev der antaget nogle »løse« mænd, således at et hold bestod af en skovløber og en løs mand.

Det var som regel de samme personer, der »gik igen«, og var skovløberen først blevet fortrolig med en mand, og de arbejdede godt sammen - hvilket var meget vigtigt - blev det gerne det samme sjak skovvere år efter år. Mange skovløbere er begyndt deres løbebane i skoven som løsarbejder, og blev man glad for livet i skoven, søgte man ofte en stilling i skoven, når der blev en ledig.

Skovningen begyndte med, at skovfogeden »viste ud«, det vil sige mærkede de træer, der skulle fældes. Han havde en speciel kniv med et krumt blad til det formål. Med kniven ridsede han nogle lange lodrette snit i barken og altid på samme side af træet, så når man stod ved begyndelsen af stykket der skulle fældes, kunne man se de ridsede træer på et stort område.

Det kunne være en almindelig udtynding af afdelingen, hvor der blev taget nogle træer hist og her, dog efter et vist mønster, for at give mere luft til de tilbageværende. Men det kunne også være, at stykket skulle »drives af«, som det hed, d.v.s. alle træer skulle fældes for at give plads for nyplantning. Dog lod man nogle enkelte træer stå som såkaldte »overstandere«. Et værn for de nye spæde planter.

Tegning af Aksel Sørensen.

Værktøjet

Skovernes udstyr bestod dengang af økser, save, ridsemål, hammer og kiler. Og desuden havde de forskellige hjælpemidler, såsom filebuk, jernstang, målebånd m.m.

Skovløberen bedømte og bestemte faldretningen af træet, derud fra lavede han forhugget. Med den skarpslebne langskafede skovøkse huggede han et vandret og et skråt snit i stammen på den side af træet i hvilken retning det skulle falde. Det skulle være meget akkurat, da det gjaldt om at få træet til at ligge lige der, hvor det var tilsigtet. Det var en fornøjelse at se, hvordan den erfarne mand kunne svinge øksen, så de store spåner sang i luften for de elegante øksehug.

Det var en stor kunst at kunne bruge øksen rigtigt, og det var som regel skovløberen selv, der forestod dette arbejde. Hans medhjælper var måske ikke rutineret nok, men var han det, skete det, at de var to om at lave forhugget. Så stod de på hver sin side af træet og huggede i takt efter hinanden - og spånerne føg dem om ørene!

Når forhugget var færdigt, tog de fat i hver sit håndtag på den store skovsav, lagde sig på knæ ved siden af træet med ansigtet modsat faldretningen og begyndte at save træet om. Også her gjaldt det om at have et godt makkerskab for at få saven til at skære bedst muligt. En bestemt glidende rytme så alle savtænderne blev brugt og savspånerne blev ført skiftevis til den ene og anden side. Når saven var kommet et godt stykke ind i træet, blev der gjort et lille ophold, for at slå en kile ind i savsnittet for at saven ikke skulle klemmes fast. Så fortsatte savningen til træet var klar til at falde.

Man skar det ikke helt igennem, men lod et lille stykke, ca. 3-4 cm. være tilbage, såkaldt holdetræ. Det var for at være sikker på, at træet faldt i den rigtige retning. Hvis træet havde hældning den rette vej, faldt det af sig selv, men i mange tilfælde skulle det hjælpes på vej ved hjælp af hammer og kiler, og undertiden også af brækstang. Det kunne nemlig godt ske, at træet havde bagfald, men hvis det ikke var alt for meget, kunne skovløberen godt få det til at falde i den én gang bestemte retning.

Når træet så lå ned skulle det skæres op til forskellige formål, kævler og brænde. Kævler blev brugt i industrien og blev lavet i forskellige længder, 3-4-5 meter, afhængig af kvalitet og formål. Helt ud til ca. 20 cm tykkelse kunne det bruges til kævler.

Resten blev lavet til brænde efter bestemte retningslinier. Betegnelsen var således: Knuder, klov, fagot og knippel. Knuder og klov blev flækket en gang, fagot og knippel forblev rundt.

Senere blev det båret eller kørt på trillebør ud til skovvej eller spor, hvor man kunne køre til det med vogn, og stablet op i lange pæne stabler med pæle som adskillelse for de forskellige antal rummeter.

Derefter kom skovfogeden og målte op og nummererede brændestablerne. Kævlerne blev også målt op og med kubikindholdet noteret ind i en bog sammen med nummeret på kævlen. Til opmåling af

disse brugte han en klub og målebånd: - Tykkelse gange længde! En klub er en skydelære i stort format til at måle tykkelsen på stammen. Jeg husker så tydeligt det karakteristiske billede af skovfogedens cykel med Klubben bundet på stangen, når han kom kørende ud i skoven. Eller når han kom gående med den under armen og notesbogen i hånden, bevægende sig rundt imellem de fældede træer.

Dengang brugte man brænde til opvarmning af hus eller lejlighed, og fra mine barndomsår kan jeg huske, at det blev solgt ved offentlig auktion, der foregik på kroen. Forinden var auktionen blevet averteret ved ophængning af plakater.

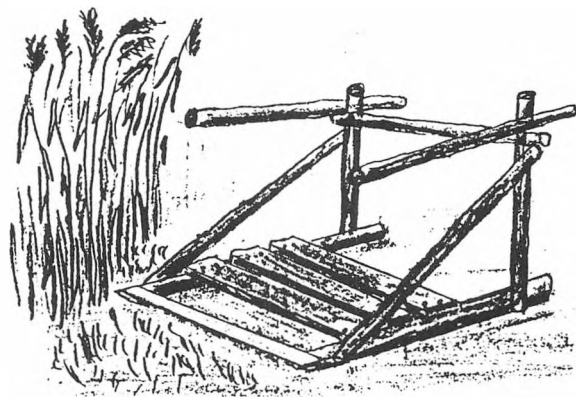
Jeg har flere gange fået til opgave at aflevere sådanne plakater hos købmændene og krovært i Tikøb, og anmode dem om at hænge dem op, så folk kunne se dem. Denne måde at sælge brænde på, blev dog efterhånden afløst af direkte salg hos skovfogeden.

Arbejdsskuret

På et centralt sted ved arbejdspladsen stod skuret, hvori skoverne kunne spise deres mad og opbevare værktøjet. Det var ikke noget stort eller særlig komfortabelt hus, gulvet var den bare jord - dog dækket af blade og kviste, hvad der nu fandtes på skovbunden - og varme i skuret fandtes ikke dengang. Men der var bord og bænke - og tag over hovedet. På væggene var med blyant tegnet figurer og skrevet små sentenser og vittigheder, lavet af mange af de skovarbejdere, der igennem årene havde benyttet skuret.

Det var jo mest om vinteren, at storskovningen foregik, og vejret var ofte både vådt og koldt. Men det skulle være meget slemt, før en skovarbejder blev hjemme fra sit arbejde og sne og kulde kunne ikke slå ham ud. Tit måtte han vade rundt i tykt lag sne med de tunge træskostøvler på fødderne. Min faders tøj var næsten altid vådt, når han kom hjem til fyraften - og det måtte hænges til tørre ved komfur og kakkelovn.

Det var virkelig strengt og tungt arbejde at være skovløber, og utroligt var det, at min fader der ikke var særlig stor eller kraftig, ja nærmest spinkel, kunne holde ud i fyrretyve år i skoven, og først holdt op da han var halvfjerds.

Aksel Sørensen har her gengivet en såkaldt »løber«, der brugtes til rørhøstningen på Gurre Sø.

Søen om vinteren

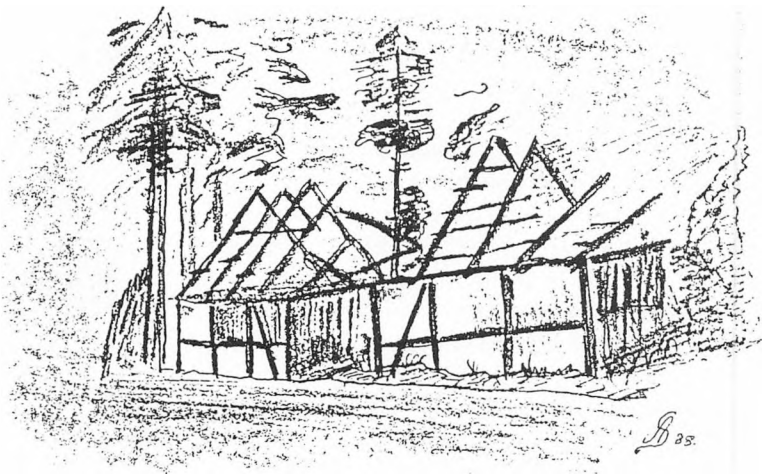
For ikke så længe siden, en af de første dage i marts, gik jeg en tur i skoven og kom ned til søen. Den var islagt og den »sang« usædvanligt meget den dag. Det fascinerede mig meget, og jeg stod længe på isen lige udenfor rørene og hørte på denne syngen, som skyldes, at isen synker. Vandstanden har fra efteråret været meget høj, men i løbet af de sidste måneder er der løbet en masse vand af søen, og dette bevirker, at isen ligesom svæver et stykke over vandet.

Når den så synker, giver det denne syngende lyd, som kan høres langt væk - ja helt til hvor jeg bor, hvis vejret er meget frostklart - samtidig med at isen slår lange revner på kryds og tværs over søen. Imens jeg stod der og betragtede de uhøstede rør, kom jeg til at tænke på, deri min barndom netop en sådan dag, med højt vejr og blank is, var vældig aktivitet på søen.

Alle skovløberne fra distrikterne rundt om var samlet for at høste rør, for det var noget, der skulle tages i agt, når isen var god, d.v.s. når den kunne bære til det arbejde, der skulle foregå.

Man brugte såkaldte »løbere«, nogle hjemmelavede apparater til at høste rørene med. Et stativ lavet af granlægger, med et blad foran, fornedet, ca. 90-100 cm. langt, som regel lavet af et udslidt savblad, hvor tænderne var hugget af. Man skubbede

*Den gamle bygning »Magasinet«
nord for Gurrevej, her gengivet i
Aksel Sørensens streg - efter at huset
var brændt.*

sin løber fremad i ryk, bladet skar rørene af, som så lagde sig pænt til rette i stativet.

Når så en passende mængde var samlet til en kærre, blev den bundet med selvbindergarn og lagt af. Senere kørte man bundterne ind til land på store slæder, og de blev så stablet til senere afhentning og videre forarbejdning. Rørene blev hovedsagelig brugt til tækning af skovens huse, der for de flestes vedkommende var stråtækte.

De dage, hvor man var på søen, blev i nogen grad betragtet som en slags festdage, for da mødtes man med skovløbere, som boede rundt omkring, også i andre skove, men som dog hørte til skovriderens distrikt. Det var folk, man ikke arbejdede sammen med til hverdag, og det gav anledning til megen snak og munterhed, især når man samledes til måltiderne.

Der var ikke skure til at sidde i, når måltiderne skulle indtages. Man havde nogle skure, men de var placeret der, hvor vinterskovningen foregik og var ret tunge, og ikke så lette at flytte rundt med. På søen satte man sig på nogle kærer rør, eller de store slæder, når maden skulle spises, og da man var nogle stykker samlet, gik snakken livligt. Det skete også, at en og anden havde en flaske brændevin med og lod den gå rundt. Det luede gevaldigt på de kolde vinterdage og satte gang i historiefortællingerne. Det var navnlig ved sådanne lejligheder, hvor mange var samlet, at man rigtig lagde mærke til de mest markante typer blandt skovløberne.

Søen var også tumleplads for ungdommen, når isen var sikker nok til at færdes på uden fare for at falde i vandet. Dengang var der ikke så mange fritidsforhold, så det gjaldt om at benytte sig af det, når lejligheden var der. Det var jo en anderledes isflade til skøjteløbning end de små damme på markerne.

Og man kunne også benytte lejligheden til at gå i land på de små øer og studere dem nærmere, hvad man ellers ikke havde mulighed for. Eller bare det at spadsere over isen til den anden skov var en oplevelse i sig selv. Navnlig i vintrene 1940-45, da vi havde nogle lange og strenge vintre, var der megen aktivitet på søen af ungdommen med skøjteløb og såmænd også isbåde.

»Anlægget«

Overfor skovridergården, nedad mod søen, lå det der blev kaldt »Anlægget«.

I min faders tid i skoven, særlig i de første år, blev dette område holdt lidt pænere end den almindelige skov, og om sommeren gik han og ordnede gange, rev dem pænt med rive og stak kanterne af. Alt sammen for at det skulle være pænt for skovgæsterne at færdes der. Selvom det ikke skulle være nogen »park«, så kunne det godt ligne lidt i den stil. I anlægget stod flere meget gamle træer, nogle næsten rådne, men de var fredede. Nu er de fleste væk, men endnu står der nogle bøgetræer, der er omkring 290 år gamle.

Der var også en »Mødeplads«. En græsklædt plads, under nogle store bøgetræer, blev brugt til Grundlovs møder og den slags. Jeg kan huske, at jeg som en lille dreng har været med mine forældre til et sådant møde. Mutter Barbré, der holdt opsyn med »Slotsruinen«, der ligger i nærheden, og havde en kiosk der, stillede med et isskab og solgte »Ispinde«. Det er muligvis første gang, jeg har smagt isspind, for jeg tror da nok, at vores moder ofrede en 25 øre, eller hvor meget den nu kan have kostet - dengang!

Ved søen nedenfor lå skovriders båd. Han var nok den eneste, der havde båd i søen dengang, i hvert fald på denne side. Der var en bro, hvor båden var fortøjet til, og for at uvedkommende ikke skulle komme til den, var der lavet et rækværk med låge i, der var aflåst med hængelås.

Overfor skovridergården - tæt ved landevejen - lå der et meget gammelt hus. Facaden mod vejen var af bindingsværk med murede fyldninger. Gavle og bagvæg også bindingsværk, oprindeligt med fletværk imellem, men efterhånden erstattet af rafter, når fletværket blev for nedbrudt. Bygningen blev kaldt for »Magasinet« og blev brugt til opbevaring af kogler når disse var samlet i skovene og skulle til tørring i Frøovnen. Desuden blev det brugt til op-

bevaring af forskellige redskaber, der blev anvendt i planteskolen og i skoven.

Desværre kom en dag en person forbi, som satte ild til stråtaget, og magasinet brændte. Jeg kom forbi et par dage senere og fik taget et billede af de triste rester. Det var også i sidste øjeblik, for dagen efter blev det hele jævnet med jorden.

Ved skovridergården ligger endnu en gammel ladebygning. Den er fredet da den er ret særpræget i sin konstruktion. Bygget helt af træ og med stråtag. Vægbeklædningen har oprindeligt været lavet som fletværk af tynde grene, men senere erstattet af rafter, efterhånden som fletværket er nedbrudt af tidens tand. I facaden mod vejen er der endnu bevaret to felter af fletværket. Desuden er der flere gamle porte af tjærede brædder. Denne lade hørte til landbruget på skovridergården. Staldbygningen lå til venstre for laden, men er fjernet for mange år siden.

Høst på skovridergården

Til skovridergården hørte et ret stort landbrug og på dette var der en forpagter. Boligen til denne var i den ene ende af hovedbygningen. Desuden var der stalde, lo og lade.

Min fader hjalp med til kornhøsten. Jeg husker mest selve tærskningen, da det dengang var en stor begivenhed. Alt det høstede korn var kørt sammen i store stakke, og en skønne dag ankom så hele tærskemaskineriet. De første år - som jeg husker det - jeg var ikke ret gammel - var det et kæmpe monstrum af en tærskemaskine. En lokomobil, et stort tærskværk og en halmpresser. Desuden flere vogne med diverse brædder, klodser, afskærmning til dampmaskinen og kul til at fyre med. Det hele trukket af flere spand heste, også lokomobil, da denne ikke var selvtransportabel.

Det var jo rigtigt noget for os børn at se på! Og al den postyr og råben og kommanderen, der var, indtil det hele var kommet på plads og opstillet. Men vi skulle nok holde os på afstand fra dette larmende uhyre!

Den gamle lade ved Valdemarslund med det særegne fletværk af enebær og lyng - nu kun bevaret meget få steder. (Foto: Per Topp, 1981),

Det nødvendige mandskab var fremskaffet, skovløbere, omkringboende husmænd og arbejdsmænd. Fyrbøderen var den der var tidligst på færde om morgenen, der skulle fyres i kedlen, så den var klar til at kunne trække tærskværket, når det øvrige mandskab ankom. Når man så fik det hele til at køre, kom der gang i tærskningen, der varede i flere dage.

Det var mange mænd, der var i arbejde, nogle i stakken, nogle på værket ved ilægningen, og nogle til at tage halm fra. To-tre mand passede sækkene med kærnerne, og kørte dem hjem til gården, hvor de bar dem på nakken op på kornloftet. Det var et slæb uden lige!

Når høsten var færdig, blev der arrangeret høstgilde, og det kunne godt gå hedt til! Jeg husker en bestemt episode, der blev fortalt: - Karlen på gården var gået over i sit kammer - for at sove rusen ud - pludselig hørte nogle andre en råben om hjælp fra karlekammeret. Manden stod op i sengen og tog bestik efter døren! De fik senere ud af ham, at da han havde lagt sig i sengen, begyndte den at køre rundt i værelset, og han ville springe ud af døren, når sengen passerede denne! - Men der var for meget fart på, til at han turde springe! - Jo, - de kunne godt gå til den - de gæve gutter!

Engene i skoven

Midt inde i skoven lå engene, hvor vi høstede hø og også sommetider havde køerne på græs. Der kunne vi tøjre dem, men alligevel måtte vi have dem under opsigt, ellers kunne vi risikere at de rev sig løse, når fluer og myg var blevet for slemme for dem, og pælen var let at trække op fra den bløde engjord. Vi drenge gik ikke længere med køerne i skoven. Tiderne var forandret.

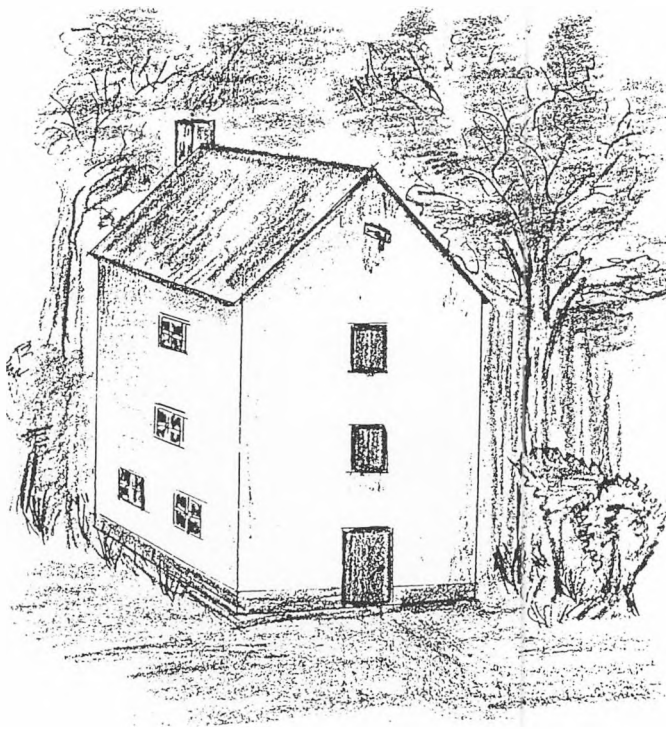
Men først skulle høet høstes. Skovløberen slog græsset med le, efter fyraften, og i dagene efter skulle det vendes og stakkes, når det var tørt til det. Det måtte børnene hjælpe til med. Midt igennem engene løb den store grøft og delte dem i to. Vores på den ene side og en anden skovløbers på den anden side. Denne »Store Grøft«, som vi kaldte den, var om efteråret meget vandrig. Den gik tæt forbi vores hjem, lige overfor, på den modsatte side af landevejen. Der var sat et rækværk op i grøften for at stoppe løvet, der jo fulgte med fra skoven.

Dette løvstop dannede et helt lille vandfald, og dets klukken kunne vi ligge og høre på, når vi var gået op i seng.

Inde på engen, på kanten af grøften, stod et æbletræ med nogle forfærdeligt sure æbler. Af disse faldt en del ned i grøften og blev med vandet ført hjem til os, hvor vi kunne samle dem op ved »vandfaldet«. Normalt var de ikke til at spise, men når de havde fået lidt frost om efteråret, kunne det lade sig gøre, selvom det ikke var nogen udsøgt fornøjelse. Men vi var jo nøjsomme, dengang!

Soldaterpladsen

Tirsdag den 24. november 1981, gik en voldsom storm over landet, den værste i mands minde, og det gik navnlig ud over skovene. I Gurre Vang blev bl.a. en hel afdeling (489) ca. 60-årige rødgran fuld-

Frøovnen ved Valdemarslund, her tegnet af Aksel Sørensen efter hukommelsen.

stændig jævnet med jorden af orkanen. De fleste revet op med rode, men mange knækket 2-3 meter oppe.

Det var den såkaldte »Soldaterplads«, det selv samme sted, hvor jeg som lille dreng, for første gang, var med til at vogte vores 2 køer. Dengang var grantræerne ganske små, plantet 2-3 år før, og derfor var pladsen helt solåben, med masser af dejligt græs, så det var et ideelt sted for vores køer at græsse.

Og for os at lege på! - Der var mange muligheder for at bruge fantasien, bl.a. ved de store træstubbe, der stod tilbage fra den forrige kultur. Her kunne vi grave små huler ind imellem de store rødder, - det kunne f.eks. være stalde til køer og heste, grankogler forestillede at være dyrene. Vi kunne undertiden grave musereder frem med små nyfødte unger i og det var jo oplagt, at det var grise - små lyserøde pattegrise! -

En aften, vi kom hjem fra dagens vogtergerning, syntes min bror, Poul, at der var noget der kradsede ham på ryggen, under trøjekraven. Mor skulle undersøge, hvad det var, og det viste sig at være en lille mus! Den havde kravlet i hans trøje og blevet der hele vejen hjem fra skoven.

Frøovnen

På skovridergårdens areal stod en bygning: »Frøovnen«. Det var en treetagers bygning der var indrettet til at få frøene ud af grankogler. Frøene skulle bruges til at så i planteskolen, der lå i tilknytning til skovridergården.

Det var især i vintertiden, der var gang i frøovnen, men så gik det også i døgn drift. Min fader, som passede den, boede der næsten hele perioden. Han havde en gammel seng stående der, hvori han kunne sove ind imellem.

Der blev fyret i en stor muret ovn, og igennem nogle kanaler gik varm luft rundt og tørrede koglerne. Disse var anbragt på nogle store bakker med trådnet i bunden. Når de så havde fået tilstrækkelig varme, åbnede koglerne sig, og frøet faldt ned i nogle bakker neden under. Frøet og de tomme kogler blev så samlet hver for sig, og en ny portion kogler blev lagt på hylderne. Dette foregik kontinuerligt, og derfor var det et døgnarbejde. Der skulle fyres i ovnen, skiftes kogler og samles frø. Der var

også arbejde med at rense frøene, der stod bl.a. en håndtrukket såkaldt »kastemaskine«.

Min far cyklede hjem en gang om dagen og spiste middagsmad, men jeg kan huske, at jeg også sommetider gik ud med mad og kaffe til ham. Der duftede fantastisk godt af varm gran og harpiks, når man lukkede døren op og gik ind. Jeg kan fornemme denne duft endnu!

Sådan foregik det i min barndom, og det er en forlængst forældet proces. Nogle år senere blev frøudvindingen moderniseret med en rigtig centralkedel, eldrevene blæsere og en kæmpe stor tromle, hvor koglerne kørte rundt i mens de tørrede. Men også det fik en ende, som så meget andet. Tørreriet blev flyttet et andet sted hen, og bygningen blev revet ned.

Landbruget

Til skovløberstedet, Hestehavehus, var der et pænt stykke markjord, ca. 2½ tdr. land. Så der var noget at passe, foruden arbejdet i skoven.

Man kan vel kalde det en form for »fritidslandbrug«. Der blev dyrket korn, roer, kartofler og græs. Man skulle gerne være selvforsynende med produkter fra mark og have, både til dyrene og husholdningen.

Derfor var der også meget arbejde for mor og børnene derhjemme, med at hakke og luge mellem roer og kartofler og senere høste kornet. Det var hvad jorden, stort set, kunne bære. Men det var også nok til husbehov. Og hvis kalven fik lov til at vokse op, kunne det blive til to køer. Og så var der mulighed for, at der var mælk til husholdningen det meste af året.

Skovløberne

I alle husene, der hørte til skovvæsenet, var der fast ansatte skovløbere og det hændte jo, at en hel del af dem var samlet ved særlige lejligheder. For eksempel ved rørhøsten på søen om vinteren, som jeg før har nævnt. Også ved klapjagten om efteråret var alle skovløberne fra hele skovdistriktet med. Der var også en del halvstore drenge med, også jeg, og der fik man så lejlighed til at møde disse stovte skovens folk, som hver havde deres særpræg.

Der var Kristian Dale, en stor kraftig mand, med et meget bredt grin, som han havde let til. Et dejligt

menneske - og en slider. Hans kone var ret lille. To børn havde de, en dreng og en pige. Pigen blev senere gift med en skovløbersøn, der også blev skovløber.

I Gurrevangshus boede Hans Larsen, som var makker til min far, idet de arbejdede i den samme skov. Han var også en særpræget type. Han havde en talefejl og var svært at forstå, hvis ikke man kendte ham godt. Hans gemyt var sådan, at han blev ret irriteret på dem, der ikke forstod ham. Straks han var flyttet til stedet, fik hans kone Iris besøg af en nabokone for at hilse på de nye. Hans Larsen sagde en hel masse til hende, som hun selvfølgelig ikke forstod et ord af! Hun blev ved med at sige: »Hva-hva?« Til sidst blev han godt gal og råbte: - »Ka' du ikk' høre? Har du skidt i øret kælling? Krat skidtet ud af øret!« Det skal selvfølgelig helst udtales på samme måde, som han sagde det, og det er svært at skrive....

Sinius Olsen var det man ville kalde en »gnavpot«. Han virkede som om, han altid var sur og gnaven over alting. Sådan var hans væsen, men han var sikkert god nok på bunden. Hans kone var mere mild og venlig.

Så var der den lille Nicolaj med de mange børn. Ti stykker var der vist, heraf otte søde piger! Han hørte til de korte mennesker, men også til de flittige. Børnene, og især pigerne, var også nogle små nette nogen. En vinter, omkring juletid, havde jeg lavet en ret stor kælke, og med den bagefter, cyklede jeg ud til den skov hvor de boede. I nærheden var en god kælkebakke, hvor alle de her børn, plus et par stykker fra nabolaget, morede sig. Med mig bagest på kælken og med en lang styrestang, kunne vi få nogle herlige ture ned ad bakken. Selvfølgelig med ligeså mange af de små søde piger der kunne være på kælken - og jeg tror, det var en fem seks stykker!.... Herlige ungdomsminder!....

En anden lille skovløber, det var den mindste, var »Lille Peter« Jensen, også en energisk slider. Det var utroligt som han kunne magte de store træer.

Min svoger, Otto Larsen blev skovløber i Ravnebakkehus, da lille Nicolaj var flyttet over i Nyrup Hegn. Otto var et dejligt menneske. Godheden selv og meget vellidt blandt kolleger. Jeg holdt meget af ham, og utallige er de gange, jeg har cyklet igennem skoven på aftenbesøg hos min søster Inger og svo-

Tegning af Aksel Sørensen.

ger Otto. Han havde en utrolig god fortælleevne og kunne altid berette historier fra ungdom og arbejdspladser. Desværre blev han syg i en forholdsvis ung alder, men selvom han klarede arbejdet i skoven endnu i nogle år, måtte han til sidst give op og tage sin afsked fra skoven.

Epilog

Nu går min tur i skoven ofte i den del, hvor der før var dyrket mark. Den mark der hørte til Hestehavehus. Der hvor vi pløjede, harvede og såede med en-

spænderhest. Og håndkraft!.... Hvor vi høstede korn, roer og kartofler. Alt kornet blev høstet med le, samlet op med hænderne og bundet til neg.

Et skovløberlandbrug - en miniature - set med nutidens målestok. Men et smukt minde i mine tanker

- selvom man dengang syntes, det var et slid - bare med dé små marker!.... Men det skulle jo gøres i fritiden.

Arbejdspladsen andet sted skulle passes først. Arbejdspladsen i skoven.

»Hestehavehus«, Gurvevej 502, næsten uforandret endnu i dag. (Foto: Kjeld Damgaard, 1999).

Små kår under besættelsen

Af Grethe Nielsen

Grethe Nielsen, f. 1914 i Sasserup ved Holbæk, som datter af Carl Larsen og hustru Anna f. Carlsen. Som ung tjente hun ved landbruget, men kom senere i lære som syerske. Gift 1935 med Eivinn Nielsen. 1947-53 syerske ved Tikøb Alderdomshjem. Løvrigt hjemmearbejdede husmor medens familien boede i Reerstrup, Tinkerup og fra 1953 i Kvistgaard. Har i 1990 skrevet sine egne erindringer under titlen »Fra Husmandsdatter paa Midtsjælland til Postmutter i Nord-sjælland« - hvorfra følgende uddrag er hentet.

Foråret 1937 rejste den tidligere skovarbejder fra Gydehuset til Endrup Hegn, og vi kunne så leje Gydehuset. Det var meget billigere. Vi gav 35 kr om måneden i Lønholt, hvor vi boede, og skulle give 100 kr om året i Gydehuset. Men så skulle vi også selv holde det både indvendig og udvendig med maling og kalkning, og så kom skovrideren en gang om året og så efter, om vi opfyldte vor pligt.

Vi flyttede fra Lønholt til Gydehuset den 1. maj 1937. Den dag var Eivinn som sædvanlig på arbejde, så jeg havde travlt med at gøre huset rent. Vores ældste søn, Carl, var ikke så stor, så han blev flyttet fra det ene rum til det andet og til sidst ud i vaskehuset. Da jeg var færdig, trillede jeg med barnevognen mod Gydehuset. De fleste af møblerne var flyttet aftenen før. Turen gik godt, indtil jeg nåede ud for Niels Olsen, Holgestrup, så gik det ene hjul af barnevognen, og jeg måtte så køre det sidste stykke på 3 hjul, men det var kun ca 200 m.

Gydehuset

Det var mærkeligt at flytte fra et sted, hvor landevejen gik lige uden for huset, til et sted i den stille skov. Det var et meget gammelt hus med to små stuer, et temmeligt stort køkken med stengulv og stald-

døre til det fri. Murene var meget tykke, godt en meter, så der var et helt lille bord i vindueskarmen. Der var et godt komfur og vaskekedel i køkkenet og en god brændeovn i den ene stue. Den anden stue brugte vi som soveværelse.

Vi havde jo nemt til brænde. Da Eivinn arbejdede i skoven, og vi boede lige op ad den, var det bare at gå ud og samle, hvad vi skulle bruge. Det var meget lidt, vi købte. Det var især nemt med hugspåner- og grankogler. De var lige til at putte på ilden. Til huset hørte også udhus og et stort brændeskur, så der var mere plads ude, end vi havde inde. Det var ikke det store, Eivinn tjente i skoven, men med billigt brændsel og en stor have til kartofler og andre grønsager gik det. Der var også et stort stykke med hindbær og en del buske med solbær, som vi plukkede og solgte. Det var fine bær, som vi fik en god pris for. Det hjalp altså sammen på økonomi-

»Gydehuset« - fotograferet i marts 1952. Skovløberhuset lå ved Reerstrup Fæggyde - deraf navnet - men huset brændte natten mellem den 17. og 18. marts 1971. (Foto: Carl Chr. Nielsen).

en, men var også hårdt arbejde. Det hjalp også, at Ejvinn havde arbejde i skoven det meste af sommeren med plantning og udtynding af graner. Det hjalp jeg også med. Der var ellers ikke arbejde til de løse om sommeren, men Skovfoged Nissen var meget flink til at skaffe arbejde bl.a. med at save og flække hans eget brænde. Brændet var en del af hans løn, så der var meget.

Primitive forhold

Tiden gik ellers godt i Gydehuset, men det var gammelt, og mus var ikke til at holde ude, så alle madvarer måtte dækkes omhyggeligt til. Brønden var gammeldags med vinde og en spand til at hejse op og ned. Det var tungt og besværligt, især da vi ventede en lille. Han kom lige to år og to dage efter Carl, så nu var vi fire og Carl blevet storebror.

Den dag Hans blev født, havde jeg meget travlt. Jeg vaskede om formiddagen. Eivinns skjorter blev ikke rigtig rene den dag. Men så stegte jeg også flæskesteg. Niels Olsens havde fået billigt flæsk fra slagteriet og tilbød os noget - også til billige penge. Det kunne jeg ikke stå for og købte noget. Det var letsaltet, men der blev nu en god flæskesteg ud af det, og flæskesteg var ikke noget, vi fik ret tit.

Nyt job og ny bolig

Eivinn arbejdede stadig i skoven, men det var ikke godt med hans ryg. Han havde mange sygedage, og da der i 1939 blev en postrute ledig i Tikøb, søgte han den. Det var kun en lille tur, og jeg var imod det, da jeg ikke mente, vi kunne leve af det, som han fik i løn. Men min faster holdt også på, at han skulle søge den, og jeg kunne godt indse, at han ikke

Den gamle vej gennem Reerstrup mellem Nyrup og Fredensborg - lokalt kaldt Fredensborgvejen - er her fotograferet før omlægningen, hvorved huset »Hyldekrogen« til venstre for vejen blev nedrevet. Til højre ses gavlen af »Musehuset«, som nu også er nedrevet. (Foto: Carl Chr. Nielsen).

kunne holde til sliddet i skoven, så det blev Tikøb. Men så kunne vi ikke bo i Gydehuset længere, da det kun var for skovens folk, og så begyndte jagten på et nyt hjem.

Omsider lykkedes det os at leje en stue og køkken i »Hyldekrogen«. Det lå, hvor vejen til Fredensborg nu går, ved milestenen ved Gydevej til Holgestrup, så vi flyttede kun knap en halv km. Det var meget småt, så vi håbede på noget bedre. Vi klarede os da også, selv om Hans måtte sove i spisekammeret, og vi måtte hente vand hos naboen. Det var et skovløbersted, som hed »Musehuset«, så manden blev aldrig kaldt andet end »Musepeder«. Da der var flere voksne sønner, var der megen vask, så vores drenge kaldte konen: »Damen, der vasker«.

Besættelsen

Jeg fik et »skovkort«, så jeg kunne samle brænde i skoven. Det var også nødvendigt, da det var en meget hård vinter. Carl og Hans var så alene, når jeg gik i skoven, men heldigvis var der ikke så langt, så jeg var ikke væk ret længe. De fik gerne nogle rosiner at more sig med, til jeg kom tilbage. Så gik vinteren, og vi nåede foråret 1940. Vi havde en anelse om, at der ville ske noget. Der var indkvarteret soldater rundt om på gårdene, og en af dem kom en del hos os. Han kom også om aftenen den 8. april og fortalte, at de ikke måtte forlade deres kvarterer.

Den 9. april om morgenen var Eivinn taget tidligt af sted. Han skulle først begynde på posthuset kl 8, men var taget ud til en gammel kone på turen for at save brænde, da hun ikke selv kunne klare det. Jeg sad og stoppede strømper, da jeg hørte larm af mange flyvemaskiner. Jeg gik ud for at se, hvad det var, og kunne med det samme se, at det ikke var danske. Jeg fik så set hagekorset og vidste med det samme, at det var tyskerne. Men da vi ikke havde radio, kunne jeg ikke få noget at vide før, jeg traf andre mennesker at tale med. Der kom nogle danske soldater forbi, og da Eivinn kom hjem, kunne han fortælle mere om besættelsen af Danmark.

Om eftermiddagen kørte vi til Knorrenborg. Da vi nåede Fredensborg, så vi en masse danske soldater, der holdt hvil. Eivinn var henne og tale med dem. De ville prøve at komme til Sverige. Om det lykkedes for dem, ved jeg ikke, men nogle kom da over.

I Knorrenborg havde de radio, og den gik hele tiden, så der fik vi mere at vide om mørklægning og sådan noget, så vi måtte hjem og finde tæpper til at hænge for vinduerne. Da det var blevet mørkt, stod Eivinn ude i haven og så tyskerne komme. De kom fra Fredensborg på motorcykler med sidevogn. Dengang slog vejen et brat sving, så for ikke-stedkendte så det ud som om, man kørte lige ind i Musehuset. Når lygterne således ramte det hvide hus, røg soldaten i sidevognen op. De har nok troet, det var en vejspærring. Det var det første, vi så til tyskerne. Siden så vi dem næsten hver dag enten gående eller i hestevogne.

Frygt for fremtiden

Der begyndte at gå rygter om, at de skulle indkvarteres privat. En dag, da jeg var ene med drengene, så jeg en flok komme fra Kvistgaard. Da de nåede »Kroglund«, gården, der lå lidt henne ad vejen, så jeg, at nogle af dem gik derind. Jeg tænkte: »Nu kommer de« og løb hen til skovløberstedet. Der sad mand, kone og en voksen søn. Jeg fortalte, hvad jeg havde set, og da der i det samme var et par, der drejede ind hos os, ville jeg hjem til drengene, men så snart jeg var ude af døren, blev den lukket og nøglen drejet om. Den lyd kunne jeg høre længe efter. Jeg syntes, det var tarveligt, at ikke en gik med mig hjem. Det var så bare et par, der ville bede om lidt at drikke. Det fik de og var meget høflige og taknemmelige. Men der gik så mange rygter, og jeg var bange. Men mange af de menige tyskere var sikkert lige så kede af krigen, som vi var, og længtes hjem. Jeg kan huske en, der kom forbi og blev ved at kigge efter Carl og Hans. Han havde måske sådan et par derhjemme.

Tinkerup

Da vi nåede efteråret det år, fandt Eivinn et hus på Tinkerup, som vi kunne leje. Det var gammelt og i dårlig stand. Men der var vi os selv, og fredeligt var der og god plads til drengene at lege på. Eivinn tjente stadig ikke de store penge ved Postvæsenet, men så tog vi, hvad vi kunne få, var tidligt oppe at luge roer, inden Eivinn skulle ud på turen. Så fik vi præstegårdshaven at passe. Den var så stor, at når vi var færdige i den ene ende, kunne vi begynde i den anden. Det var heller ikke de store penge:

Politikreds
 Nr. 6
Legitimationskort
 for
danske Statsborgere.

Navn Uno Eivinn Nielsen
 Stilling Postbud
 Bopæl Tinkesrup
 Født d. 28/15 1913 i Tikøb
 Indehaverens
 Underskrift Uno Eivinn Nielsen

Tikøb Kommune
 Folkeregister
 Tikøb
 d. 5/7 1944
 Inger Jørgensen

Kortet skal altid medføres.

O. O. B. & Co.

Eivinn Nielsen, (1913-1982), født i »Hestehavehuset« i Gurre Vang som søn af Christian Nielsen og hustru Marie f. Nielsen. Legitimationskort fra besættelsesårene.

50 øre i timen, men det ene med det andet hjalp det alltsammen.

Købe noget var der heller ikke de store muligheder for. Sukkeret blev rationeret allerede i 1939, da krigen brød ud, og efterhånden fik vi mærker på næsten alt. Kød fik vi ikke ret meget af, men så fik vi noget, når de slagtede derhjemme. Det måtte man ikke, men det så vi stort på. Det gjorde de fleste. Rigtigt mel var heller ikke til at få. Det var mest bygmel, vi fik, og brød havde vi ikke ret meget af. Da de, der var under 8 år, ikke fik så mange mærker til brød, som de, der var over, kneb det med at få det til at slå til. Men vi havde heldigvis en flink brødkusk, Marinus, og han hjalp os. Da der var ældre

mennesker, som ikke kunne bruge deres ration, fordelte han mærkerne mellem dem, det kneb for. Vi fik ekstra mærker til sukker, når vi skulle sylte. I 1941 fik vi 2 kg hver i juli, august og september og så 8 kg ekstra. I 1944 fik vi 18 kg og 8 kg ekstra til syltning. I 1946 fik vi stadig 18 kg, men kun 6 kg til syltning. Jeg syltede så meget som muligt, da vi brugte det til pålæg. Asier og lignende brugte jeg sødetabletter til. Det gjaldt om at regne det ud. Et år fik vi en stor kasse gråpærer fra mit fødehjem, men da havde vi brugt alt vort sukker. Så kogte jeg dem med lidt vand og eddike, kom Atamon i, og da vi så fik nye mærker til oktober, hældte jeg lagen fra og kogte den med sukker. Det blev godt.

Der skulle spares på alt

Kødet sparede vi også på. Aldrig mere end et stykke stegeflæsk til hver, men ellers var der da kartoffelfrikadeller. De blev lavet af kartoffelmos med godt med krydderier i. Klatkager var det samme, bare med sukker i stedet for salt og peber. Vi var så heldige et år, at der var to gårde, der havde haft en maskinstation til at tage kartoflerne op. De havde ikke taget det så nøje med at få det hele med, så da der blev harvet, lå der mange tilbage. Dem fik vi lov at samle til 1 kr pr tønde. Det var billigt, men også et slæb. Det var slemt for Carl og Hans. De måtte jo med, og en dag stormede og regnede det, så vi pakkede dem ind i gamle trøjer og satte dem i læ ved et hegn. Men kartoflerne skulle op inden, det blev frostvejr, så de måtte tage deres del. Det år fik vi så mange kartofler, at vi kunne lave kartoffelmel af nogle af dem. Det var heller ikke til at få.

Vi havde heldigvis høns, så vi havde æg og en høne til at stege nu og da. Korn til hønsene kunne Eivinn redde ude hos bønderne, så vi klarede os igennem. Brændsel havde vi næsten gratis. Dels det jeg samlede i skoven, og det første år i Tinkesrup var der en del tørverest på engen. Der var gravet tørv, inden vi flyttede derud. Vi gravede også selv tørv. Om vi gav noget for det, kan jeg ikke huske, men det har nok været hjælp på gården. Tørvemassen blev gravet op og æltet i en vognkasse, der blev trukket af en hest. Der var så nogle vinger, der gik rundt i kassen, og blandede massen med vand. Så blev det hældt ud på jorden i en træramme til at forme tørvvene i. Rammen blev så trukket frem, så det næste

læs kunne hældes i den. Jeg skulle trække den frem, men så en gang knækkede rebet, jeg trak i. Jeg satte mig lige oven i tørvepladderet og blev godt beskidt og sur. Ejvinn og drengene morede sig højlydt. De grinede, så de næsten ikke kunne stå på benene, og det gjorde mig ikke mindre sur. Så skulle de endes - tørvene altså - stilles på kant og til sidst stables, så de var godt tørre, når vi kørte dem hjem. Det var ikke så gode tørv, men brænde og varme kunne de da.

Det var noget, vi satte pris på, da huset var meget utæt, og vintrene strenge. Kakkelovnen var heller ikke meget værd, men så fik vi købt en lille brændeovn i Brugsen, og den var der to kogehuller ovenpå, så jeg også kunne lave mad på den. Så sparede vi brændsel til komfuret, som heller ikke var meget værd. Der var heller ingen vaskekedel, men så fik jeg svigermors store, gamle suppegryde at koge tøj i. Den kunne tage halvanden spand vand, så den var stor.

Tøjet blev genbrugt

Det var næsten værst med tøjet under krigen. Det var ikke til at købe ret meget, og det, man kunne få, var ikke meget værd. Garn var noget forfærdeligt noget af kradsuld. Der var ligesom små pinde eller avner i, og stærkt var det heller ikke. Det var nok til at strikke af, men stoppe med det var næsten umuligt. Det knækkede hele tiden. Stof var heller ikke til at få, så det blev til genbrug. Jeg havde to gamle strikkede trøjer, en rød og en lysegrøn, som var meget slidte på ærmerne. Dem fik farmor ind og fik strikket en dejlig varm trøje til mig af. Til Eivinn strikkede hun en slipover af brugt garn i mange forskellige farver, men det var noget, der varmede. Jeg syede meget om. Drengene voksede jo og skulle have tøj. Så jeg var lykkelig, når jeg havde eller fik noget gammelt, der var til at sy om af. Jeg havde fået en ny symaskine til min fødselsdag i 1938. Den var jeg glad for, meget! Jeg havde af en faster fået noget matrostøj, som jeg syede om til Carl og Hans, så de var helt fine. Senere syede jeg et sæt tøj til Carl af en af mine gamle frakker. Den var fra den tid, da tøjet var temmelig langt, så der blev til plusfour og en kort jakke til ham. Til Hans syede jeg et sæt med lange grå bukser af en af mine nederdele og trøje af en blå jakke af Eivinn's.

Jeg havde også den glæde at præsten en gang sagde til Eivinn, at vore drenge altid var så pæne i tøjet. Jo, jeg havde megen glæde af min symaskine, selv om vi syntes, den var meget dyr, da vi købte den for 400 kr. Jeg syede også til mig selv, vendte en dragt jeg havde, så den blev som ny. Jeg syede en kjole af sengehimen til drengenes barneseng, og til sidst tog jeg et lagen og syede en kjole af. Den blev pæn med røde knapper og et blåt lommestørklæde i brystlommen. Det var en hel lille demonstration af de engelske farver.

Grønne uniformer

Da vi flyttede til Tinkerup, så vi ikke meget til tyskerne. De var der dog på øvelse og gik og kiggede ind ad vinduerne. Vi havde sagt til drengene, at de ikke måtte tale med tyskerne, så da der en dag kom en skovfoged og ville spørge om noget, svarede de ham ikke. Det kunne han ikke forstå, men han var jo i grøn uniform, som er grøn, enten den sidder på en tysk soldat eller en dansk skovfoged. Så han måtte have en forklaring.

Der var jo heller ingen benzin at få under krigen, så bilerne fik monteret en slags kakkelovn bagpå. Det var især lastbilerne. Der blev så fyret med brænde i generatoren, som den hed. Brændet skulle være i små stykker.

Da vi flyttede til Tinkerup, var der en vognmand, der havde lejet laden til opbevaring af brænde. Det var savet, men skulle flækkes. Det stod jeg og gjorde, så tjente jeg også lidt ved det. Eivinn skovede også træer i Præsteskov. Præsten havde heller ikke andet end brænde at fyre med. Da vi blev godt kendt med præsten - det var Frøkjær-Jensen - fik Eivinn lov til at slå stød op i Præsteskov mod at præsten fik det halve. Der var mange og store stød, både nye og gamle, så det blev til meget. Da svigerfar var gået på pension, og de var flyttet til Fredensborg, kneb det for dem at få brændsel nok, så de fik et læs af stødene. Der skulle være 10 rummeter, men da vognmanden, der skulle køre læsset, havde læsset de 7, sagde han, at nu ville han godt købe dem for 10. Men han var vant til at køre for kommunen, og det var arbejdsløse, der tog stødene op. De fik betaling for hver rummeter, så det gjaldt for dem om at der var godt med luft imellem, så de kunne fylde mest muligt.

Hjemmedyrket tobak

Men der var stadig krig, og det blev værre og værre med at få forskellige ting. Sæbe var der ikke meget af, og alt var rationeret. Tobak var heller ikke til at få. Jeg røg ikke dengang, så mig generede det ikke, men Eivinn røg jo, så han brugte alt muligt: Tørrede blade af ukrudt og kirsebærblade. Men så var der nogen, der begyndte at dyrke tobak. Skrædder Hansen plantede det meste af haven til med tobaksplanter. I præstegårdshaven blev der også plantet en del, og en mand ude på Præstemarken havde en hel mark fuld. Når bladene var store nok, blev de knækket af, trukket på snore og hængt til tørre på et loft eller et andet luftigt sted. Jeg var med både at plukke og trække på snore. Når bladene så var tørre, var de til at ryge i pipe. Det var nok bedre end alt det andet, de røg, men det lugtede ikke godt.

Vi havde nogle strenge vintre i den tid, især i 1942. Der var faldet megen sne, så den lå i et tykt lag overalt. Langs med vejene var der høje volde. I begyndelsen af februar kom der en dag et voldsomt isslag. Vi kunne stå derhjemme og høre, hvordan det bragede nede i skoven, når grenene ikke kunne holde til trykket, men brækkede af træerne. Det var især egetræerne, det gik ud over. Men vi fik meget dejligt brænde ud af det.

Hverdag i Tinkerup

Vi havde også en kat, medens vi boede på Tinkerup, og den havde vi fået på denne måde: Et år vi skulle på sommerferie, var Eivinn aftenen før, vi skulle rejse, kørt til Kvistgaard Station for at sende kufferterne. Da han så kørte hjem gennem skoven, fandt han en katekilling, der gik og peb ynkeligt. Han tog den med hjem, og den fik noget mælk. Men da vi skulle rejse næste dag, var det ikke så godt for den. Vi bad så hende, der skulle passe vore blomster, om at give den lidt mælk, hvis den blev der. Da vi kom hjem, blev vi modtaget af en glad, spindende kat. - Den blev stadig hos os, og når vi gik tur, fulgte den os som en lille hund. Når vi gik til Tikøb, standsede den ved lægen. De havde nemlig hund, så den sad der og ventede til, vi gik hjem. Jo, engang smuttede den med. Vi skulle til juletræ i søndagskolen. Den kom med ind, men blev helt forvildet og fór ind under træet. Vi fik fat i den og satte den udenfor. Da vi gik hjem, sad den ved lægen og ven-

Målebordsblad fra 1948 visende familien Niensens tre huse i hhv. Reerstrup og Tinkerup.

tede på os. Vi havde den i mange år, men engang, vi havde været borte, lå den nede i mosen og var død, da vi kom hjem. Det var en stor sorg.

Men ellers havde vi det godt i Tinkerup. Drengene havde god plads til at lege. De havde bl.a. en meget stor trærod, som de brugte som motorcykel. Det er godt med fantasi, når der ikke er så meget legetøj. Vi fik også en større urtehøve i Tinkerup. Den lå godt og frit. Den skrånede lidt mod syd, så vi dyrkede mange grønsager. Det var dejligt med lidt af-

veksling i maden. Et år havde vi så mange agurker, så vi forærede en masse væk. Vi var lige ved at forsyne hele Tikøb med agurker. Men vi brugte også andre ting. Eivinn reddede sig somme tider en kålrabi, og den stuede vi. De nye mælkebøtteblade brugte vi som spinat. Da Jens Jensen så det, gik han hjem og lugede græsplænen, og så måtte svigerdatteren lave spinat.

Så gik tiden, og i 1943 begyndte Carl at gå i skole. Det var lidt af en omvæltning, men han var glad for det, og selv om Hans savnede ham, så var glæden stor, når Carl kom hjem og kunne fortælle nyt fra skolen. Det var nemt for Carl, at han kunne gå ad skolestien.

Krigen kommer nærmere

I 1944 forlangte tyskerne, at vi alle skulle have et legitimationskort. Da det skulle være med billede

Brødrene, Hans og Carl Nielsen, fotograferet i 1943 i porten på Nyvanggaard, hvor de hentede mælk hos gårdejer Peter Jensen.

på, var der nogle fotografer, der øjnede en lejlighed til at tjene nogle penge, så de tog rundt og fotograferede folk. Der kom også en til Tinkerup og tog billeder af os. Kortet skulle vi altid have med os, men jeg har nu aldrig haft brug for det.

Vi var også med til Alsang. Næsten hele Tikøb og omegn samledes bag Tikøb Skole og sang fædrelandssange. Det var noget, der skabte sammenhold. Så kan jeg også huske, der en dag kom en dame og ville sælge billeder af kongeparret. Jeg ville gerne købe, men havde ingen penge. Det sagde jeg, og vi kom til at tale sammen. Hun spurgte, om vi ikke havde plads, så deres gamle mor kunne bo hos os, hvis hun og hendes broder, der boede sammen med moderen, pludselig kom til at rejse. Men vi havde jo desværre ingen plads, og jeg vidste ikke, hvem jeg skulle vise hende hen til. Men jeg håber, hun fandt et sted til moderen.

Illegalt arbejde

Vi hørte ikke så meget til luftalarm ude på landet. Men engang Eivinn og jeg var i Helsingør, blev der luftalarm. Vi gik hen ad gaden, da der kom en betjent og sagde, vi skulle gå i beskyttelsesrum. Det var der ingen af os, der havde lyst til, så vi skyndte os ud af byen og sad på en grøftkant, til alarmen blev blæst af. Men ellers kunne vi, når der var luftalarm om aftenen, stå ude i Tinkerup og se lyskasterne og sporlysene inde over Helsingør. Jeg kan især huske en aften, det var meget voldsomt. Mine forældre var hos os, og min mor blev meget forskrækket. Det havde hun ikke set før. Da vi et par dage efter fulgte dem til toget i Kvistgaard, hørte vi igen, at der blev blæst alarm, så de var ikke meget for at tage med toget. Men det var forbi inden, de nåede København.

Der skete så meget i den tid, også meget jeg først fik at vide senere, som dengang Eivinn kørte til Humlebæk med posttasken fuld af illegale blade. Der var spærret af tyskerne ved Dyrlægekrydset ved Kvistgaard, og alle blev stoppet. Eivinn ville også stoppe, men han var i postuniform og blev bare vinket frem af tyskerne, og det samme gentog sig ved skovfogeden på den anden side af Kvistgaard. Eivinn ville ikke fortælle mig, hvad han var med i, for at jeg ikke skulle gå og være urolig for ham.

Maj 1945

Men krigen gik sin gang. Det gik tilbage for tyskerne, og krigen kom nærmere til den danske grænse. Så nåede vi den 4. maj 1945. Jeg var om eftermiddagen nede hos min faster, og med alle de rygte, der gik, talte vi om, om vi turde sende børnene i skole dagen efter. Men det gik helt anderledes.

Om aftenen gik Eivinn til møde i præstegården, og jeg gik også til Tikøb og byttede bøger. Da jeg kom hjem, stod Carl og Hans og råbte til mig, at tyskerne havde overgivet sig. Jeg ville dårligt tro det, men det var fru Nielsen fra »Skrædderhuset« ved Rakkerdammen, der havde fortalt dem det, så da vi ikke selv havde radio, gik jeg derhen og fik det glade budskab at høre. Det var dejligt selv at høre det i radioen, og så spillede de »Kong Christian«. Det var lige til at tude over af bare glæde. Nå, men jeg gik hjem og fik lagt drengene i seng. Så satte jeg mig til at vente på Eivinn, men rullede ikke de sorte gardiner ned. Da Eivinn kom hjem, havde de fået det at vide i præstegården, og præsten havde bedt Eivinn hejse flaget. Der var rigtig glæde over alt.

Festdage

Næste morgen blev vi vækket ved, at der var nogen, der bankede på vinduet, og Eivinn blev bedt om at komme straks. De skulle til Hornbæk og fange stikere. Det var ikke rart, men det skulle gøres. Det var nok ikke alle, de fangede, der var lige skyldige, men nogle var der, som havde lavet meget ondt under krigen. Så Eivinn var ikke så meget hjemme de første dage, men så om søndagen havde vi en dejlig fest- og takkedagstjeneste i Tikøb.

Aldrig har jeg set kirken så fyldt med mennesker. Den var pyntet med røde og hvide blomster, og alt, hvad der var af faner i Tikøb, var med. Da fanerne blev båret ind, stod jeg lige over for en ældre mand. Tårerne løb ham lige så stille ned ad kinderne. Det var af bare glæde. Tænk, netop til den søndag havde jeg gået og sparet kødmærker sammen, så vi skulle have steg. Jeg havde også bestilt flødeskum på mejeriet. Den fløde, vi kunne købe, var ikke til at piske til skum, men den fra mejeriet kunne. Vi fik en rigtig festmiddag uden, at vi kunne vide, der blev noget at feste for.

En usædvanlig musefælde

Der blev festet meget den sommer, men ellers gik tiden med stadig rationering. Der var stadig ingen varer at få, og pengene var også stadig små, selv om Eivinn havde fået den store tur i Tikøb, og det jo hjalp lidt på finanserne. Det var dejligt vejr hele den sommer, og Eivinn havde en del arbejde på Guldsmedegaarden. De var meget flinke der. Vi fik deres gamle radio, da de selv fik en ny. Den kunne godt sige noget, og så var den en glimrende musefælde. Da der var noget i vejen med den, ville Eivinn pille bagklædningen af, men da han stod med den, fór der en mus ud af den. Han blev så forskrækket, at han tabte radioen ned på musen, og så var den død. Da radioen rigtig blev skilt ad, var der et muselig inden i den. Musen havde fået det for varmt. Ja, nu kan jeg mere mig over det, men det var ikke rart med alle de mus.

Et forgæves kup i Tikøb

Af Kjeld Damgaard

Det var en kold og klam novembernat. Helt nøjagtigt natten mellem den 22. og 23. november 1944. Stedet er Hornbæk. Her boede kommuneassistent Thomas Jessen. Klokkeren var halv tre om natten, da det pludselig buldrede kraftigt på Jessens dør. Da Jessen åbnede, trængte et par maskerede og revolverbevæbnede mænd ind, og der blev spurgt om hans navn var Jessen, og om han var ansat ved skattekontoret i Tikøb.

Da Jessen kunne svare bekræftende på begge dele, blev han med en truende revolver beordret til at følge med til vejen ved Hornbæk Præstegaard. Her fik han ordre til at stige ind i en bil af mærket Ford V8, som derefter kørte mod Tikøb.

På hjørnet ved Gurrevej og den daværende Borsholmvej (på denne strækning nu kaldet Hornbækvej) stoppede bilen, og under ledsagelse af yderligere et par maskerede personer blev han beordret til at følge med til Kommunekontoret.

Ingen nøgler!

Jessens bortførere havde tilsyneladende her forregnet sig. Det viste sig, at Jessen ikke var i besiddelse af nøgler til Kommunekontoret. I stedet måtte han nu udpege, hvor alderdomshjemmets økonom, A.C. Harvig boede.

Harvig vågnede ved, at en person trykkede en rude ind i hans soveværelse, hvorefter vedkommende steg ind igennem det åbnede vindue. Harvig blev herefter beordret til at stå op for at åbne Kommunekontorets yderdør til gården samt til at udlevere nøglen til skattekontoret. En enkelt revolverbevæbnet mand holdt derefter vagt over Harvig, mens Thomas Jessen blev taget med af 7 maskerede personer. Udenfor Kommunekontoret ventede yderligere et antal bevæbnede mænd.

7-mands-gruppen begav sig nu op til skattekontoret, hvor Jessen fik ordre til åbne folkeregisterskabene, hvorfra 8 skuffer med navnekort og 5 skuffer med hovedregisterkort blev fjernet, medens 1 mand holdt vagt over Jessen og anden mand holdt

vagt udenfor på gangen. De maskerede mænd havde kun interesse i at få fat i folkeregisterskufferne, og der blev således ikke spurgt eller søgt efter andet materiale eller andre papirer.

Bortført

Efter ca halv times forløb var alle skufferne ført bort gennem gården, og Jessen og Harvig blev ført tilbage til Harvigs lejlighed. Her bevogtedes de to kommunale embedsmænd i endnu ca en halv time, hvorefter den sidste revolverbevæbnet mand forlod Harvigs lejlighed i Alderdomshjemmet.

Klokkeren var nu kvart i fire om natten, og den første der fik meddelelse om folkeregisterets bortførelse var sognerådsformand H. Sandell.

En uge senere

Den følgende torsdag, den 30. november kl. ca 9 om morgenen, henvendte der sig fire civilklædte herrer på Tikøb Kommunekontor. De forlangte at tale med kommunebogholder Helge Petersen. Da Petersen indfandt sig, gav de fire herrer sig til at undersøge Petersens tøj og skrivebord, men fandt tilsyneladende intet af interesse.

H. Petersen blev herefter beordret ned i en bil, som kørte ham til hjemmet i Tikøb by. Her foretog herrerne ligeledes en undersøgelse - men kørte kort efter tilbage til Kommunekontoret.

Opsamlingssted

Det tyske politi brugte nemlig i de kommende timer administrationsbygningen som opsamlingssted for en række personer. Det var foruden kommunebogholder H. Petersen, økonom A.C. Harvig, murermester Gunnar Jensen, vognmand Alfred Petersen, barbermester Johannes Hjeresen og skomagermester Carl Rasmussen, alle fra Tikøb. Desuden deltog bestyrer Wilhelm Hansen, Kvistgaard Hovedgaard.

Disse personer var alle mistænkt for at have fjernet folkeregisteret. Skufferne med registeret var ble-

vet fundet - gemt over Tikøb Kirkes hvælvinger. Sognerådsformand Sandell kom nu til stede og blev sat ind i situationen; men man undgik ikke at personerne blev interneret af det tyske politi.

Folkeregisteret i tysk varetægt

Nu stod sognerådsformanden imidlertid med et nyt problem - et problem, som kunne få yderst ubehagelige konsekvenser. Folkeregisteret befandt sig jo nu i det tyske politis varetægt - det sidste sted man ønskede at oplysningerne skulle ende. Men sognerådet var i vildrede. Turde man rette henvendelse til det såkaldte tyske sikkerhedspoliti?

Sandell spurgte forsigtigt om ikke amtet ville bistå med at få registeret tilbage. Amtmand Kay Ulrich skulle imidlertid ikke nyde noget, og skyndte sig at sende sorteper videre til Indenrigsministeriet. På dette tidspunkt fungerede ministrene jo imidlertid ikke længere, så det blev kontorchef i Indenrigsministeriet, Knud Larsen, der den 2. januar 1945 skrev til sognerådsformand Sandell.

I skrivelsen omtaler Knud Larsen, at det er ministeriet bekendt, at det tyske politi i lignende tilfælde andre steder i Danmark, uden større indvendinger havde draget omsorg for, at registrene blev leveret tilbage til de pågældende kommuner. Ministeriet mente derfor, at det ville være uden problemer for sognerådet at rette henvendelse til de tyske myndigheder og bede om registerets tilbagelevering.

Knud Larsen sluttede sin skrivelse af med en bemærkning om, at man da gerne i ministeriet ville høre, hvorledes det kom til at spænde af.

4 ugers spændt venten

Allerede samme dag skrev Sandell derfor til det tyske sikkerhedspoliti på »Wisborg« i Helsingør. I brevet skrev Sandell bl.a. at registeret savnedes meget i det daglige arbejde på Kommunekontoret. Desuden forudså man store problemer ved den forestående påligning af skat.

Der gik imidlertid 4 uger inden der kom svar fra Wisborg. Men den 31. januar ringede telefonen på

Tikøb Kommunekontor og Alderdomshjem - rammen om de dramatiske begivenheder i november 1944.

Sognerådsformand Herman Sandell var meget i tvivl om, hvorvidt man kunne tage kontakt til det tyske sikkerhedspoliti.

kommunekontoret, og Gestapo meddelte, at registeret kunne hentes på »Wisborg«. Afhentningen skete allerede samme dag.

Skuespillet

En dramatisk beretning ved første øjekast. Og sådan kom den til at stå i samtiden - i alle fald på overfladen. Men ikke alt var under besættelsen, hvad det så ud til på overfladen.

Og i dette tilfælde var der da også tale om et iscenesat skuespil - men desværre for aktørerne med et magert - næsten skæbnsvangert - slutspil. Hele aktionen var beordret af Frihedsraadet, der frygtede at landets mange kommunale folkeregistre skulle falde i hænderne på Gestapo eller anden tysk myndighed - og måske blive brugt til ubehagelige formål.

Men aktionen i Tikøb resulterede - som vi har set ovenfor - i præcis det modsatte resultat. Folkeregisteret faldt netop i det tyske sikkerhedspolitis hænder. Og her blev det i 2 måneder!

Forhistorien

En detalje, som man i samtiden måske ikke har hæftet sig særlig ved, var den omstændighed, at skønt flere af kommunens embedsmænd således nu var forhindret i at møde på arbejde p.g.a. interneringen, så blev deres løn fortsat udbetalt til deres familier.

Og hvorfor blev egentlig kommunens funktionærer internerede - det var jo dem, som blev overfaldet og truet. Og hvordan kom kommunebogholderen ind i billedet - han var jo slet ikke tilstede den famøse nat i november ?

Ja, som nævnt ovenfor var der delvist tale om et skuespil. Sagen var nemlig, at flere - måske alle - implicerede vidste på forhånd, hvad der skulle ske.

Ordre fra Frihedsraadet

Den 21. november 1944 - kl. halv fire om eftermiddagen - kom nemlig muremester Gunnar Jensen til Kommunekontoret og bad om en personlig samtale med kommunebogholder H. Petersen. Gunnar Jensen meddelte, at han fra Frihedsraadet havde fået ordre til at få fjernet kommunens folkeregister, men at han følte sig forpligtet til først at underrette kontoret, da han var overbevist om - under de herskende forhold - at man ikke ville gøre indvendinger.

Alfred Petersen (f. 1912) var vognmand i Tikøb fra 1937 - og en af medlemmerne af modstandsgruppen i Tikøb under besættelsen.

Tikøb Folkeregisters Kartotek fjernet af revolverbevæbnede Mænd

Assistent Jessen blev hentet i Hornbæk og ført til Tikøb, hvor Økonom Harvig blev holdt op

Tikøb Kommunes Folkeregisters Kartotek er i Gaar Nat blevet fjernet af 7-8 pistolbevæbnede Mænd. Ved 2-3-Tiden om Natten blev Assistent Jessen, der er ansat paa Folkeregistret, banket op paa sin Bopæl i Hornbæk. Saa snart han fik Døren lukket op, fik han en Pistol stukket for Brystet, og efter at Vedkommende havde faaet at vide, at det var den rette Mand, man havde for sig, blev Jessen kommanderet til at tage sit Tøj paa og følge med. Ved Hornbæk Kirkegaard holdt en Personbil, og i den blev Jessen ført til Tikøb, hvor han blev sat af ved Vejen, der drejer ned til Kommunekontoret. Her stod flere pistolbevæbnede Mænd, der førte ham til Kontoret. Straks efter bankede han Økonom Harvig, Alderdoms-

hjemmet, op.

— Hvad vil De? spurgte Harvig, og i det samme blev en Rude til Soveværelset knust og en Pistol stukket frem. En Mand kravlede ind i Soveværelset og lukkede Døren op, hvorefter Harvig med en Pistol for Brystet blev tvunget til at udlevere Nøglerne til Folkeregistræters Kontor. Da dette var sket kom andre Mænd med Assistent Jessen, som de lukkede ind i Harvigs Soveværelse. Saa forsvandt alle paa nær een Mand, som holdt Jessen og Harvig i Skak med en Pistol i Løbet af en halv Time. Mens dette stod paa, havde de andre fjernet Kommunens Folkeregisters Kartotek, der sandsynligvis er ført bort i den Bil, som Jessen blev hentet i paa sin Bopæl.

Selvom det var under besættelsen og der var censur af pressen, blev sagen omtalt - her omtalen i Helsingør Dagblad d. 23.11.1944.

Gunnar Jensen ønskede et svar indenfor en halv time - men kommunebogholderen ville have assistent Thomas Jessen involveret, da det var ham, der var ansvarlig for Folkeregisteret. De to kommunale embedsmænd bad derfor om en udsættelse til næste dag, med henblik på at overveje, hvorledes det bedst kunne lade sig gøre at fjerne registeret fra Kommunekontoret.

Gunnar Jensen ville imidlertid ikke acceptere dette, da det lå i hans ordrer, at registeret skulle fjernes samme nat. Da muremester Jensen blev spurgt om hvorledes han havde tænkt sig det skulle foregå, svarede han, at han havde tænkt sig at stoppe kortene i sække og derpå grave dem ned i jorden. De to kommunale embedsmænd protesterede kraftigt herimod, idet det var dem magtpåliggende, at kortene blev opbevaret på en sådan måde, at de ikke led overlast -

de skulle jo på et eller andet tidspunkt tilbage og bruges i forvaltningen. Og hvis Gunnar Jensens forslag blev bragt til udførelse, ville kortene jo blive jordslæde og ubrugelige.

Flere forhandlinger

Petersen og Jessen foreslog derfor, at kortene blev fjernet i de stålskuffer, som de befandt sig i, derpå pakket ind i tjærepap, og derefter nedgravet i amtsvejvæsenets grusgrav ved Hornbækvejen. Herom enedes man, men så opstod en lang diskussion om transporten. Jensen hævdede at have tilstrækkeligt med mandskab, der kunne bære kasserne væk, men Petersen indvendte, at det ville være meget tungt, og at det ville vække alt for stor opsigt, hvis en tilfældig forbipasserende så adskillige mennesker komme slæbende med tunge kasser langs Gurrevej.

Muremester Gunnar Jensen (1887-1966), Tikøb, var leder af modstandsgruppen i Tikøb, og i den egenskab ledede han »angrebet« på Kommunekontoret. Det var imidlertid ikke uden baggrund, at Gunnar Jensen deltog i modstandsarbejdet. Under 1. verdenskrig havde han meldt sig som frivillig til den canadiske hær og blev i 1918 sendt til egnen omkring Verdun i Frankrig.

Jessen og Petersen foreslog derfor, at murermester Jensen skulle komme med en bil og et par mand og så lade det køre væk på denne måde. Jensen indvilgede i denne fremgangsmåde og forlod derpå Kommunekontoret for at give besked til sin gruppe. Efter ca. 3 kvarter kom Jensen tilbage til Kommunekontoret, hvor han atter havde en samtale med Jessen samt assistent Ove Hermann, som viste ham det nye folkeregisterkontor. Efter yderligere 3 kvarter, kl. ca. 17.30, forlod H. Petersen Kommunekontoret og vendte først tilbage ved arbejdstids begyndelse den næste dag.

Alle vidste besked i forvejen

Imidlertid overholdt Gunnar Jensen ikke aftalerne. Som omtalt i denne artikels indledning stillede han i stedet med 14 mand, som bar registeret langs landevejen til Tikøb Kirke, hvor det blev anbragt mellem hvælvingerne på loftet. Forinden var Thomas

Jessen blev bortført fra sit hjem, hvad han udmærket i forvejen vidste han ville blive, ligesom også A.C. Harvig i forvejen var orienteret - af Jessen - om, at han ville blive vækket om natten m.h.p. at udlevere nøglerne til Kommunekontoret.

Bortførelsen af Tikøb Folkeregister blev altså ikke den store succes - og slet ikke for aktørerne. Både de involverede kommunale embedsmænd og flere af de nævnte modstandsfolk fra Tikøb internedes og endte efter kort tid i Frøslevlejren, hvor de først blev frigivet i forbindelse med befrielsen i maj 1945.

KILDER:

Helsingør Dagblad, november 1944.

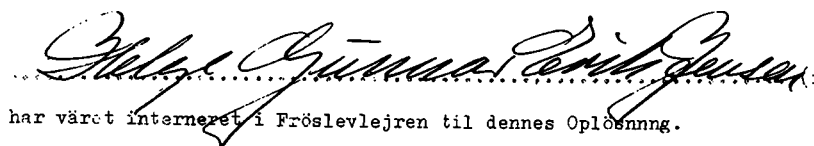
Nordsjælland, november 1944.

Tikøb Kommunes Arkiv, Helsingør Kommune.

Interview med Gustava Jensen, Helsingør, januar 1999.

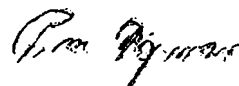
Interview med Agnes Olsen, Bistrup, januar 1999.

Murermester Gunnar Jensen og de øvrige involverede i bortførelsesaffæren i Tikøb, blev alle interneret af det tyske sikkerhedspoliti.

 (fulde Navn)
har været interneret i Frøslevlejren til dennes Opløsning.

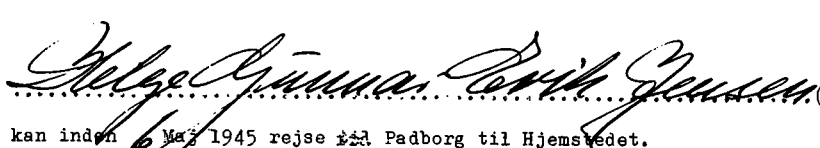
Frøslev den 5 Maj 1945.

Den danske Lejrkommandant

Alle deltagerne sad først fængslet på Wisborg i Helsingør, dernæst på Kronborg og Vestre Fængsel i København.

Nogle endte i Frøslevlejren, hvorfor de blev frigivet den 5. maj 45.

----- (afrites af DSB) -----
 (fulde Navn)
kan inden 6 Maj 1945 rejse til Padborg til Hjemstedet.

Frøslev den 3 Maj 1945

Frøslevs danske Lejrkommandant.

Her er Gunnar Jensens bevis på interneringen, udstedt af den danske lejrkommandant.

Vangegaard Frugtplantage i Harreshøj

Af Erik Stendevad-Larsen

Erik Stendevad-Larsen, f. 26.03. 1919 i Aalborg, som søn af forældre, som drev købmandsforretning og senere blev gårdejere. Landvæsenselev, forvalter på div. herregårde. Ophold på bl.a. Dalum Landbrugsskole. Gift 1944. Bestyrer på Vangegaard Frugtplantage i Harreshøj 1947-63. Kredsformand for forvaltere og bestyrere i frugtavlens i Nordsjælland. Planteavlstechniker ved Statens Plantealogiske Forsøg 1963-81. Som pensionist ansat som sikkerhedsvagt ved Louisiana Kunstmuseum 1985-92. Formand for Tikøb Menighedsraad. Interesse i bøger, foreningsarbejde samt siden 1981 arbejdet med at skrive erindringer til Nationalmuseets etnologiske afd., specielt vedr. tiden på herregårdene. Indtil 1996 bopæl i Tikøb, derefter Fredensborg.

1. November 1947 begyndte en hel ny tilværelse her i Nordsjælland, jeg med ansættelse som plantageforvalter, min kone som den, der skulle styre den store husholdning med familie og en del af de ansatte. Det blev til 16 år i Harreshøj.

Kort varsel

Med ansættelsen fulgte tjenestebolig med lys og varme, d.v.s. brændsel til kakkelovnene. Var forholdene, løn o.s.v. bare nogenlunde, var det for en familie en eftertragtet stilling. Boligmanglen var jo katastrofal stor her efter krigen. Der var mange, der søgte en sådan plads. De første ansøgninger røg direkte i papirkurven, hvis det skrevne ikke var i orden, i næste omgang skete frasorteringen på grundlag af de medsendte anbefalinger, tilbage stod en flok, der så blev kaldt til nærmere samtale. Jeg var en af de heldige, der blev indkaldt til samtale. Men da vi på det tidspunkt boede i Nordjylland og med tanke på datidens transportmidler, var der et godt stykke til Esrum i Nordsjælland.

En lørdag formiddag fik jeg brev om, at jeg kunne møde til samtale søndag! For at nå det, skulle jeg med rutedamperen fra Aalborg allerede samme aften. Den skulle så efter planen, være i København søndag morgen og herfra skulle jeg med tog og rutebil til Esrum. Skibsoverfarten blev imidlertid først med ankomst til København omkring søndag middag. Jeg ville altså komme for sent til samtalen. Nu var der jo på en hovedbanegård som København telefoner nok, problemet var, at jeg var aldeles ukendt med en telefonboks. Jeg måtte have en af de indfødte til at hjælpe mig!

Ansættelses-samtalen

Jeg fik en forbindelse til Vangegaard Frugtplantage, men her var der ikke den stærke erindring om den planlagte samtale. Jeg måtte oplyse, hvem jeg var og også, at jeg var blevet tilsagt til et møde samme dag. Sammenlagt med den lange rejse jeg havde bag mig, havde dette en meget afsvalende virkning. Der blev nu aftalt et nærmere tidspunkt, hvor jeg kunne komme, og ud på eftermiddagen mødte jeg så op. Mødet skulle foregå i direktørens villa, en meget attraktiv og nybygget bolig, der var opført på det højeste punkt i plantagen og med udsigt ned over Esrum Sø. Det hele havde noget herskabeligt over sig, dog uden at være prangende. Mit første indtryk var noget med soliditet, trykke familie-omgivelser m.v. Det viste sig også at holde.

Det var altså søndag eftermiddag og jeg blev indbudt til kaffebord sammen med et par gæster. Det var sådan set den første del af ansættelsesproceduren. En afslappet stemning skulle være med til at røbe noget om, hvad jeg stod for. Direktøren stillede ind imellem passende spørgsmål udover den almindelige konversation. Jeg fik her en kontakt med fru, som senere viste sig at blive afgørende. Kaffen fik ende og mødet blev nu forlagt til direktørens kontor. Som sædvanligt var man placeret, så man skulle se hen over stakken af ansøgninger på skrivebordet. I dette tilfælde ville jeg nu ikke lægge så

Luftfoto af Vangegaard, med Harreshøjvej i forgrunden. Den store ladebygning bag selve det oprindelige gårdanlæg, er frugthuset, der blev bygget omkring 1950. Bag gården strækker den ældste del af frugtplantagen sig - anlagt som plantage i årene efter 1937.

meget i - direktøren var faktisk en reel mand, der ikke brugte ufine virkemidler. Det almindelige var ellers på dette sted i en ansættelsessamtale, at når lønnen blev fastsat, så skete det, at der med passende mellemrum diskret blev lagt en hånd på dyngen af ansøgninger.

Samtalen fik også ende, og en søn af direktøren skulle nu vise mig plantagen og boligen. Imedens havde direktøren og fru en samtale, som resulterede i, at jeg blev ansat. En begivenhed, som i høj grad og på mange måder - ud over det arbejdsmæssige - kom til at præge mit liv og hermed også min families liv.

Livet på plantagen

Ejeren var direktør O.C.Thielst. Han var forsikringsdirektør i sit eget selskab, Sø- og Transport-

forsikring først i Kampmannsgade i København og, såvidt jeg husker, senere i Shell-huset. En enkelt gang var jeg med inde og se det, en ret stor virksomhed med mange ansatte. En af sønnerne var underdirektør her, og en anden, som jeg arbejdede sammen med, var en form for administrator af plantagen - han var i ejerens sted her.

Arealet var på 66 tdr. ld., hvoraf halvdelen var blevet beplantet i 1937, da Thielst overtog Vangegaard. I 1947, da jeg ankom, var denne afdeling således 10 år gammel og der var her 11.000 træer - alle i den bæredygtige alder. Disse træer skulle så danne det økonomiske grundlag for en beplantning af de sidste 33 tdr. ld.

Efter få år - omkring 1950 - var således alt beplantet. Der var flest æbler, herefter pærer, kirsebær, blommer og på et tidspunkt også 7 tdr. ld. med

Martha og Oluf Thielst, ca 1958.

solbær. Det blev hovedsageligt en finsk sort der hed Brødtorp. Æblerne var gul og rød Gråsten, Cox Orange, Laxton Superb, Pigeon, Ananas, Belle de Boskoop, Lord Suffield, Lambourne med flere. Pæresortene var ligeledes meget alsidige. Hertil kom, at vi senere foretog store rydninger af gamle sorter, som måtte vige for nye. Det var hovedsageligt amerikanske sorter McIntosh, Spartan o.l. Der var således en bestandig bevægelse på en sådan plantages sorter. Enkelte gamle sorter som Cox Orange m.fl., kunne dog stadig sælges da jeg holdt op i 1963. Forklaringen på disse stadige nyplantninger var, at markedet ikke mere kun var Danmark. Der blev desuden straks efter krigen åbnet for import, så der var også stor konkurrence på hjemmemarkedet. Meget af den danske frugt skulle nu eksporteres, hvilket var en meget interessant ting, som gav det hele en god spænding.

Skarp konkurrence

Da vi var på det højeste, var den samlede høst 500 tons. Den blev ikke større trods store anstrengelser, fordi stadige skift til nye salgbare sorter var medvirkende til at produktionen ikke kunne forøges. To grosserer på Københavns Grønttorv var aftagere til hjemmemarkedet. En vognmand kørte herind med læs på omkring 5 tons ad gangen og salget skete ved

provision. Eksporten var altid i læs af 10 tons, der blev kørt til skibe, som hovedsageligt sejlede frugten til Finland og England.

Eksportfrugten var et stort og besværligt kapitel. Der var her en meget streng kontrol, hvert læs blev kontrolleret på lageret inden afgang og bare en enkelt forkert pakket kasse kunne medvirke til en afvisning af hele sendingen. Ved eksport blev æblerne først størrelsessorteret i en sortérmaskine. Herefter blev de enkelte størrelser pakket i specielle kasser, hvert æble omsvøbt med papir og nedlagt i kassen efter et bestemt system. Derefter vejning, påsætning af etiketter med alle relevante oplysninger, herunder sort, æblestørrelse, netto- og bruttovægt, pakkedato, plantegenavn og andet. Et meget krævende arbejde, men alligevel vældigt interessant for alle medvirkende. Jeg tror, kapaciteten var 2-3 tons om dagen, hvis det lykkedes med en ugentlig udskibning.

Direktøren

Ejeren først - i det daglige så vi ikke meget til ham. Familien beboede, som før nævnt, i en herskabelig villa beliggende i den ene ende af plantagen, og herfra kørte direktøren så hver morgen til København. De første år i en 8-cylindret Nash - senere blev det til en 6-cyl. Opel Kaptajn. Ved købet af denne vogn bad direktøren om at få lukket op til motoren, hvorefter han i ramme alvor meddelte, at motoren så meget lille ud! Bilen blev købt alligevel, men blev aldrig den store succes, vist nok fordi den var med ratgear, men vel også fordi direktøren på dette tidspunkt var for højt oppe i alderen.

Denne direktør fik jeg et meget fint forhold til. Han var helt igennem et fint og hæderligt menneske. Han ønskede orden i alt, og da han var indstillet på at betale, hvad sådant kostede, passede dette mig udmærket. Han var dog sparsommelig i det daglige - også med sig selv og sin familie. Han ønskede også andre skulle efterleve dette, og lagde altså her selv eksempel til. Store tal rystede ham imidlertid aldrig. Dette gav sig udtryk i de investeringer, der blev foretaget på plantagen. Der blev bygget meget i disse år, bl.a. et frugthus med en kapacitet på omkring 400 tons og med kølemaskiner, der kunne nedkøle de enkelte rum til den ønskede temperatur. Desuden kulsyre-lagring af værdifulde

»Vangehus« - opført i 1938 som bolig for direktør O. Thielst og familie. Huset blev således ny hovedbygning på Vangegaard.

og sent salgbare sorter. Redskaber og maskiner blev der også investeret i, men grundet den hurtige udvikling havde disse ting ofte kun en kort levealder eller brugstid. Direktøren satte sig heldigvis sjældent imod sådanne udskrivninger.

Direktørens søn, kaldet Junior

Han og jeg var jævnaldrende og forholdet os imellem var i langt de fleste af disse år også helt i orden. Når det i slutningen af perioden kom til at halte lidt, havde det en højst rimelig årsag, herom senere. Denne søn skulle stå for administrationen. Omsætningen var - selv i denne tids penge - ret stor. Der blev købt meget og solgt af frugten, ikke mindst eksporten, var meget tidskrævende. Det skal tilføjes, at denne søn havde et mindre godt helbred. Det blev til mange sygdomsophold og få kræfter i det daglige. Mange opgaver blev således lagt over til mig, en ting jeg kun opfattede som godt, jeg var jo i disse år i fuld ydeevne og for det meste var jeg kun glad for nye udfordringer.

Folkene

Der var mange andre ansatte. Disse blev i sagens natur skiftet ud lidt oftere, sommetider endda også for ofte. I 1947 - da jeg startede på plantagen - var en sådan plantage meget arbejdskraftkrævende. 1. november startede vi således med 7 medhjælpere i folkestuen, hertil kom en gift husmand i gårdens hus. Dette var det faste mandskab de første år, men der var herudover altid et antal løst ansatte arbejdsfolk. Om vinteren, til hjælp ved beskæringen af de mange træer, var der som regel 4 ekstra ansatte. Endvidere var der næsten året rundt, det vi benævnte som "konerne". Det var den kvindelige arbejdskraft, som egentlig ikke alle var koner, men tit unge piger.

60 ansatte

De begyndte, når plukkesæsonen satte ind, først solbær og kirsebær, her imellem de forskellige blommesorter og til sidst æbler og pærer samt en æblesort som Golden Delicious med plukketid sidst i oktober. Når en sådan plukketid var på sit højeste var

den samlede arbejdskraft tit omkring 60 mennesker. Min bedste tid - jeg nød at have alle disse mennesker omkring mig, alle mulige, og også ind imellem umulige typer. Det hele lod sig styre, så længe som man havde grebet på det. Var det ikke tilfældet, kunne det i løbet af nogle timer udarte til det, man kunne kalde et »gedemarked«.

Alvoren bag det hele var, at nu stod hele årets høst på spil, vejret var her en af faktorerne, det er svært at få plukket i regnvejr, dernæst havde vi frosten i den anden ende, æbler er sarte. Satte det ind med tidlig nattefrost, kunne vi ikke plukke de første morgentimer, solen skulle først trække frosten ud. Vi kunne således tit om morgenen stå med en 30-40 mennesker, der skulle sættes på andet arbejde i nogle timer.

Ingen negle !

En anden vigtig ting var måden, frugten skulle plukkes på. Kvinder har, som vi andre, negle, men var disse for lange, mærkede de frugten og her var æblerne særlige sarte. Et enkelt mærke af en negl på et æble, var nok til at sænke eksport-kvaliteten fra ek-

stra til første klasse - altså en prisreduktion. Det kan lyde mærkeligt, men inden en ny plukker skulle begynde bad jeg om, at få neglene at se. Var disse for lange, måtte vedkommende ind at tale med min kone, en saks og lidt fornuftig kvindesnak, ordnede så dette problem. Det næste var stilken på frugten. Var denne ikke hel eller delvist beskadiget, betød det igen en kvalitetsforringelse. Få samme måde med stødpletter. Den gode kvalitet af frugten var således betinget af en god plukning. For at opnå dette resultat måtte jeg mikse disse plukkere, således at en nybegynder kom sammen med en ældre, som så måtte instruere.

Bon-systemet

Plukkehastigheden var det næste. Her havde vi et bon-system således, at hver plukker om morgenen fik udleveret et bonhefte forsynet med fortløbende numre. Dagens nummer var så på forhånd skrevet op og om aftenen blev hæfterne så indsamlet igen. Ved at lægge en bon i hver plukket kasse, kunne man så kontrollere, hvor mange kasser hver enkelt havde plukket.

Vangegaards oprindelige hovedbygning, der i frugtplantagens tid blev anvendt som bestyrerbolig, og er nu bolig for en familie, der fører opsyn for Herlev Kommune, der anvender bygningerne til kursuscenter.

Plukkekonerne holder kaffe-pause i sæsonen 1955. Fra venstre ses fru Eliassen (hvis mand også var ansat på plantagen), Poul Stendevad-Larsen, NN, fru Nielsen, Esrum, og NN.

Det var her muligt at få en første kontrol med de enkelte hvad effektiviteten angik. I dagens løb kunne man så med en passende vejledning prøve at rette op på et for dårligt resultat. Hvor mange kasser kunne der plukkes? Ja, her må jeg først sige, at vi regnede med 19 kilo pr. kasse og at det var normalt med omkring 30 kasser om dagen. Med øvelse kunne en plukker imidlertid komme op på 40-60 kasser om dagen.

I en sådan sæson fik man blik for, hvem der var solid - en viden, der var nødvendig for at kunne udvælge dem, der bagefter skulle sortere og pakke høsten. Det var nemlig et meget krævende arbejde, der skulle stor akkuratessse til. I pakkerummet anvendte vi gerne 12-14 »koner« - disse var altså »håndplukkede«! Nogle var der igennem flere år, enkelte under et år. Arbejdstiden for disse »koner« var fra 8 til 16 sommer og vinter. Jeg havde således det faste mandskab fra hånden, når konerne kom, da det faste mandskab havde arbejdstid fra 7 til 17 - om vinteren dog en time kortere.

Pakkeriet

Eksportordrerne til Finland var hyppige, og så var der fuld knald på ugen igennem. Vi havde her sorter-maskinen igang. De første typer var meget primitive, men efterhånden fik vi her en ret god

maskine. Denne maskine havde til formål at størrelsessortere frugten, idet de enkelte kasser havde hver sin æblestørrelse. Målet var angivet på millimeter og måtte ikke afvige ret meget. Der kunne således være en æblestørrelse på 45-50 millimeter i en kasse og denne størrelse måtte ikke afvige mere end disse 5 millimeter.

Alle disse æbler til eksport blev hver svøbt ind i et stykke papir - tit i den pågældende plantages farve eller mærke. Æblerne blev så lagt ned i kassen efter et bestemt mønster af hensyn til den senere transport. Dette pakkemønster havde to formål, det ene var for at skåne frugten under transporten, det andet var, at man så kunne angive, hvor mange æbler, der var i den pågældende kasse. Når det hele her var indarbejdet, gik det meget let, men begynder-vanskeligheder var der selvfølgelig.

Strengt eksport-regler

Når kassen var pakket, gik den på et transportbånd ud i et andet rum, hvor der stod en betroet mand. Han lukkede med en lille håndmaskine den færdige kasse med låg og satte ståltråd om kassen to steder. Frugten var ved høsten indsat på paller og disse paller blev så kørt ind til pakkerummet. Vi havde her små løftevogne at køre pallerne på. Denne del af transporten var der også en mand der tog sig af, el-

lers var hele frugthus-arbejdet forbeholdt konerne. Når vi havde et eksport-læs færdig, skulle vi tilkalde en af Statens Planteavl's kontrollører. Partiet blev så kontrolleret, alle regler for eksport skulle overholdes. For at få et tillidsforhold til en sådan kontrollør skulle tingene være i orden, ikke blot en enkelt gang, men hver gang. Var dette tilfældet, gik det hele forholdsvis let igennem.

Eksport-papirerne blev herefter udfyldt og påtrykt de rette stempler. Selv om vi hver gang havde gjort det bedste for at holde reglerne, drog jeg et lettelsens suk, når det sidste stempel var på papirerne.

Herefter blev der dekretet kaffepause for alle. Var partiet særligt stort og krævende, var det med flødeboller til. Næste uge måske en ny ordre, eller

Beskæring af æbletræerne skete om vinteren. Her er det t.v. hr. Uggerholm og t.h. Børge Tofte Hansen. Ca. 1958.

pakning og sortering til hjemmemarkedet - altså Københavns Grønttorv. Her skulle tingene selvfølgelig også være i orden, men det var ikke nær så nervebetonet.

Det faste mandskab

Det faste mandskab - altså mændene - var jo også et stort område. De første år gik det vældigt godt med at holde på disse unge mennesker, senere blev det sværere. Vi måtte indrette lejligheder til gifte folk, for at have en form for stabilitet. I den første tid på Vangegaard var det hele meget arbejdskraftkrævende - eksempelvis sprøjtningen af plantagen med henblik på at beskytte frugten mod insekt og svampeangreb. I begyndelsen var her vel omkring 10 sprøjtninger på en sæson, senere da kravene til kvalitet var stigende, var der op til 15 sprøjtninger i løbet af året.

Den vigtige sprøjtning

De første motorsprøjter, som vi havde, var to hestetrukne »Sigvardt«-sprøjter. En hest trak en beholder med 550 l. sprøjtevæske samt en totaktsmotor, som også var på køretøjet og som trak sprøjtepumpen. Der var to strålerør på hver sprøjte og således to mand pr. sprøjte. Hesten trak så dette køretøj op gennem rækkerne og hver mand sprøjtede så sin række træer. Da der var godt tryk på sprøjteslangerne, kunne man sprøjte træækken lige så hurtigt, som hesten trak sprøjten frem. En mand var samtidig hjemme beskæftiget med at blande væsken i store beholdere. En såkaldt sprøjtestation var her indrettet, så man nemt kunne køre ind med sprøjterne og hurtigt få påfyldt ny sprøjtevæske. Sprøjtevæsken, der blev brugt, var et indviklet kemisk kapitel. Mange timer og dage var gået forud med en opstilling af sæsonens sprøjteprogram.

Alt dette blev programmeret om vinteren - tit i samråd med konsulenter, en enkelt fejltagelse her kunne koste dyrt. Hver sprøjtning skete efter frugtens udviklingstrin - begyndende med selve træet i hvilestadiet, derefter frugten i de forskellige stadier, og igen afsluttende med en træ-sprøjtning, når frugten var plukket. Et sprøjteprogram var ophængt i kemikalierummet og en betroet mand kom nu på opgaven med at mikse væsken på rette måde. Det rigtige mål og vægt betød alt.

Et plukkehold samlet til fotografering omkring 1950. De tre stående fra venstre er: Svend Johansen, Uggerholm samt fru Hansen.

Reduceret folkehold

Senere blev folkeholdet reduceret, fordi sprøjtetyper blev udviklet. I stedet for 4 mand til sprøjterne kom vi ned på 1 mand. Nu var sprøjten en amerikansk »Bean«. Tanken var nu oppe på at kunne tage 1600 liter. En stor motor var indlagt til at trække sprøjtepumpen, og ved hjælp af et 60 atmosfæres tryk og automatiske vippearmer til 10 sprøjtedysser kunne en traktor nu køre dette sprøjteudstyr igennem rækkerne således, at man på en dag kunne klare det, som vi før var en uge om.

Senere fik vi mere avanceret sprøjteudstyr, nu blev det igen en dansk »Sigvardt«-sprøjte. Fabrikken på Orehoved havde, for at indhente amerikanerne, udviklet en såkaldt »Tågesprøjte«. Væsken blev nu påført som tåge, hvilket betød, at man kunne køre stærkere og ikke mindst koncentrere væsken op til 10 gange. Derved sparede man de mange påfyldninger. Igen en landvinding hvad tid angår og en nødvendighed for at klare det hele med mindre arbejdskraft.

Renholdelse og beskæring

På samme måde var det med renholdelsen af plantagen. De første år skete det med hestetrukne redskaber: 4 heste for hvert sit redskab. Det var selvfølgelig specielle redskaber, der her var tale om,

men alligevel ret primitive. Det var hovedsageligt de unge medhjælpere, der i de første år tog sig af disse arbejdsopgaver. Om vinteren var det beskæringen af de mange træer, som de var beskæftiget med. Det var et koldt og til tider også meget trivielt arbejde. Uge efter uge, vinteren igennem, stod dette arbejde på. Et sådant beskæringsarbejde ændrede også karakter. Næsten hvert år stod vi overfor at ændre beskæringsystemet. Hvad der var god latin det ene år, duede sjældent året efter.

Hvert år ved beskæringsæsonens begyndelse blev der afholdt beskæringskurser, hvor nye systemer blev lanceret. Forholdet var jo dette, at dansk frugtavl endnu var i sin vorden. Hele tiden måtte vi være modtagelige for nye ideer og metoder. Dernæst stod vi nu overfor en form for affolkning af disse plantager. Et tidskrævende arbejde som beskæringen skulle derfor rationaliseres så meget som muligt.

For vort vedkommende blev arbejdsstyrken da også bestandig reduceret. I vinteren 1947-48 var der således ved beskæringsarbejdet 12 mand, den sidste vinter i 1963 var vi nede på 4-5 mand. Det var nu gifte familier vi beskæftigede, og automatisk beskærerværktøj måtte tages i brug. Alligevel var det hver vinter et kapløb med tiden, for at blive færdige inden forårets komme.

De unges flugt fra erhvervet

Årsagen til denne affolkning af plantagerne i disse år var vel flere. For de unge menneskers vedkommende, var det nok mest, at landets industri nu var i fremgang. Byggeriet gik også godt, og i det hele taget var der en hel del tilbud til sådanne unge mennesker - tilbud, der var mere attraktive, end hvad vi kunne tilbyde. Frugtavl var heller ikke mere så indbringende en forretning som før, hvilket gjorde, at lønnen heller ikke var så fristende. Der skulle altså bestandig investeres i nye maskiner for at få arbejdet gjort. Sidst i 1950'erne havde vi således sommeren igennem 2-3 traktorer igang. Hertil forskellige motordrevne småredskaber, der også kunne sættes ind på specielle arbejder.

Nye tider

Tidstypisk var det, at vi nu måtte bygge et hus udelukkende til drivmidler for disse forskellige maskiner. Her blev der så opbevaret de forskellige smøringsolier, samt tanke med pumper til benzin og dieselolie. I kraft af en god mekanisering og ikke mindst rationalisering, havde vi således i nogle år magt over tingene. Det var som regel dygtige folk vi nu havde, hvilket også var nødvendigt, da vi nu var nede på et minimum af beskæftigede.

Min kone var nu tillige aflastet, hvad folkehusholdningen angik. En havemand, som passede direktørens have, var den eneste, som vi havde på kost. Resten var gifte folk, som der var indrettet lejligheder til i de tidligere medhjælperværelser.

Fællesmarkedet

Der var således opnået en form for stabilitet med hensyn til arbejdsopgaverne, men desværre begyndte det nu at halte med økonomien. Importen af mange slags frugt næsten året rundt trykkede priserne på den frugt, vi skulle afsætte. Vor egen eksport var også vigende og forude tårnede EF sig op. Hvad dette forestående Fællesmarked ville komme til at betyde, var der mange meninger om. Nogle mente, at en forringelse af vore vilkår for frugtavl var følgen - andre havde det som med krigen i 1939: »Det går nok«.

Ved at lukke ørerne godt op på de forskellige møder, der blev afholdt om emnet, var det efterhånden svært at overse skriften på væggen. Et kommende

fællesmarked ville uværgeligt betyde, at avlen af frugt ville blive draget mere syd på.

Konkurrencen fra Holland havde vi allerede mærket i flere år og avlen ville uden tvivl blive forrykket i den retning.

Krybben ved at være tom

For mit og min families vedkommende havde jeg efterhånden en stærk fornemmelse af, at tiden igen var ved at rinde ud. Jeg havde været med i en opgangs- og opbygningsperiode, hvad frugtavl angik. Det havde helt klart toppet omkring 1960, og spørgsmålet var nu kun, hvor længe det ville gå. Når krybben er ved at være tom, kommer der som regel problemer, og således også her.

Direktøren, som ejede plantagen havde jeg igen disse efterhånden mange år, et meget fint forhold til. Denne havde nu, grundet sin alder, trukket sig ud af sin forsikringsvirksomhed og ønskede hermed ikke mere at investere i plantagen. Sandsynligvis også fordi en sådan investering ikke længere var så rentabel. En ret høj alder gjorde vel yderligere, at lysten til disse bestandige udfordringer nu manglede - og vel altsammen såre naturligt!

Fremtiden drøftes

Det var nu junior, som havde udspillet i de trange tider, der var forestående. Vort samarbejde havde også været i orden i årene, der var gået, men nu kneb det lidt mere. De forskellige dialoger, om hvordan fremtiden skulle tackles, var mange. En helt eller delvis omstilling af driften til helt andre former var et af emnerne. Mange var samtalerne og imedens gik tiden.

Mit indtryk af, at frugtavl kun ville vare en kort tid endnu, blev vi dog aldrig enige om. Vi måtte konstatere, at vi i vort samarbejde fjernede os mere og mere fra hinanden og i 1963 blev konsekvensen, at jeg fik et år til at afvikle i. Jeg var nu 43 år - min kone var også blevet ældre, og ud af 4 børn var kun en, nemlig vor ældste datter blevet færdig med en uddannelse som sygeplejerske. 3 børn var endnu skolesøgende, vi skulle bryde op fra en tjenesteboelig og endnu engang begynde på noget nyt.

I marts 1963 lykkedes det at få anden ansættelse, og i 1964 købte vi hus, men indtil da blev vi boende på plantagen i vor gamle bolig.

Vangegaard efter 1963

Men historien om Vangegaard Frugtplantage endte jo ikke med vor afrejse. Nedturen fortsatte således og i 1973 blev der optaget forhandling med Miljøministeriet om en overtagelse af arealet, med henblik på en totalfredning af den meget smukt placerede ejendom. Med tilskud fra EF blev alle træerne ryddet i 1975-76 og ejendommen overtaget af ministeriet.

Det hele er nu udlagt til såkaldte grønne arealer og fredningen sikrer, at den smukke udsigt ned over Esrum Sø er bevaret for eftertiden. Direktøren døde i 1964 og oplevede således ikke, at en stor del af hans livsværk blev saneret.

Som i 1936 græsser der igen kvæg på de grønne arealer - en 40-årig periode i områdets historie er forbi. Frugthuset er overtaget af Herlev kommune, og der er nu lavet kursuscenter her. De tidligere kølerum er lavet om til kursister, indrettet med værelser og lokaler til forskellige mødeaktiviteter. I det

rum, hvor før frugten blev modtaget til indlagring, bliver kursisterne nu modtaget i et meget fint receptionslokale - meget tankevækkende! I min families bolig, som også benyttes af Herlev kommune, bor der nu en familie, der har til opgave at føre tilsyn med dette kursuscenter.

De grønne arealer får også en anden god anvendelse, ikke mindst om vinteren. Der er her dejlige kælkebakker, hvor blandt andet vore børnebørn bolttrer sig. Børnebørnene kender stedets historie og kan videregive den, men bortset herfra, er det som om et stort viskelæder har fjernet 4 årtiers arbejde.

For at sætte det hele i relief, er det vel tidstypisk, at en villa, der før var beboet af en stilig Københavner-direktør, nu er udlejet til et lærer-kollektiv. Størrelsen af en sådan villa frister ikke mere en enkelt familie.

Sic transit gloria mundi - eller på dansk: Således forgår al verdens herlighed!

De to »bornholmere« kommer med et læs æbler. Sådant et læs rummede 75 kasser og i hver kasse var der 20 kg. Drengen på læsset er Poul Stendevad-Larsen.

Nils Thorsson - en keramikker

Af Laura Jacobsen Ditzel

Laura Jacobsen Ditzel, født 1929 i Aalborg. Uddannet som lærer ved Kolding Seminarium. Lærer ved Hellebæk Skole 1963-78. Undersøgelse af topografisk billedmateriale for Viborg Amtsmuseumsråd 1978-79. Gift med nu afdøde museumsinsp. Harald Ditzel. Overlærer ved Viborg private Realskole 1979, og skoleleder samme sted 1985-95. Bøger: »En stump Nordkyst«, Bd I og II, om malere, der har beskrevet Hellebæk-Aalsgaard området (1974 og 1975). »Søllerød set med malerøje«, kommenteret og dokumenteret registrant over kunstværker med Søllerødmotiver (1983). »Noter omkring keramikeren Axel Salto«, samt artikler om malerkunst og kunsthåndværk for tidsskriftet »Tidens Skole«. Nogen foredragsvirksomhed. Bopæl i Tibberup fra 1995.

Et kirkegårdsbesøg er aldrig uinteressant. Det fortæller den besøgende om lokaliteten, om mennesker, der har levet og virket på stedet. Tænkeligt er det, at man støder på navne, der lyser op i erindringer. Under et besøg på Egebæksvang Kirkegård i Espergærde blev jeg opmærksom på et gravsted, hvor stenen meddelede, at her hviler keramikeren Nils Thorsson og hustru Kirsten Thorsson. - Billeder af krus, vaser, spisestel og figurer tonede straks frem på øjets nethinde og skabte minder om en betydelig keramikers virke.

I mere end 60 år arbejdede Nils Thorsson for fajancefabrikken Alumina og Den kongelige Porcelainsfabrik. Tidligt vakte hans interesse for lerets muligheder. Han var født i Skåne i 1898. Få år efter flyttede familien til Valby ved København. En skolekammerat, der var søn af en drejer på Valby Lervarefabrik, tog Nils med på fabrikken. Her gjorde det indtryk på den opmærksomme dreng at se malerne Theodor Philipsen og Jo-

akim Skovgaard arbejde med leret. Nils måtte selv prøve, og stolt var han, da han solgte en lille skål, formet som et humleblad med Carlsbergs mærke, svastica, til den gamle brygger I.C.Jacobsen.

14 år gammel vovede Nils sig ind på Alumina, fajancefabrikken, der var blevet anlagt på Christianshavn i 1863, og som i 1869 flyttede til Smallegade på Frederiksberg. I 1882 foreslog den daværende leder, Philip Schou, at Alumina skulle købe Den kongelige Porcelainsfabrik, der lå i Købmagergade. Den danske stat havde ved auktion solgt porcelainsfabrikken til fabrikant G.A.Falck. Købet kom i stand, og inventar og beholdninger flyttedes i 1884 til Smallegade.

Nils blev elev hos Chr.Joachim, der var kunstnerisk leder på Alumina. Den lærevillige dreng blev tidligt pålagt alle mulige opgaver. Han blev flyttet rundt i alle afdelinger, hvor han lærte at dreje, forme, støbe, glasere og male. Om aftenen fortsatte han så på Teknisk skole.

Læremester Chr. Joachim, der 6 år gammel havde mistet det meste af højre arm ved en færdselsulykke, var trods dette en kyndig keramikker. Han teg-

Foto: Gunvor Betting.

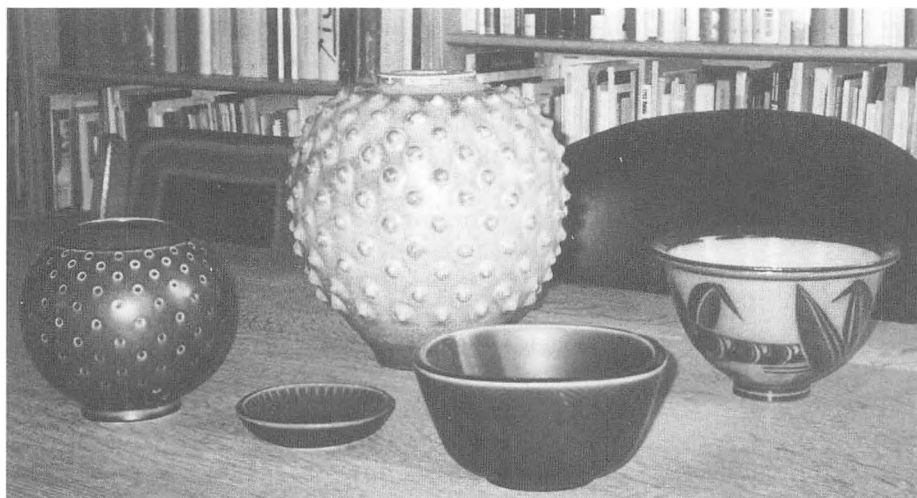
nede Tranquebar-stellet, der farvemæssigt er inspireret af det blåmalede eksportporcelæn fra Kina, det såkaldt ostindiske, der blev importeret til Danmark omkring år 1800. Det har navn efter den gamle danske koloni i Indien. Enkelte dele til stellet tog andre keramikere sig af. Nils Thorsson tegnede en bonbonniere, formet som en and med låg, et fad, samt de helligtrekonger som lysestager. Uforståeligt, at disse dele ikke fremstilles mere. På Verdensudstillingen i Paris i 1925 udstillede Thorsson sine stykker til Tranquebar, samt »Efterårsserien«, der er holdt i brunlige og gule toner, og belønnedes med guldmedalje.

I 1933 tog Chr.Joachim sin afsked, og Nils Thorsson fik ansvar for fajancefabrikkens kunstneriske virke. Han foretog eksperimenter med modernisering af skabelonteknik i stelproduktion og fandt nye løsninger. Der blev etableret et samarbejde med Bernhard Middelboes Reproduktionsanstalt, så der kunne ske overførsel af dekorationer til kobberplader ad fotografisk vej.

Især brugskeramikken havde Thorssons store interesse. Der blev tegnet form og dekoration til en snes forskellige spisestel. Den hvide fajance var ikke sagen i de år, og han foreslog da at farve glasuren. På en udstilling i Forum i 1934 vistes en række af hans stel med navne som »Morgenfrue«, »Corinna«, »Knud«, »Asserbo«, »Arresø« og »Lynæs«. De skabte stor succes for fabrikken. I de følgende år fortsatte han med stel som »Sonja«, »Odin«, »Gefion«, »Dorrit«, »Camilla« og »Gudrun« samt serier som »Marselis«, »Confetti«, »Linnea« og »Nils Palmgren«. Sidstnævnte har fået navn efter den svenske

kinaforsker, intendent dr.phil. Nils Palmgren, der besad stor kærlighed til keramik, og som ejede en fin kinesisk samling.

Nils Thorssons spisestel er enkle i form og dermed brugsvenlige. Det var hans hensigt, at bordservicer skulle være anonyme. »Det er ikke altid, man er oplagt til at se dæmoniske og aggressive former ved morgenkaffen«, sagde han, »i det lange løb kan man bedst lide at se på et stel med stilfærdige egenskaber«. Ud over bordstel blev der også tegnet dekorationer til en lang række vaser, krukker, skåle, fade, lysestager og dyrefigurer. En fin tegner var Thorsson.

Keramikeren, der havde stiftet familie, fandt sin sommerbolig på Skovvej i Espergærde, og her blev husets have snart forvandlet til et paradis af roser. Ved Espergærde boede Svend Poulsen, »rosernes mester«, som Thorsson foretog adskillige rosenvandring med. Sansen for skønhed besad de begge. For Nils Thorsson var grøftekantens blomsterflor ligeværdig med rosenhavens. »Jeg sidder og laver et spisestel af blomsterne fra en dansk grøftekant, fin brugskunst«. Det var netop ikke det eksklusive, Thorsson dyrkede. Han udtalte, at han med sine fajancestel gerne ville gøre den danske husmor glad. Det var skønheden i hverdagen, han ville skabe, og for dette virke fik han Ridderkorset af 1. grad af Dannebrogordenen.

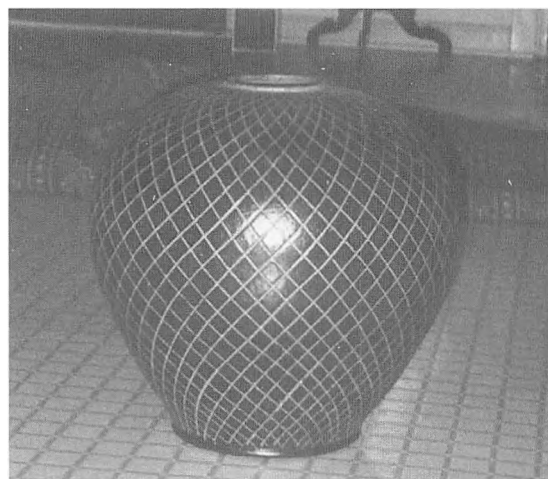
Stentøjet blev afprøvet i 1932 i Jungleserien, der består af skåle og krukke i blyglaseret brungråt chamotteler med brun undermaling. Motivet herpå er elefanter og palmer, samt andre junglevækster. Stentøjet kræver fordybelse og vedholdenhed. Thorsson fik indrettet sit eget stentøjsværksted øverst oppe i fabrikken, hvor han skabte sine krukke. Han eksperimenterede med lersorter og glasurer. At skabe glasurer er en vanskelig sag, der kræver sin kemiker. Samarbejde med laboratoriefolk søgte han gerne, bl.a. med den særdeles kyndige civilingeniør, L. Lautrup Larsen, og sammen skabte de prøver på stentøjsglasurer af stor skønhed.

Her var forsøg med koreanske glasurtyper, olivin og celadoner i mange nuancer, clair de lune, og den

røde kobberglasur. Et motiv på disse prøver, såvel som på så mange af Nils Thorssons krukke og fåde, er fisken, man kunne tilføje: den muntre fisk. Er det mon en karpe? I sin fritid dyrkede han fiskeriet, var medlem af Helsingør Sportsfiskerforening og ven med fiskerne i Espergærde. Skaldyr blev jagtet og halet op af Nord-

sjællands moser og skovsøer, efterfulgt af velbesøgte krebsgilder på Skovvej, omkring husherrens fantasifuldt dækkede borde.

Talrige er de udstillinger, Nils Thorsson har deltaget i, her i Danmark som i Tyskland, Østrig, Frankrig, England og ikke at forglemme Sverige. I Høganæs, Skånes keramiske centrum, udnævntes han til æresborger. Svenske kong Gustav Adolf VI, den nuværende konges farfar, der var en kender af keramikunst, søgte gerne Thorssons selskab, lige som han i sin fine samling ejede værker af ham, såvel som af andre betydelige, danske keramikere.

*Nils og Kirsten Thorssons hus på Skovvej (nuv. Gl. Skovvej) i Espergærde. Det gik med Thorsson, som med så mange andre: Det der oprindeligt var en sommerbolig i Espergærde, blev til sidst helårsboligen.
(Foto: K. Damgaard, 1999).*

Som en øvet og erfaren keramiker har man noget at videregive til de yngre. I 1958 oprettede han et fajanceværksted på fabrikken, hvor unge kvindelige kunsthåndværkere fra Norge, Sverige og Danmark arbejdede - i begyndelsen under Thorssons vejledning. Resultaterne benævntes Tenera, som er en hunkønsform af det latinske ord for spæd eller ung.

Dr.phil. Lis Jacobsen stillede engang Nils Thorsson spørgsmålet om hvilken kunst, der havde haft størst betydning for ham. Hertil svarede han: »Li-

gesom i et rigtigt eventyr er der tre ting. Lad mig begynde med den kunst, der er al keramikens uopnåelige forbillede: Kinas forfinede porcelæn fra Sung-tiden (år 960-1278). Dernæst Persiens fajancer, i deres turkisfarvede skønhedsåbenbaring. Kina og Persien har for mig som for de fleste keramikere været de to store inspirationskilder ...« Som det tredje og sidste led blev svaret: »Pottemagerkunsten fra Danmarks stenalder. For den var det en selvfølge, at kunsten er til for livets skyld, og det har netop været forudsætningen for min opgave her på fabrikken i alle disse dejlige arbejdsår«.

Nils Thorsson arbejdede loyalt i overensstemmelse med sin fabrik, der jo har skiftet navn til Royal Copenhagen. »Han var vel den mest frugtbare og alsidige keramiske begavelse. Han kunne det hele, evigt eksperimenterende, smittende i sin begejstring, opfindsom og fantasifuld«. Således lød Bredo Grandjeans karakteristik efter Thorssons mangeårige virke.

Også »herre og dame«-skilte til toilet-døre udførte Nils Thorsson. Disse er fra Skovvej i Espergærde.

En stor del af Danmarks befolkning har - måske uden at vide det - daglig dækket bord med Nils Thorssons spisestel, spist deres middage på hans tallerkener, og drukket kaffe af hans kopper. Han er dermed nået ud til de mange og bragt skønhed til menneskers hverdag - og det var jo netop hans ønske.

Nils Thorsson døde i 1975, 77 år gammel. Jo, han fortjener en rose på sin grav.

Litteratur:

- Bredo L. Grandjean: Alumina fajancer gennem hundrede år. 1981.
- Viggo Sten Møller: Dansk Kunstindustri, bd. I og II, 1969 og 1970.
- Bredo L. Grandjean og Lis Jacobsen: Nils Thorsson. D. kgl. Porcelainsfabrik. Skrifter. V
- Nils Thorsson: D. kgl. Porcelainsfabrik. Skrifter X. 1962.
- Dansk Kunsthåndværk. 1953.
- Dansk Kunsthåndværk. 1960.
- Dansk Keramik. 1960
- Kirsten Backer. Ørholm.

BERETNING FOR ÅRET 1998

Af museumschef Kenno Pedersen

INDLEDNING

I årsberetningen for 1997 blev det nævnt, at det vil blive afgørende nødvendigt for museumsvesenet at finde en anderledes sammenhæng mellem mål og midler i den museale virksomhed. Dette har der virkelig været brug for i 1998. Med yderligere en budgetreduktion på 113.000 kr. i 1999 bliver dette om muligt endnu mere påkrævet i årene fremover at vægte mellem indsamling, dokumentation, undersøgelser, bevaring, forskning og formidling.

1998 har i øvrigt været et travlt og begivenhedsrigt år, hvor navnlig to begivenheder har tegnet den museale virksomhed. Den ene har selvfølgelig været Hendes Majestæt Margrethe II's udstilling på Marienlyst Slot. Udstillingen var arrangeret af dronningens udstillingsarrangør, museumsinspektør Annette Stabell. Den havde tidligere været vist i Kunstbygningen i Århus og skulle videre til Flensborg. 23.998 gæster besøgte den meget smukke og særdeles seværdige udstilling. En ekstraordinær stor indsats af bedste karat blev ydet af medarbejderne i forbindelse med udstillingen.

Præsentationen af første etape af nyopstillingen af den faste udstilling på Bymuseet var årets anden store museale begivenhed. Den bestående udstilling var henvend 20 år gammel. Fornyelsen tog bl.a. sigte på etablering af en afdeling for »de nye tider« historie, omflytning af særudstillingslokaler samt en integreret »foredragssal« i udstillingen i »Herluf Trollesalen«.

INDSAMLING OG REGISTRERING

Sædvanen tro har Helsingør Kommunes Museer lagt overordentlig stor vægt på at fungere som »lokalsamfundets hukommelse« samt være en »videns- og identitetsbank« gennem en målrettet indsamling og dokumentation af samfundslivet.

Den målrettede indsamlingsvirksomhed har imidlertid været stærkt begrænset i det forløbne år, dels som konsekvens af museernes økonomisk be-

trængte situation, dels de begrænsninger som magasinforholdene indtil videre sætter. Tilgangen af tilfældige, enkeltstående genstande har været af et omfang som i de foregående år, i øvrigt omfattende utrolig mange spændende og interessante genstande, men sædvanligvis uden at bidrage til den tilsligtede indre sammenhæng i samlingerne.

Nye modtagelsesblanketter er under afprøvning i skrankerne, hvor nye ind- og indlånsblanketter ligeledes afprøves før de endelig trykkes.

ERHVERVELSER

Med økonomisk støtte fra Kulturelt Udvalgs Kunstudvalg, Ejler Ruge og Hustrus fond, Augustinusfondet, Conrad Nellemann og Hustrus Fond samt Helsingør Museumsforening lykkedes det museerne at erhverve et fortrinligt interiørmaleri med motiv fra den gamle Hornbæk Smedje malet af P.S. Krøyer.

Museerne har endvidere af Wiibroes Bryggeri modtaget i disposita de 11 værker af anerkendte danske kunstnere, som har dannet grundlag for etiketterne på de respektive årgangsol. Værkerne er indtil videre udstillet på Bymuseet tillige med andre effekter fra bryggeriet.

UNDERSØGELSER OG FORSKNING

Det har sædvanen tro været overordentlig vanskeligt at finde tid og ikke mindst sammenhængende tid til at foranstalte større undersøgelser endsige gøre påbegyndte færdige. Undersøgelsesvirksomheden har dog pågået i det omfang det har været planlagt. De utrolig mange henvendelser og forespørgsler som løbende rettes til museerne har desuden nødvendiggjort undersøgelser i forskelligt omfang. Ligeledes i forbindelse med udarbejdelse af forskellige jubilæumspublikationer, hvor museerne har forestået research. En del historisk materiale i form af interviews, arkivalier, fotografier er i den forbindelse tilflydt museerne.

BEVARING

Det interne bevaringsarbejde ved museerne har i 1998 stort set indskrænket sig til den genstandspleje, der omfatter frysning eller behandling i »varmecontaineren«.

Den overkapacitet som nødvendigvis må råde med hensyn til »varmecontaineren« under de nuværende hjemtagelsesbetingelser, herunder magasinforholdene, er søgt nyttiggjort gennem udlejning til beslægtede institutioner. Ellers har bevaringsarbejdet som sædvanlig omfattet bevaringsmæssig rådgivning såvel internt (kommunen) som eksternt. Inden for rammen af det, som en tredjedel af en anpart i Østdansk Fælleskonservering på Kronborg giver mulighed for, har museerne fået udført konservering af malerier for anpartens pålydende. Det har drejet om sig om »Helsingør Rhed i 1620'erne«, som efterfølgende har været udlånt til 2 museer i Holland. J. F. Møllers store maleri »Familien Lundwall i haven på Belvedere« er blevet restaureret i forbindelse med en beskadigelse. Udstillingsrummene i hovedbygningen på Flynderupgaard Museet er endvidere blevet udstyret med lysfiltre som rullegardiner, således at disse opfylder kravene ved udstilling af lysarte museumsgenstande.

FORMIDLING

Udstillingsvirksomheden er i sagens natur den mest spektakulære side af museumsvirksomheden, og er samtidig den mest målbare forsåvidt angår besøgstallet. Sammenlagt har Helsingør Kommunes Museer oplevet en øget tilstrømning af besøgende, nemlig 59.119 mod 43.953 i 1997, hvilket dækker over en tilbagegang ved Bymuseet fra 8.227 til 6.821, en fremgang fra 29.142 til 41.672 ved Marienlyst Slot og fra 5.916 til 10.300 ved Flynderupgaard Museet.

Tilbagegangen i besøgstallet ved Bymuseet må først og fremmest ses i lyset af det forhold, at der reelt færdes færre mennesker i denne del af byen efter åbningen af Helsingør Bycenter, og dermed vil der også være et mindre underlag for »strøgkunder« på Bymuseet og for den sags skyld Skibsklarergaarden i Strandgade 91. Skiltning vil trolig have haft en positiv effekt på antallet af besøgende. Museerne har da også for snart 5 år siden ansøgt Teknisk Forvaltning om at få et lille

skilt opsat på hjørnet af Akseltorv ved Sudergade-Bjergegade!

Et manglende skilt kan næppe alene forklare det faldende besøgstal på Bymuseet. Utvivlsomt må en medvirkende faktor søges i den begrænsede særudstillingsaktivitet, der har udfoldet sig på Bymuseet, hvilket igen hænger sammen med de økonomiske forhold, nyopstillingen af den faste udstilling, ligesom en del arbejdsmæssige ressourcer er medgået til driften af Skibsklarergaarden. Blandt de mindre særudstillinger kan nævnes »Troldomskunst i Helsingør i 1500- og 1600-årene« som blev opført af »De fattige børns jul«.

Interessen for Bymuseet må siges at være god nok. Med mere end 900 besøgende på 4 timer var Bymuseet en topscorer på Kulturnatten. Frekventeringen af museumsbutikken har også været markant stigende, og udgør et væsentligt aktiv ikke bare økonomisk, men nok så væsentligt i formidlingsøjemed. Medregnet i besøgsstatistikken ville denne utvivlsomt have udvist en markant stigning.

Af økonomiske og arbejdsmæssige grunde har det også været nødvendigt at begrænse antallet af særudstillinger på Marienlyst Slot og Flynderupgaard Museet. Men overordentlig seværdige udstillinger, hvor navnlig udstillingen »Margrethe II« som nævnt blev et tilløbsstykke om end udstillingerne »Danse, danse, dukke min«, Helsingør Kunstforenings jubilæumsudstilling med Per Baagø som gæstestiller, »Helsingør set gennem malerens øjne« og »Pil som kunst & håndværk« også havde deres betydelige publikum.

Udstillingerne på Flynderupgaard Museet har været flittigt besøgt. Det var blandt andet Jonquieres akvarelsamling udstillet under titlen »Nordsjælland år 1800 - en miniature« og »Hverdagens Kurve«. I tilslutning til særudstillingen »I lysets skær« og »Barndommens land« opførtes dukketeater: »Den lille pige med svovlstikkerne«. Hertil kommer som tidligere år arrangementer i samarbejde med Frilandskulturcenter Flynderupgaards Venner.

Betydelige arbejdsmæssige ressourcer lægges fra museernes side i driften af Frilandskulturcentret. At »Folkestuen« i sig selv er blevet en attraktion som spisested er glædeligt. Gennembruddet kom med tildelingen af ikke mindre end »fire grødomslag« af Politikens Jan Wejp-Olsen.

Museerne har i det hele taget haft pressens positive beivågenhed, ligeledes har der rådet et fortrinligt samarbejde, hvad enten det har drejet sig om assistance med historiske oplysninger eller om museale opråb.

En række prøveoptagelser er lavet med henblik en TV-serie under titlen »Mit (Kenno) Helsingør ...« på stationen TV-Øresund.

Mens de fleste helsingoranere er vidende om eksistensen af Helsingør Bymuseum, Flynderupgaard Museet og Marienlyst Slot, altså Helsingør Kommunes Museer, er det trolig de færreste, der har et dyberegående kendskab til museerne - hvad de rummer og hvad de kan bruges til. Med det mål for øje at øge kendskabet til museerne, det museale arbejde og de muligheder som rummes, blev en 4-farvet annoncefiancieret »reklamepublikation« i et oplag på omkring 30.000 eksemplarer, husstandsomdelt i Helsingør Kommune. Museumsmagasinet har fået en overordentlig positiv modtagelse. Med samme koncept, omend med helt nyt indhold, er et lignende magasinblad under planlægning til udsendelse ved årtusindskiftet.

PUBLICERING

Denne side af den museale formidling tillægges overordentlig stor betydning som et slags slutresultat af det museale arbejde og har desuden en blivende værdi i modsætning til den flygtige udstillingsvirksomhed, hvorfor der i videst mulig omfang publiceres i forbindelse med udstillinger. Således blev der i forbindelse med udstillingen »Nordsjælland omkring år 1800. Akvareller af Jean-Francois de Jonquières« i et samarbejde mellem Søllerød Museum, Hørsholm Egns Museum og Helsingør Kommunes Museer udgivet en større publikation under samme titel.

Eksternt samarbejde ligger til grund for udgivelsen af guide-serien »Rundt i det gamle Helsingør«, hvor museerne leverer tekst og lay-out, mens Nofoprint som forlag, har stået for resten. Bog nummer 13 og foreløbig sidste bog i serien blev udsendt i anden halvdel af 1998.

Museerne har endvidere medvirket ved forskellige jubilæumsskrifter. Omfanget af indsatsen har varieret fra konsulentvirksomhed over research til at være forfatter og tilrettelægger, som det var tilfæl-

det med udgivelsen af publikationen »Når den røde hane galede« i anledning af Helsingør Brandvæsens 100 års jubilæum.

Der har været arbejdet intenst med færdiggørelsen af Gunner Bergstens bog om skovene i Helsingør kommune, som museerne desværre må udgive posthumt i foråret 1999.

ORGANISATION OG SAMARBEJDE

Vedtægter og stillingsbeskrivelser pålægger museernes ledelse at søge samarbejde med beslægtede institutioner og organisationer. Museerne er på den baggrund repræsenteret ved Lillian Mathiesen (Kulturelt Udvalg) og museumschefen i Amtsmuseumsrådet for Frederiksborg Amt. Endvidere er museerne repræsenteret i »dragtpuljen« ved Kirsten Aagaard, »byhistorisk pulje« ved Anne Majken Snerup Rud, »håndværks- og industripuljen« ved Lars Bjørn Madsen, arbejdsgruppe om lerjordshuse ved Anne Majken Snerup Rud og Lars Bjørn Madsen. Anne Majken Snerup Rud er medlem af arbejdsgruppen vedrørende Fællesindsamling i Frederiksborg Amt. Lars Bjørn Madsen er indtrådt i bestyrelsen for Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver i Frederiksborg Amt (LAFA) og i bestyrelsen for Frederiksborg Amts Historiske Samfund, hvor Kenno Pedersen er næstformand. Med observatørstatus deltager Anne Majken Snerup Rud og Kenno Pedersen i henholdsvis Hornbækegnens Historiske Arkiv og i Hellebæk-Aalsgaarde Egnshistoriske Forening. Endvidere har museerne været repræsenteret i en række kommunale arbejdsgrupper såsom Image Forum og Idéudvikling for Værftsarealet. Endelig er Kenno Pedersen ved testamentarisk bestemmelse indtrådt i Ingeborg og Conrad Nellemanns nyetablerede kulturfond.

KURSER OG SEMINARER

Med godt og vel 8000 kroner afsat på budgettet til kurser og efteruddannelse af det faste personale på 12 medarbejdere, har efteruddannelse og kursusfrekventering været yderst begrænset.

Museumsregistrator Kirsten Aagaard på et 2-dages DMI-kursus (Dansk Museums Indeks); magasinforvalter Carsten Møller har deltaget i 1-dags seminar i elektronisk billedredigering; museumsforvalter Ågot Bryde Andersen i 2-dages grundkursus

på Landsarkivet for Sjælland; museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud i 2-dages seminar i Etnologisk Forum.

PERSONALE

Museerne har i årets løb måtte tage afsked med museumssekretær Helle Pedersen, som blev leder af indkøb- og katalogafdelingen ved Helsingør Kommunes Biblioteker. I de godt og vel 2 år Helle bestred den overmåde krævende stilling, som omfattede alt til administration henhørende og mere til, blev meget nyt sat i værk og ikke mindst gennemført yderst målrettet og stringent.

Mai Larsen-Jensen bydes velkommen i stillingen, som er blevet opnormeret til fuld tid og indholdsmæssig ændret til »økonomi- og administrativ medarbejder«. Kultur- og Fritidsforvaltningen skal i den forbindelse takkes for al mulig hjælp og støtte.

Således også for den ekstraordinære arbejdskraft Fritidssektionen har tilstillet museerne ved 2 dage om ugen at kunne trække på Kurt Vægtter, der på fortræffelig vis har forestået en række praktiske opgaver, der altid tjenstvilligt er blevet udført håndværksmæssig godt og gedigent. Desværre har denne ordning måtte ophøre af økonomiske grunde.

Grundet det store arbejdspress, der har påhvilet museerne, har det været nødvendigt at udsætte udviklingssamtalerne til foråret 1999.

Med nogen forsinkelse er de lovpålagte arbejdspladsvurderinger blevet gennemført med den generelle konklusion, at de fysiske arbejdsforhold ved museerne lader meget tilbage at ønske såvel pladsmæssigt som vedr. indretningen af den fysiske arbejdsplads med hensyn til skriveborde, stole og belysning. Inventaret er mestendels modtaget brugt og dermed i sagens natur af ældre dato.

En handlingsplan for hvorledes de fysiske arbejdspladser ved Helsingør Kommunes Museer forbedres, må foruden hvor de fysiske forhold må forandre det under hensyntagen til fredningsbestemmelser, nødvendigvis omfatte anskaffelse af nyt inventar og ny belysning efter gældende normer. Såfremt finansieringen skal ske over museernes budget, må dette nødvendigvis ske successivt, og en tidshorison på henved 15 år må påregnes. En prioritering må endvidere lægges til grund for gennemførelsen.

»VÆRD AT VIDE - en håndbog for personalet

ved Helsingør Kommunes Museer« lå klar ved årsskiftet 1997/98, men kunne først præsenteres hen på foråret, hvor den gedigne håndbog fik en pæn modtagelse af medarbejderne.

Normeringen ved Helsingør Kommunes Museer - Helsingør Bymuseum, Flynderupgaard Museet og Marienlyst Slot - er pr. 1.1. 1999 10 »årsværk«, der omfatter følgende: Museumschef Kenno Pedersen, museumsinspektør (souschef) Anne Majken Snerup Rud, museumsinspektør Lars Bjørn Madsen, museumsinspektør Mona Faye, museumsinspektør/formidler Lone Hvass, museumsregistrator Kirsten Aagaard, økonomimedarbejder Mai Larsen-Jensen, museumsassistent/museumsforvalter Ågot Bryde Andersen, magasinforvalter/museumshåndværker Carsten Møller, museumsassistent/betjent Bendt Petersen, museumsassistent Tenna Bülow, museumsassistent Jette Werner, museumsassistent Jørgen Nielsen, museumsassistent Henrik Tofte Jørgensen, rengøringsassistent Dorthe Steffensen, rengøringsassistent Randi Johannesson, kustode Marie Louise Snerup Rud, kustode Camilla Krönlein, kustode Maria Varvosie, volontørerne Torben Bill-Jessen og Børge Hansen.

BYGNINGER

Generelt bærer bygningsvedligeholdelsen præg af nødtørftighed. Af større arbejder kan nævnes istandsættelsen af kælderen under den ældste del af Karmeliterhuset i forbindelse med nedlæggelsen af mørkekammeret. Kælderen er blevet indrettet til papir- og boglager. Brahesalen er blevet sat i stand med maling.

Pæn og nydelig fremstår Marienlyst Slot efter en hurtig istandsættelse i forbindelse med Margrethe II's udstilling på slottet.

DE LOKALHISTORISKE ARKIVER

Helsingør Byhistoriske Arkiv ved museumsinspektør Lars Bjørn Madsen gav sig tilkende i offentligheden med udsendelsen af museernes husstandsomdelte farvebrochure i sommeren 1998. Her blev borgerne gjort opmærksom på, hvor meget spændende materiale, man kan finde i et lokalhistorisk arkiv, og hvor stor en værdi et sådant arkiv har for byen. Vi måtte imidlertid afslutte beskrivelsen af arkivet med følgende beklagelse: »Desværre råder Hel-

singør Byhistoriske Arkiv kun over meget få ansatte og har som noget helt unikt ingen læsesal, hvorfor brug af arkivmaterialet kræver en forudgående aftale med museet eller arkivet«. Det har vist sig at være en god slutbemærkning, idet arkivets lokale brugere nu er forberedt på, at betjeningen fra vor side ikke kan måle sig med den, de får på biblioteket og alle de øvrige lokalhistoriske arkiver i Frederiksborg Amt. De affinder sig således pænt med at måtte gennemgå de få arkivalier, arkivaren eller hans medarbejder har haft tid til at finde frem, stående ved en montre i Bymuseets udstillingslokaler eller i et hjørne på et af museets kontorer.

Trods denne utilfredsstillende situation, har 1998 været et ganske produktivt år for arkivet. Det er nemlig lykkedes at fortsætte og udbygge registrering af arkivalier på EDB trods det faktum, at museernes og arkivets EDB-udstyr og netværk stammer fra tiden, da Windows 3.1 var en stor nyhed. Arkivet har i 1998 tillige påbegyndt et ambitiøst projekt, nemlig at gøre de lokale aviser til et gigantisk, lokalhistorisk leksikon. Dette kan ske ved at registrere avisernes indhold på EDB, således at man emnemæssigt (bibliotekernes decimalklassesystem) eller ved stikord kan søge det, man ønsker. Foreløbig er ca. første halvår af Helsingør Dagblad 1998 registreret, og kan benyttes ved henvendelse til arkivet eller hovedbiblioteket. Der skal imidlertid hurtigst muligt søges om økonomiske midler til en virkelig realisering af projektet.

Museet har god grund til at takke museumsmedarbejder (jobtræning) Birthe Svendsen for hendes ufatteligt store og kreative arbejde ved arkivet, ikke mindst ved avisregistreringsprojektet, hvor hun var, og endnu er, hovedkraften. Hendes ordenssans og organisationsevne er uforlignelig. Der er også god grund til at takke de frivillige medarbejdere, heriblandt Torben Bill-Jessen, Jonna Gustafsson, Børge Hansen og Erik Stubtoft, der har påtaget sig at arbejde hjemme for arkivet med henblik på en fortsat udarbejdelse af registraturer og registre. I 1998 blev en registrering af Helsingørske husnavne færdig og kan publiceres, når der kan findes midler hertil. En registrering af Helsingør Kommunes offentlige monumenter er ligeledes færdig og skal ses som et supplement til den af museet udarbejdede bog »Monumenternes Helsingør«.

FRILANDSKULTURCENTRET FLYNDERUPGAARD

Administrativt henhører Frilandskulturcentret på Flynderupgaard under fritidschef Erling Persson, Kultur- og Fritidsforvaltningen, medens den daglige ledelse varetages af museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud.

1998 har bragt Frilandskulturcentret, der findes på Flynderupgaard, et langt skridt videre. Publikumaktiviteten er blevet udvidet med spisehuset »Folkestuen«. Her kan Flynderupgaards gæster nu få mad, som den serveredes i folkestuerne i 1920'erne - ikke mindst »Dagens grød«.

Ombygningen af spisehuset var væsentligt mere besværlig end forudset. Jobhusets folk har ydet en stor indsats for, at det - omend stærkt forsinket - er lykkedes med de forholdsvis små midler at få et hyggeligt og brugbart spisehus. Ombygningen af 1. sal, hvor der skal være foredrags- og mødelokale til 50 personer, nåede derimod ikke langt. Først i årets sidste måned kunne arbejdet gå igang.

»Folkestuen« åbnede i februar måned og blev hurtig populær. Ikke mindst de »fire grødomslag«, som »Folkestuen« fik på Politikens bagside, gav stor søgning. Ved stor hjælp af frivillige fra Frilandskulturcenter Flynderupgaards Venner lykkedes det at klare den store tilstrømning.

Venneforeningens medlemmer har også været til uvurderlig hjælp i forbindelse med landbrug, maskinreparation og med haverne, de forskellige grupper mødes jævnligt og går på med krum hals.

Det historiske landbrug, der med tiden skal drives som i 1920-30'erne, er i andet halvår af 1998 nået et stor skridt videre i den lange proces, det er at »skruetiden baglæns«.

Kostalden er næsten færdigudviklet, tærskværet er permanent opstillet i laden, og en stor del af redskabssamlingen er blevet ordnet. Husdyrholdet er blevet udvidet med en jydsk hest »Katinka«, som forhåbentlig snart får en makker, så Flynderupgaards landbrug i 1999 kan begynde at bruge hestekræfter i stedet for traktor.

I et samarbejde mellem museet, Frilandskulturcentret og ikke mindst Frilandskulturcenteret Flynderupgaards Venner har der været afholdt en række velbesøgte og populære arrangementer i 1998 - bl.a. om krydderurter og deres brug, om traditio-

nerne med at lave forårsretter med 7 slags grønt, om sild og deres behandling.

På landbrugssiden har der været stor interesse - ikke mindst fra skoler - for at blive vist rundt på det historiske landbrug, ligesom der, i forbindelse med museets december-arrangement for skoler, var stor søgning på Folkestuens julegrød.

I efterårsferien og på de efterhånden traditionelle onsdage i juli var alle kræfter forenede om at give børn og deres voksne mulighed for selv at prøve fortidens arbejdsmetoder. Der blev pillet kartofler, tærsket, snittet skeer, spundet garn, flettet pil og meget mere til den store guldmedalje.

Sådanne aktiviteter er - trods den alvor der ligger bag - fritidstilbud. Det er meningen på længere sigt at tilbyde skolerne mere koncentrerede forløb, der kan inddrages i undervisningen. I årets løb er der blevet arbejdet en del med sådanne tilbud. Et landbrugsforløb om korn og dets behandling og brug er allerede sendt til Helsingør Kommunes skoler, og vi venter spændt på reaktionen. Fra Spisehuset "Folkestuen" er der i samarbejde med Venneforeningens madgruppe to tilbud på vej.

Der er endvidere som forsøg, i samarbejde med Naturcenter Nyruphus, gennemført to undervisningsforløb med emnet træ. Naturcenteret tog sig af træers og skoves naturhistorie, medens medlemmer fra Frilandskulturcenteret Flynderupsgaards Venner påtog sig at vise, hvad man har brugt træet til. Forsøgene var - set fra vores side - meget vellykkede, omend man på længere sigt ikke kan regne med, at frivillige i større omfang kan påtage sig at instruere hele skoleklasser i at arbejde med kniv og andre skarpe redskaber.

I samarbejde med Folkeuniversitetet var der i tilknytning til museets udstilling »Bordets glæder« en meget velbesøgt forelæsning af Bodil Kaalund om: Moderne stilleben. Den kunstneriske fremstilling af hverdags genstande og fødevarer. Forelæsningen blev holdt i spisehusets største rum, som var propet til bristepunktet, og mange måtte gå forgæves.

Publikum tog de primitive forhold med godt humør, men successen understregede, hvor meget der er brug for det planlagte foredragslokale på 1. sal.

Lykkeligvis stod hverken lokaleproblemer eller vejrguderne i vejen for en anden stor publikumsmagnet: Frilandskulturcenter Flynderup-

gaardss Venners teaterforestilling, Jeppe på Bjerget. Det lykkedes endnu en gang venneforeningens lille energiske teatergruppe at formå mange af Helsingør Kommunes dygtige amatørskuespillere til at komme til Flynderupgaard og spille - og det så godt, at selv kræsne teatergængere var begejstrede.

I denne lille årsberetning er Venneforeningen nævnt flere gange, og det skal ingen hemmelighed være, at uden Venneforeningens aktive medvirken var 1998 ikke blevet det positive år, som det blev. Det skal heller ikke glemmes, at der er mange andre personer, der har hjulpet med til at give en hånd med og ikke mindst med at forære Frilandskulturcentret redskaber og andet til landbrug og spisehus.

Det ville fylde langt mere end den tilmålte plads at nævne alle de, der fortjener tak - men hermed til alle: Tusind tak!

En særskilt tak skal dog lyde for den overordentlig fine donation på 100.000 kr., som Nellesmann-fonden gav Frilandskulturcentrets Venner til brug for Frilandskulturcentrets vel. Den har gjort Venneforeningen i stand til at afhjælpe de værste økonomiske huller i Frilandskulturcentrets virke i årets sidste halvdel.

1998 var året, hvor Frilandskulturcentret kom over de værste fødselsvanskeligheder, og så småt begyndte at stå på egne ben - godt hjulpet også af Kultur- og fritidsforvaltningen. De store fremskridt med spisehus, landbrug og publikumssuccesserne med arrangementer skal imidlertid ikke friste til at hvile på laurbærene. Det er vigtigt at holde sig for øje, at det overordnede mål med Frilandskulturcentret ikke er alene at drive et historisk landbrug, spisehus og at lave arrangementer, men også at bidrage til den dybere forståelse af, at menneskers gøren og laden gennem århundreder har skabt vores kulturlandskab. Det skal efter planen ske bl.a. ved at udarbejde et net af udflugtsruter, der bringer publikum ud i det omliggende landskab og forklarer, hvad der har skabt den pågældende del af de kendte omgivelser, samt ved en udstrakt foredrags- og mødevirksomhed, der perspektiverer det, der foregår på centret.

Med de givne ressourcer er det næppe sandsynligt, at disse mål vil blive nået i 1999, men med målet for øje, vil vi bestræbe os på ikke alene at stå på egne ben, men også at gå fremad i den rigtige retning.